KÜLTÜR EVRENİ

UNIVERSE CULTURE - ВСЕЛЕННАЯ КУЛЬТУРЫ

Sonbahar/ Autumn// Осень 2026 ▪ Yıl / Year / Год 18 ▪ Sayı / Number / Число **64**

ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

Sosyal Bilimler

QUARTERLY INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

Social Sciences

РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ

общественные науки

ISSN: 1308-6197

Sahibi / Owner / Хозяин
Hayrettin İVGİN
Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA
Tel: 0090.312 4259353 – kulturevreni@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate Editor Ответственный секретарь
Saliha Sinem İVGİN

Editörler Kurulu/ Editorial Board Руководитель работы
Hayrettin İVGİN
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör / Director / Директор
Hayrettin İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция
Ayşe İKİZ

Yayın Kurulu / Editorial Board / Редколлегия
▪Prof. Dr. Celal DEMİR▪ Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY ▪ Dr. Yaşar KALAFAT
▪ Prof. Dr. İsmail PARLATIR ▪ Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU
Nail TAN ▪ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN ▪ Prof. Dr. Naciye YILDIZ

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства
Kültür Ajans Ltd. Şti.
Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE
Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43
E-mail: kulturevreni@gmail.com
www.kulturevreni.com

Fiyatı / Price / Стоимость
550 TL (Yurt içi / Domestic)
10 $ / 10 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Стоимость подписки Abone Bedeli / Subsciption Price
2200 TL (Yurt içi / Domestic)
40 $ / 40 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date
10 Kasım 2026

Baskı / Pres / Типография
Bizim Büro Dijital Matbaası

Kapak Resmi:
PTT'nin binalarında kullandığı ilk Tardu Duvar telefonu (XX.yy.başları)

Temsilcilikler / Representative / Представители

■

AZERBAYCAN
Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE
e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

■

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ
Akd. Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU
e-mail: ebulfezamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

■

KAZAKİSTAN
Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA
e-mail: zharkyn123@mail.ru Tel: 0077057129963

■

TÜRKMENİSTAN
Wezir AŞİRNEPESOW
e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

■

KOSOVA
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ
e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0038129231108

■

RUSYA FEDERASYONU
Prof. Dr. Alfina SIBGATULLINA
e-mail: alfina2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

■

ÖZBEKİSTAN
Doç. Dr. Tahir KAHHAR
e-mail: tahirkahhar@gmail.com Tel: 00998970028853

■

ÖZBEKİSTAN
Doç. Dr. Emrulla Eşuroğlu KERİMOV
e-mail: karimov_amrullo@mail.ru Tel: 00998977778054

■

ÖZBEKİSTAN
Dr. Rustam CABBAROV
e-mail: r_jabbarov1980@mail.ru Tel: 00998901683838

■

GÜRCİSTAN
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

Kültür Evreni dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler, Web sayfası aracılığıyla yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.
Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission İnstructions for manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative
Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять материалы в соответствии с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к местным представителям журнала

Danışma Kurulu
Advisory Board
Консультативный Совет

Akd. Prof. Dr.Fuad MEMMEDOV (Simurg Association of Culture/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. İsmail HACIYEV (AMEA Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Teymür BÜNYADOV (AMEA Etnografya Enstitüsü / AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Vasıf MEMMEDALİYEV (Bakü Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali YAKICI (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Arif MÖHSÜNOĞLU (Batman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Celal DEMİR (Afyon Kocatepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Celil Garipoğlu NAGIYEV (Bakü Devlet Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Elçin İSGENDERZADE (Bakü Teknik Üniversitesi Em./AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Haluk AKALIN (Hacettepe Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV (Uluslararası İpek Yolu Turizm ve Kültürel Miras Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Maarife HACIYEVA (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Mahire HÜSEYNOVA (Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Meherrem KASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Meral OZAN (Bolu İzzet Baysal Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Metin ERGUN (Başkent Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Minara ALİYEVA (Uludağ Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Muslihiddin Muhiddinov KUTBİDDİNOVİCH (Semerkant Devlet Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Prof. Dr. Mustafa SEVER (Bilkent Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Muxtar Kazımoğlu İMANOV (AMEA Folklor Enstitüsü/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Necati DEMİR (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nikolos AKHALKATSİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (Piriştina Üniversitesi.Em./KOSOVA)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. Seadet ABDULAYEVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ (Piriştina Üniversitesi. Em. /KOSOVA)
Prof. Dr. Vüqar EHMED (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)

Prof. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA (Universty Kazmpu/KAZAKHSTAN
Prof. Dr. Zufar SEYITJANOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Azamat Kurahmedov ERKİNOVİCH (Semerkant Devlet Yabancı Diller Enstitüsü/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Habibe MAMEDOVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Hasan ADIGOZELZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Emrulla Eşuroğlu Kerimov (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Iryna M. DİRYGA (Ukrayna Bilimler Akademisi/UKRAYNA)
Doç. Dr. Nurlan SAGYNDYKOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Pakizat AUESBAEVA (Muhtar Auezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Ranetta GAFEROVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Reyhan Gökben SALUK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Vasili MOSİAŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Yalçın ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Züleyxa ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Zülfikâr BAYRAKTAR (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Doğan KAYA (Cumhuriyet Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Hanzade GÖZELOVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Mehmet KILDIROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI (Dokuzeylül Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Meyser KAYA (Korkut Ata Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Mitat DURMUŞ (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Yaşar KALAFAT (Araştırmacı-Halk Bilimci. Em./TÜRKİYE)

Dil Danışmanları/Foreign Language Consultants/Советники по иностранным языкам
Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Gül Mükerrem ÖZTÜRK (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Reşide GÜRSES (TDK Ankara/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)

Not **:** Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note **:** It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению **:** Следует в алфавитном порядке

• Kültür Evreni Dergisi'ne T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.
• Ministry of Turkish Republic Culture and Tourism is a subscriber to Cultural Universe Magazine
• Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонементом на журнал «Kültür Evreni» («Вселенная Культуры»)

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Editörlerden/ From The Editors/ От Редакции
(Prof. Dr.) Hayrettin İvgin/Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak ... ……7

Zileli İki Şair: Cahit Külebi ve Mehmet Yardımcı'nın Şiirlerinde Doğa Sevgisi ve Anadolu
Two Poets From Zile Love Of Nature And Anatolia In The Poems Of Cahit Külebi And Mehmet Yardımcı
Любовь К Природе И Анатолии В Стихотворениях Двух Поэтов Из Зиле Джахита Кюлеби И Мехмета Ярдымджи
Prof. Dr.Özlem Fedai……9

Kastamonuşinas, Şair, Âşık İhsan Ozanoğlu'yla İlgili Anılarımıza Ekler
Additions To My Memories Concerning Kastamonu Scholar, Poet And Âşik İhsan Ozanoğlu
Дополнения к нашим воспоминаниям об Ихсане Озаноглу — поэте, барде и энтузиасте Кастамону
Nail Tan……22

Zileli Âşık Ceyhunî'nin Âşıklık Geleneği İçindeki Yeri Ve Sanatı
The Place And Art Of Ashik Ceyhunî From Zile Within The Ashik Tradition
Место В Традиции Ашыков И Творчество Ашыка Джейхуни Из Зиле
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yardımcı……..……...……..32

Şəhriyarın Fars Poeziyasında Yeri və Mövqeyi
Şehriyar'ın Fars Şiir Sanatındaki Yeri ve Önemi
Shahriyar's Place And Position In Persian Poetry
Место И Положение Шахрияра В Персидской Поэзии
Prof. Dr.Vüqar Əhməd…….…….....39

Pir Sultan Abdal
-Yaşamı, Sanatı, İdamı-
Pir Sultan Abdal
– His Life, Art, And Execution –
Пир Султан Абдал
– Жизнь, Творчество, Казнь –
Cengiz Yıldırım…….……..51

Arap Edebiyatının Azerbaycan Türkçesine Çeviri Tarihinden
On The History Of Translating Arabic Literature Into Azerbaijanı
Из Истории Перевода Арабской Литературы На Азербайджанский Язык
Prof.Dr.Makbule Sabziyeva……83

Kastamonulu Âşık Kemâlî ve Yayımlanmamış Şiirleri
Ashik Kemâlî From Kastamonu And His Unpublished Poems
Ашык Кемали Из Кастамону И Его Неопубликованные Стихи
Furkan Kamal……91

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda Modernite Eleştirisi: "Ben Kuduzu"ndan Şahsiyetin İnşasına
The Critique Of Modernity In Mademoiselle Noralıya's Armchair: From "My Rabies" To The Construction Of Personality
Критика Модерна В Романе «Кресло Мадмуазель Норалии»: От «Бешенства Эго» К Становлению Личности
Merve Cura……102

Kültür Evreni Dergisi Yayın İlkeleri.....111
Universe Culture Journal Publication Princiles……..……..114
Ребования По Изданию…….....117

EDİTÖRLERDEN

Saygıdeğer Okuyucularımız,

2026 yılının son sayısı olan Sonbahar 2026 Dönemi 64. sayısı ile bu yılı kapatıyoruz. 2027 yılının ilk dergisi 65. Sayı ile de yayın hayatımızın 19. yılına adım atıyoruz.

Bu sayımızda 8 adet bilimsel yazı/makale yer alıyor. Yazıları bulunan akademisyen, bilim insanı, araştırmacı, yazar ve uzmanlar şunlardır:

Prof. Dr. Özlem FEDAİ, Nail TAN, Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet YARDIMCI, Prof. Dr. Vüqar ƏHMƏD, Cengiz YILDIRIM, Prof.Dr.Makbule SABZİYEVA, Furkan KAMAL, Merve CURA.

Uluslararası Kültür Evreni dergisinde bilimsel çalışmalarını yayımlatmak isteyenler; dergimizin sonunda bulunan Türkçe- İngilizce- Rusça dillerinde yazılı "Yayın İlkeleri" ne uygun olarak hazırlayacakları yazılarını e-postamıza (kulturevreni@gmail.com) gönderebilirler.

Dergimizin önceki sayılarını görmek, okumak ve elde etmek, içerikteki yazılara ulaşmak isteyenler (www.kulturevreni.com) internet sitemizden ücretsiz olarak yazıları indirebilirler ve çıktılarını alabilirler.

Kültür Evreni dergisinin 2026 yılının bu son sayısının hayırlı-uğurlu olmasını diliyor, yeni sayılarda birlikte olmayı umuyor, herkese çalışmalarında kolaylıklar arzu ediyor, tüm okuyuculara ve yazarlara saygılar ve selamlar iletiyoruz.

Editör
(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN

Editör
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

FROM THE EDITORS

Dear Esteemed Readers,

With the 64th issue, Autumn 2026, which is the final issue of 2026, we are bringing this year to a close. With the publication of the first issue of 2027, the 65th issue, we will enter the 19th year of our publication history.

This issue contains eight scientific papers/articles. The academics, scientists, researchers, authors, and experts whose works are featured are as follows:

Prof. Dr. Özlem FEDAİ, Nail TAN, Assistant Professor Mehmet YARDIMCI, Prof. Dr. Vüqar ƏHMƏD, Cengiz YILDIRIM, Prof.Dr.Makbule SABZİYEVA,Furkan KAMAL, Merve CURA.

Those who wish to publish their scientific studies in the International Universe of Culture journal may send their papers to our email address (kulturevreni@gmail.com), prepared in accordance with the "Publication Guidelines" provided at the end of our journal in Turkish, English, and Russian.

Those who wish to view, read, and obtain previous issues of our journal and access the articles they contain may freely download them from our website (www.kulturevreni.com**)** and print them out.

We wish that this final issue of Universe of Culture for 2026 will be beneficial and auspicious. We hope to be together with you in our new issues, wish everyone ease and success in their work, and extend our respect and greetings to all our readers and authors.

Editör
(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN

Editör
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

ОТ РЕДАКТОРА

Уважаемые Читатели!

Осенним выпуском № 64 мы завершаем 2026 год. С первым выпуском 2027 года, № 65, мы вступим в девятнадцатый год нашей издательской деятельности Осенним выпуском.

В настоящем выпуске представлены 8 научных работ и статей. Их авторами являются академики, учёные, исследователи, писатели и специалисты:

Проф. Д-Р Озлем Федаи, Наиль Тан, Д-Р Мехмет Ярдымджи, Проф. Д-Р Вугар Ахмед, Дженгиз Йылдырым, Проф., д-р Макбуля Сабзиева, Фууркан Камал, Мерве Джура.

Желающие опубликовать свои научные работы в международном журнале «Вселенная культуры» могут направлять статьи на нашу электронную почту (kulturevreni@gmail.com). Статьи должны быть подготовлены в соответствииОт с «Правилами публикации», изложенными в конце журнала на турецком, английском и русском языках.

Желающие ознакомиться с предыдущими выпусками нашего журнала, прочитать опубликованные в них материалы или получить доступ к отдельным статьям могут бесплатно скачать их с нашего сайта: www.kulturevreni.com и распечатать при необходимости.

Желаем, чтобы последний выпуск журнала «Вселенная культуры» за 2026 год принёс всем читателям пользу и успех. Надеемся на дальнейшие встречи на страницах новых выпусков. Желаем всем успехов в научной и творческой деятельности и передаём нашим читателям и авторам искренние приветствия и выражаем глубокое уважение.

Редактор
(Проф.Др.) Хайреттин ИВГИН

Редактор
Проф.Др. Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК

ZİLELİ İKİ ŞAİR: CAHİT KÜLEBİ VE MEHMET YARDIMCI'NIN ŞİİRLERİNDE DOĞA SEVGİSİ VE ANADOLU

TWO POETS FROM ZİLE LOVE OF NATURE AND ANATOLIA IN THE POEMS OF CAHİT KÜLEBİ AND MEHMET YARDIMCI

ЛЮБОВЬ К ПРИРОДЕ И АНАТОЛИИ В ПОЭЗИИ ДВУХ ПОЭТОВ ИЗ ЗИЛЕ: ДЖАХИТА КЮЛЕБИ И МЕХМЕТА ЯРДЫМДЖИ

Prof. Dr. Dr. Özlem FEDAİ*

ÖZ

Şair Cahit Külebi 1917 yılında Zile'nin Çeltek köyünde doğmuş, 1997 yılında 80 yaşında iken Ankara'da vefat etmiştir. Dr. Mehmet Yardımcı da Zile'de merkezde 1945 yılında doğmuş hâlen yaşayan değerli şairlerimizden birisidir.

Cahit Külebi Cumhuriyet Döneminin önemli şairlerinden, Mehmet Yardımcı da son yılların Türk edebiyatının ileri gelen şairlerindendir.

İkisi de Zileli olan aralarında bir-iki kuşak fark bulunan bu şairlerimizin şiirlerinde doğa sevgisi ve Anadolu kültürünün derin izlerini görmekteyiz.

Her iki şairimizin de şiirlerinin mayası, kaynağı ve teması Zile ağırlıklı olup Anadolu kültürü ve Anadolu'nun doğasının sevgisi ön planda olmuştur.

Bu yazımızda aralarında kuşak farkı olmasına rağmen Cahit Külebi ile Mehmet Yardımcı'nın şiirlerinden hareket ederek, bu şiirlerindeki doğa sevgisi ve Anadolu sevgisi örneklendirilecektir. Her iki şairin Anadolu'yu ve doğayı ne derecede sevdikleri benzeştirilerek ve zaman zaman karşılaştırılarak şairleri tanıtılmaya çalışılmaktadır.

Türk edebiyatı ve şiirinin çok önemli iki şairimizden hayatta olmayan Cahit Külebi'ye rahmet diliyor, yaşayan şair Mehmet Yardımcı'ya uzun sağlıklı ve verimli bir ömür diliyoruz.

Anahtar Kelimeler: Cahit Külebi, Mehmet Yardımcı, Cumhuriyet şiiri, şiirde doğa sevgisi, Anadolu sevgisi.

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler eğitimi Bölümü Öğr. Üyesi. İstanbul/TÜRKİYE
(ozlem.fedai@gmail.com)
ORCID: 0000-0001-7726-4096

ABSTRACT

The poet Cahit Külebi was born in 1917 in the village of Çeltek, Zile, and died in Ankara in 1997 at the age of 80. Dr. Mehmet Yardımcı, on the other hand, was born in the town center of Zile in 1945 and is one of our distinguished poets who is still living today.

Cahit Külebi was one of the important poets of the Republican Period, while Mehmet Yardımcı is one of the leading poets of recent years in Turkish literature.

Although these two poets, both from Zile, belong to generations separated by one or two generations, their poetry reveals deep traces of a love of nature and Anatolian culture.

The foundation, source, and predominant themes of both poets' works are strongly rooted in Zile, with a particular emphasis on Anatolian culture and a love of the natural landscape of Anatolia.

In this article, despite the generational difference between them, the love of nature and Anatolia expressed in the poetry of Cahit Külebi and Mehmet Yardımcı will be illustrated through examples from their poems. The poets will be introduced by examining the similarities in their love for Anatolia and nature, while at times also comparing their approaches.

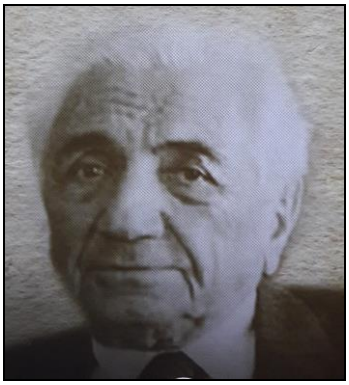
Cahit Külebi, one of the two highly important poets of Turkish literature and poetry, is no longer with us; we pray for God's mercy upon him. We wish the living poet Mehmet Yardımcı a long, healthy, and productive life.

Key Words: Cahit Külebi, Mehmet Yardımcı, Republican poetry, love of nature in

Sanat, doğanın taklidiyle başlar. Doğadaki varlıklar, nizam ve hareketlilik, diğer insanlarda olduğu gibi sanatçıda da hayranlık uyandırır. Sanatçı, yaşadığı çevrenin tabiatından etkilenerek kendi tabiatını, mizacını ve sanatını şekillendirir. Tabiatı olduğu gibi taklit ederek veya dönüştürüp ona yeni bir anlam vererek sanatını icra eden sanatçı, tabiattan ilham alır.

Yeni Türk şiirinde Tanzimat devrinde özellikle Abdülhak Hâmid, J. J. Russo'dan edindiği yeni bir tabiat görüşünü şiire kazandırmış; tabiatın ruhunu şiire aktarmıştır. Bu görüşe göre, âlemde büyük tabiat yani dünya ve küçük tabiat insan, iç içedir. İnsanoğlu, tabiattan, kır yaşamından uzaklaşıp şehir hayatına yönelince, bozulmuş, suça yönelmiştir. Bu sebeple şair, insanın doğanın içinde yaşadıkça huzur bulacağına inanmıştır. "Külbe-i İştiyak" gibi şiirlerinde bu görüşü savunmuştur. Recaizâde Mahmud Ekrem, "zerrâttan şumûsa kadar her güzel şey şiirin konusu olabilir" diyerek "güzellik"i esas almak kaydıyla tabiattaki her güzel unsuru

şiirleştirmenin kapılarını açmıştır. Servet-i Fünûn devrinde Fikret doğaya parnasyen bir sanatçı gözüyle bakmış; doğayı gerçek hâliyle, tablo gibi görerek şiirleştirmiş; Cenap ise daha çok empresyonist (izlenimci) bir nazarla bakarak, onda görmek istediğini görmüştür. Millî edebiyat döneminden itibaren "mektepten memlekete" anlayışıyla Anadolu'ya yönelen aydınlar, Anadolu coğrafyasını, hece vezni ve sade bir Türkçe ile kucaklamışlardır. Bu anlayış, Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1940'lara kadar devam eder. Anadolu doğasından, coğrafyasından, keşfedilmemiş kaynaklarından etkilenen Faruk Nafiz, Kemalettin Kamu, Necmettin Halil Onan, Şükûfe Nihal, Faruk Nafiz, Cahit Külebi, Ahmet Kutsi Tecer gibi şairler, Anadolu tabiatı ile insanını yoğurarak şiirlerinde dile getirmişlerdir.

Cahit Külebi

Mehmet Yardımcı

1917 yılında Zile'nin Çeltek köyünde doğan Cahit Külebi de doğduğu, yaşadığı coğrafyadan, oranın tabiatından etkilenmiş, sanatıyla bu etkilenmeyi yansıtmış bir şairdir. Külebi, çocukluk yıllarını, yani "ömrünün ilk on- on bir yılını Zile'nin Çeltek köyü, Çamlıbel ve Niksar kasabalarında geçirdikten sonra mahkeme kararıyla yaşı on ikiye yükseltilerek, ortaokul ve liseyi yatılı olarak okumak üzere Sivas'a gider. Niksar ve Tokat'ta o yıllarda lise olmamasından dolayı Sivas Erkek Lisesi'ne kaydettirilen şair, ortaokulu ve liseyi bu şehirde tamamlar. Tıpkı Zile ve Niksar'da olduğu gibi bu şehrin de tabiatından, toprağından da etkilenmiş, yazdığı ilk şiirlerde bile bu tabiatı yansıtmıştır. Örneğin, ilk şiirlerini 1933'te Sivas'ta çıkan *Toplantı* adlı dergide yayımlamaya başlayan şairin, bu şiirlerinde işlediği iki temden biri gurbet, diğeri tabiattır. 1934 tarihli "Son Bahar" adlı şiirinde, sonbaharla birlikte doğadaki değişimi anlatmış; ağaçları, dereyi, yaprakları canlandırmıştır:

Ağaçlar sarışın saçını yoldu,
Çırpına çırpına dallar durdular,
Hıçkıra hıçkıra sesi boğuldu
Derede kıvranan, kıvranan sular.

Titrek gölgeleri gönlüme dolan,
Yapraklar: -Sararıp rengi solan-
Şimdi dere için bir hayal olan,
Sular perisini burada vurdular.

Şiirde görüldüğü gibi, tabiattaki değişimi gözleyen genç Külebi, izlenimci bir bakışla, yaprakları, sararıp rengi solan bir hastaya benzetmiş, dereyi sular perisiyle özdeşleştirmiştir.

Sonraki yıllarda da Cahit Külebi'nin şiirlerinde doğa öylesine önem taşıyacaktır ki, şairin 8 şiir kitabından 3'ünün adı dahi doğadan izler taşır: Bunlar, *Rüzgâr* (1946)*Yeşeren Otlar* (1955) ve son kitabı *Güz Türküleri* (1995)'dir.

Cumhuriyet dönemi sanatçısı olarak, memleketçi, Anadolucu bir sanatı benimseyen, doğduğu topraklarla, büyüdüğü coğrafyanın suyuyla mayalanan "Tokad'a Doğru" şiirinin şairi, şiirlerinde de Anadolu tabiatını kutsallaştırarak anlatır. O, Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın ifadesiyle, Anadolulu, köylü bir şair olarak, Anadolu coğrafyasıyla gerçek anlamda karşılaştığında şok yaşamamış bir şairdir, çünkü Anadolu'nun içinde, Zile'de doğmuş, yaşadığı yerin doğasından başlayarak tüm Anadolu coğrafyasına açılmış ancak, Anadolu tabiatının güzelliklerini anlatmak yanında çetin yaşam şartlarını da dile getirmeyi ihmal etmemiştir.

Mehmet Kaplan, Külebi'nin yaşadığı çevreden etkilenme ve onu yansıtma biçimini şöyle yorumlar:

"Şehirli şairlerin çoğu, Anadolu'yu ve Anadolu insanını dışarıdan ve dış görünüşüyle görmüşlerdir. (...) Ben ona inanıyorum ki, Anadolu'yu çocuklukları bu topraklarla karışmış, şehre geldikten sonra yüksek kültür edinmekle beraber ilk yaşantılarını kaybetmemiş sanatkârlar anlatabilirler. Cahit Külebi, bunu başaran nadir şairlerden biridir."

Külebi, herkesin bildiği "Tokat'a Doğru" adlı şiirinde, Anadolu'ya bakışı ile doğa sevgisini şöyle bütünleştirmiştir.

Çamlıbel'den Tokat'a doğru
Tozlu yolların aktığı ırmak,
Ben seni çoktan unuttum;
Sen de unuttun mu, dön geri bak.

Orda, derenin içinde
İki üç akçakavak,
Tekerlekler döner, başım döner,
Kavaklar yeşeriyor, dön geri bak.

Orda, derenin içinde
İki üç çırılçıplak
Alçacık damı düşündükçe
Gözlerim yaşarıyor, dön geri bak.

Görüldüğü Külebi, bir yandan ırmak, akçakavak, dere gibi unsurlarla Çamlıbel'den Tokat'a doğru giden "tozlu yollar"daki bir ırmağı sadece doğaya ait unsurlar olarak anlatmamış; Anadolu'nun tozlu yollarını, alçak damlı, çırılçıplak ve yoksul evlerine göndermeler yaparak o "alçacık damları düşündükçe gözlerinin yaşarmasını" yani Anadolu sevgisini dile getirmiştir. Zile'nin doğasından, oradaki insanların doğadan aldıklarıyla yaşamlarına kattıklarından etkilenen Külebi, şiire nasıl başladığını da Zile üzerinden şöyle anlatır:

"*Zile'de bir akşam babam bana üç kitap getirdi. İhtimal o yaşımdan hatırladığım tek gün olan o aydınlık gecede edebiyatı sevmişimdir. Belki de her akşam, yassı kalesinden tellallar çağıran, sokaklarında yaz boyunca yük yük üzüm, alaca mısırlar, tenteneli uzun kavunlar taşınan, sabahlara kadar büyük leğenlerde pekmez kaynatılan, bu yüzden kışa kadar*

sokakları sıcak üzüm kokan ve geceleri uzaktan (Şu Zile'den gece de geçtim görmedim aman) diye türküler duyulan Zile bana sanatı sevdirdi."

İsmail Çetişli, Cahit Külebi'nin şiirlerindeki doğa sevgisini, yalnızca bir tema veya asıl temaya yardımcı bir unsur olarak görmenin yeterli olmayacağını belirtir ki gerçekten de şair, hangi temayı ele alırsa alsın sık sık tabiata göndermelerde bulunur. Tabiat, onun için tükenmez bir kaynak, dünya nimetlerinin saklı olduğu bir hazine gibidir.

Hilmi Yavuz da, Külebi'nin şiirinin "doğal bir şiir olduğunu, bununla Külebi şiirinin sürekli olarak doğaya gönderme yapan bir şiir olduğunu söylemek istediğini, neden ya da kimden söz ederse etsin doğayı imlediğini" ifade eder.

Gerçekten de Külebi'nin şiirlerinde ele aldığı tema ne olursa olsun, doğaya dair bir iz mutlaka vardır. Dışa dönük, yaşamı seven bir sanatçı olmasının da bunda etkisi büyüktür.

Cahit Külebi'yi bir doğa şairi olarak nitelemek yanında "Anadolu Şairi" olarak da nitelemek mümkündür. Bir söyleşide, "Ben Anadolu'yu Anadolu insanını yansıtmaya çalışan bir şiir yöntemi güttüm."

Doğaya ve Anadolu'ya olan tutkusunu, doğayı kendisine usta olarak seçmesiyle açıklayan şair, bunu "Şiir Yöntemim" şiirinde şöyle dile getirir:

"En çok yurdumdan söz ettim
Doğayla, insanla içli dışlı.
İkinci Ustamsa doğa,
Şiirlerimde alın terim.
Bozkır türküsüyle doldu ciğerlerim.
Taşları düzleyen rüzgâr gibi
Doğayla yontuldu dizelerim.

("Şiir Yöntemim", s. 44-45)

Zile'de ve Niksar'da geçen çocukluk yıllarında doğal yaşamla iç içe olan şair, "Açık" adlı şiirinde kendisini tabiatın bir parçası gibi gördüğünü şöyle dile getirir:

Biz buğday tarlalarında buğday
Ağu yeşili bahçelerde ot
(…)
Yıldızlara çobandık, değirmenlere su,
Bozkırlara bulut gölgesiydik.
("Açık", s. 200)

Külebi, doğayı bir ana kucağı, sığınma aracı olarak görür. Yalnızlığını doğayla paylaşır, rüzgârdan haber sorar, denizi şefkatli bir kadın gibi görür ve ona sığınır. "Denizin Getirdikleri", "Alacakaranlıkta", "Özlem" gibi şiiri tabiata bu şekilde yaklaştığı şiirlerdir. Özellikle bu üç şiirde, şair için denizin, kır çiçeğinin çok önemli olduğu dikkat çeker:

Örneğin, "Alacakaranlıkta" şiirinde,

"Gittim deniz kıyısına oturdum.
Akşam karanlıklarla sarmaş dolaş,
Ben de denize akıyordum,
Irmaklar gibi yavaş yavaş" (*Adamın Biri,* s. 89)

diyerek denizle bütünleşen şair, "Özlem"de ise;

"*Dağları dolduran kır çiçeği*
Hangi rüzgârlar seni koklayacak" ("Özlem", *Adamın Biri,* s. 13)

diyerek kır çiçeklerini kıskanır.

Cahit Külebi için doğa, sığınak olmasının dışında, "dünyaya dair var olan hevesi"ni, onu bir nimet olarak görüşünü yansıtma biçimi olarak belirir. Şairin, doğaya bu türlü bakışını, "Ülser, Diken, Yağan Kar ile Düşünmeyen Adam, Işık Dönencesi IX, Bir Damla Deniz, İkinci Kişli" gibi şiirlerinde yansıttığı söylenebilir. Doğayı bir anne gibi gören şair, denizi de biricik kadını ilan eder. "Işık Dönencesi" adlı şiirinde:

"Doğa anne biliyor musun kar nasıl erir,
Irmaklar nasıl akıp tükenir boşluğa?"
("Işık Dönencesi", s. 27)

derken, "Denizin Getirdikleri" şiirinde;

"*Sen biricik kadınımsın mai deniz*
Bir başka oluyorum her koynuna girdiğim zaman" (s. 106) der.

"Nasıl Sevmezsin Bu Dünyayı" adlı yaşama sevinci dolu şiirinde, rüzgârın bir eşten, kadından daha iyi olduğunu belirtir:

Şu denizi nasıl sevmezsin?
Ta uzaklara götürür bizi,
Karımızdan daha iyi şu rüzgâr
Kurutur terimizi.
(Nasıl Sevmezsin Bu Dünyayı, s. 35)

Külebi'nin doğayı, Anadolu ve memleket sevgisiyle birleştirerek anlattığı şiirleri de bir hayli çoktur. Örneğin, "Sivas Yollarında", "Yağmur", "Yurdum", "Yurdumuz", "Rüzgâr", "Tokat'a Doğru", "Tokat'a Giderken", "Atatürk Kurtu-

luş Savaşında", "Doğu", "Türk Mavisi", Biz, Köy Öğretmenleri I, II" gibi şiirlerinde doğa sevgisini, Anadolu ve yurt sevgisiyle birleştirerek anlatır.

Bunun dışında, "Zerdali Ağacı I, II", "Çiçekle Konuşma", "Sonbahar Geliyor", "Tek Tanrı Sevi", "Bizim Dağlar", "Bir Küçük Pembe Bulut", "Batı Yağmuru" gibi şiirlerinde de doğaya beslediği büyük sevgiyi yansıtmıştır.

Örneğin, "Bizim Dağlar" şiirinde, Anadolu coğrafyası ve doğa sevgisi yüceltilerek anlatılır:

Sultandağı'nda ak kuzular meleşir,
Uzunyayla'da pehlivanlar güreşir,
Bingöl dağı çiğdem çiğdem yeşerir
Belli olur abıhayat içtiği

("Bizim Dağlar", s. 104.)

"Yurdum" şiirinde ise;

"Ağladığım senin içindir
Güldüğüm senin için;
Öpüp başıma koyduğum ekmek gibisin" ("Yurdum", s. 109.) dediği yurdunu; tarihi, kültürü, doğasıyla ve yokluklarıyla idealize etmesi, romantik bir duyuş sergilemesi dikkat çeker. Bu yoklukların ve sevginin dile getirildiği şiirlerden biri olan "Sivas Yollarında"da, fakir insanları, kağnıları ve doğasıyla güzel olan Anadolu'ya beslediği sevgiyi dile getirir:

Ne yıldızlar kaynaşır gökyüzünde
Ne, sevdayla dolar, taşar gönüller.
Bir rüzgâr eser ki bıçak gibi
El ayak şişer.
Sivas Yollarında geceleri
Ağır ağır kağnılar gider

("Sivas Yollarında", s. 16)

Yine, "*Sen Türkiye gibi aydınlık ve güzelsin*
Benim doğduğum köyler de güzeldi"

sevgiliye seslendiği "Hikâye" şiirinde, Anadolu doğası, memleket sevgisi ve memleketin yoklukları, sevgiliye duyulan aşk ile birleştirilmiştir. Şair "benim doğduğum köylerde/ Ceviz ağaçları yoktu", "Benim doğduğum köylerde/ Buğday tarlaları yoktu", "Benim doğduğum köyleri akşamları eşkıyalar basardı", "Benim doğduğum köylerde/ Kuzey rüzgârları eserdi" gibi mısralarla doğduğu köyü, kasabayı, o yıllardaki özellikleri, yaşam koşulları ile sevgiliye betimler. "Doğu", "Köy Öğretmenleri", "Tek Tanrı Sevi", "Türk Mavisi" gibi şiirlerinde de Anadolu toprağına gerçekçi yaklaşan şair, doğa, Anadolu ve yurt sevgisini birleştirerek aktarmıştır. "Türk Mavisi" şiirinde bu birleşimi;

Bozkırlığında allak bullak yurdumun
Tek ağaç, tek pınar, tek dere,

Kertenkele rengi üç beş pare dam
İlkel topraklarında Anadolu'mun.

("Türk Mavisi", s. 205) dizeleriyle gerçekleştirmiştir.

Özetle, Cumhuriyet devri Türk şiirinde, Anadolu coğrafyasını, doğal güzellikleri, çetin yaşam koşulları ile ve sahip olduğu memleket sevgisiyle bütünleştirerek anlatan Zileli şair Cahit Külebi, etkilendiği Ahmet Muhip Dıranas gibi, doğayı yücelten bir şairdir, ona sembolik yaklaşan bir Anadolu şairidir. Doğadan bir türkü tadı çıkarmış, şiirlerinde işlemiştir. Romantik bir bakışla Anadolu'yu anlatmadığı, köyünden çıkmış bir şair olarak suyunu içtiği, ekmeğini yediği, havasını soluduğu Anadolu'yu, sorunlarını bilen, gerçekçi bir nazarla ele aldığı, severek anlattığı, sese ve anlama değer verdiği, halk kültürü ile modern şiirin söyleyiş biçimini birleştirdiği söylenebilir.

Bu yazımızda söz konusu edeceğimiz Zileli diğer şair Mehmet Yardımcı da 1945 yılında Zile'de dünyaya gelir. O da tıpkı "öğretmeni", "üstadı" saydığı Cahit Külebi gibi, doğduğu topraklara, özellikle Zile'ye gönülden bağlı, tarihinden, doğasına, her türlü kültürel mirasına sahip çıkarak şiirlerinde övgüyle yansıtmak yanında bir Halk edebiyatçısı olarak şiirde 60. Sanat Yılı'nı kutlamaktadır.

Şiir yazmaya ilkokulu bitirdiği sırada yani 12 yaşında başlar. Yazdığı ilk şiir olan "Menekşe" de, tıpkı öğretmeni Külebi'de olduğu gibi, ileride doğayla ne kadar içli dışlı bir şiir yazacağını belli etmiştir. Şiir şöyledir:

MENEKŞE
Menekşe ilk çiçektir
Baharı müjdeleyen
Bahar gelince açar
Kokulu mor menekşem
Menekşe bir çiçektir
Ne güzel kokusu var
Bahçelerin süsüdür
Arı onda bal arar

Yardımcı'nın şiirlerinde de doğduğu, ilk, orta eğitimini tamamladığı Zile ve Tokat, bir Anadolu'nun bir parçası ve şairin memleketi olmalarının yanında doğası ve çağrıştırdıklarıyla ele alınmıştır.

Yardımcı da Külebi gibi, dışa dönük, yaşamı seven bir şair olarak umut dolu şiirler yazar. Şiirlerinde geniş bir coğrafya vardır. Zile'den İzmir'e, Malatya'ya hatta Orta Asya'ya kadar açılır. Onun şiirlerinde de Anadolu, doğası ve zengin mirasıyla anlatıldığı kadar, çorak toprakları, emeğiyle ayakta duran insanıyla ele alınır. "Maviş" adlı şiirinde dile getirdiği gibi, Anadolu insanının giysilerine kadar sinen yaşama uğraşını şöyle anlatır:

"Sığır kokar
Ter kokar,
Süt kokar oysa ağzı
Çıkrığın başında Maviş'in şimdi,

Çektiği çiledir
Eğirdiği dert
Renk renk yumaklardan" (*Yazma*, s. 80-81)

Şairin şiirlerinde Anadolu ve Anadolu doğası, halkın saflığı ile birleştirilerek ele alınmıştır. Halkın dili ve söyleyiş biçimleri, şairin halk edebiyatı konusundaki birikimi ve kafiye kullanmadaki hassaslığı ile birleşerek şiirlere yansımıştır. "Zileli'ye Sesleniş, Zile Özlemi, Zile Güzellemesi" şiirlerinde de doğup büyüdüğü Zile'ye karşı minnet borcunu öder.

Anadolu coğrafyasını, orada doğup yaşamasının verdiği rahatlıkla *Hasanbey Kayısısı, Kayısının Anlattığı, İlişi, Köşker Mustafa, Maviş'in Öyküsü, Âşığın Soyağacı, Türk Sanatı, Gerçek, Görünüm, Horon Var, Çoban* vb. şiirlerinde Anadolu doğasına duyduğu sevgi ve Anadolu insanına gerçekçi yaklaşımı iç içedir. Atmış yıllık şiir birikimi topladığı kitaba "Yazma" adını vermesi de Anadolu'nun kültürel birikiminden ne denli yararlandığının ve bu değere sahip çıkmaları için evlatlarına nasıl vasiyet ettiğinin bir göstergesidir.

Toplumcu gerçekçilikten izler taşıyan "Kömür İşçisi," "Ahır", "Irgat", "Amele" gibi şiirlerinde, Anadolu insanının emeği ve güç yaşam koşulları, emeğinin hak ettiği karşılığı alamaması problemi, şairin insan sevgisiyle birleşerek şiirlere yansır. Anadolu halkının yaşam savaşını, onun dili ile ve memlekete duyduğu sevgiyle bütünleştirerek "Aynı Hesap" adlı şiirinde şöyle anlatır:

"Beş çeten yakmağa getirdim saman
Beş çeten mallara
On ölçek çocuklara getirdim zahre
On ölçek atlara
Üç ay çalıştım harmanda gece gündüz
Dokuz ay bekledim ya
Hesap aynı hesap kış girerken
Amaç diri çıkmak bahara" ("Aynı Hesap", *Yazma*, s. 56)

Yardımcı'nın şiirlerinde doğa, renkleri ve barındırdıkları ile şairin muhayyilesini dolduran dinamik bir mahiyet taşır. Doğadaki renkleri bazen sevgilinin gözlerinin rengiyle "Yeşil" şiirinde birleştirir. Bazen de yağmur, bulut, rüzgâr ona sevgiliyi anımsatır. "Anımsanan Öyküler" şiirindeki;

"*Yağmur dedim mi sen gelirsin*
Bulutlar gibi dolu doluverip
Üstüme üstüme boşalan
Memleket dedim mi o kent gelir usuma
Sokaklarında aşkım kaybolan"
(...)
Aşk deyince burkulur yüreğim
Odalar geçer
Yağmurlar geçer gözlerimin önünden

("Anımsanan Öyküler", *Yazma*, s.68*)*

dizeleriyle aşkı, doğaya ait bir unsur olan yağmurla birleştirerek anlatır

Bazı şiirlerinde, doğayı mevsimlerin değişmesiyle büründüğü hâl ile anlatır. "Yeşerir" adlı şiirinde doğa sevgisi ile sevda kavramını birleştirerek şöyle anlatır:

"Baharı her yere cemre aynı getirir
Kökü durdukça gül ağacının
Hep mevsiminde yeniden depreşir
Sevda
Koynumuzda bir resim gibi
Çıkarıp çıkarıp baktığımız
İçimizde ılık ılık bir şeyler diriltir
(...)
Sevda pınarı akmaya görsün gürül gürül
Bir yürek tarlasına
Hele
Çocuklarla nakışlanmışsa sevda mendili
Gönül bahçesinde bakarsın
Çok yaşayan bir ağaç
Daha gümrah yeşerir"

("Yeşerir", *Yazma,* s. 57)

Şairin memleketinin coğrafyasında güzellikleriyle hayran olduğu doğal unsurlardan övgüyle bahsettiği de dikkat çeker. Ancak yine aşk temasını belirginleştirmek için doğadan yararlandığı görülür. "Ballıca Mağarasında" adlı şiiri, doğadaki sarkıt ve dikitin birleşmesine duyduğu hayranlığın ifadesi olduğu kadar, sevgiliyle ellerinin birleşmesini düşleyen şairin hislerini anlatır:

"Deyin ki
Ballıca/ Derin Kuyu/ İnkaya
Hepsinde kavuşma çabası
Sarkıttan dikite asırlık sevda
Taparcasına
Sarkıt
Habire doğadan alıp suyunu
Yoğurmakta kendince.
Mayasına
Topraktan bin yıllık anılar katıp
Kavuşmak uğraşında damla damla
Kanarcasına
Dikit umutsuz
Yorgun
Büyük özlem içinde sevdalısına" ("Ballıca Mağarasında, *Yazma,* s. 54.)

Yardımcı'nın şiirlerinde memleket sevgisi, Anadolu coğrafyasının, insanının anlatıldığı bir diğer şiir de "Memleket Öyküsü"dür.Bu şiirin sonunda geçen,

"Olanca gözlerden memleket ırak" ifadesi, Anadolu gerçeğine romantik gözlerle bakan, çorak Anadolu'dan, bozkırdan, yokluklardan habersizlere bir gönderme durumundadır.

"MEMLEKET ÖYKÜSÜ
Bir memleket öyküsü anlatılan
Doğa maviye kestikçe giderayak
Anadolu'da Selçuki soylu buğday
Su deyince Kızılırmak
Çok bildiğimiz ağaçlar
Baba bağında kiraz
Park önlerinde dişbudak
Ve büyüyen özlem yüreklerde
Olunca gözden memleket ırak"
("Memleket Öyküsü", *Yazma,* s. 126)

Anadolu insanının hiç de azımsanamayacak gücüne inanan bunu övmek için de bir "Kurtuluş Savaşı Destanı" yazan şair, "Nasıl Varılır Aydınlık Çağlara şiirinde;

"Anadolu'nun özgür havası olmasa
Toprağa güç veren köylülerin emeği
(...)
*Nasıl varılır aydınlık çağlara"*diyerek Anadolu insanının gücünü anımsatır. Yine "Kurtuluş Savaşı Destanı"nda aynı gücü ve ruhu gür sesle şöyle anlatır:

"Tek bir yürek oldu Anadolu
Tek bir bilek
Ardı kesilmedi yığın yığın
Samsun'dan bir çığ koptu Amasya'ya
Çarıklı
Mesli
Yalınayak
Yığın yığın yürüdü kurtarmaya
(...)
Erzurum'da edilen yemin
Yayıldı tüm Anadolu'ya
Baktı Mustafa Kemal
Yağız yiğitler dönücü değil bu kutsal savaştan"
(…)
Anadolu bir ulu gün yaşıyor
Mehmetçik yürüyor balam
Her dipçik hücumunda hınç biliyor

Şairin halk bilimcisi olarak Anadolu sanatı ve kültürü konusundaki bilgisi de şiirlerine yansır. "Malatya", "Türk Sanatı", "Aşığın Soyağacı" gibi şiirlerinde bu birikime rastlarız. Özellikle "Âşığın Soyağacı"nda Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk sanatına sahip çıktığını görürüz:

"Karacaoğlan'la sevda pınarından aktım
Köroğlu'yla
Dadaloğlu'yla
Pir Sultan'la direndim haksızlığa
Seyranî'yle yerdim kimilerini
Yeri geldi
Ağıt yaktım gidenlerin ardından
Dili oldum halkımın
Sesi oldum
Halk şairi dediler adıma" (*Yazma,* s. 38)

Yardımcı, Külebi'de olduğu gibi doğayı nimetleri ve hatırlattıklarıyla anlattığı kadar, Anadolu doğasını memleket sevgisiyle birleştirerek anlatır. Onun şiirlerinde Külebi'deki gibi bir doğaya sığınma, onu anne, eş gibi görme yoktur. O, geniş Anadolu coğrafyasını türlü sosyal ve kültürel yapısıyla anlatan şiirler yazar. Külebi'den farklı olarak doğayı, bazı duygularını aktarırken bir yansıtma biçimi olarak kullanır. Doğayla onun kadar özdeşleşmez ancak memleket kavramıyla özellikle Zile'yle özdeşleşir. Doğduğu toprağa sadakat hususunda Külebi'den daha önde olduğu söylenebilir. Zile'ye dair, "Zile", "Zile Güzellemesi", "Zile Kalesi", "Zile'ye Sesleniş", "Zile Özlemi" gibi şiirler yazmış, bazı şiirlerinde ise Zile'deki doğal bir güzelliği örneğin bir çam ağacını konuşturmuştur. Örneğin, "İri Çam" adlı şiirinde Zile'nin Şeyh Ahmet tepesindeki bir çamı canlandırır. Bazen de gezip gördüğü, bir zamanlar bizim olan diyarlara dair güzellemeler yazan şairin, "Üsküp Güzellemesi" şiiri bu türden bir şiirdir.

Onda doğanın göbeğindeki bir ağaç, bir bağlamının sapında, rüzgâr sevgilinin saçlarını okşamasında, ağaç, sevgilinin gözlerine verdiği yeşil renkte ifadesini bulur. "Yeşil", "Evren Tutsak Ellerimde" gibi şiirlerinde bu havayı görürüz. Yardımcı, Anadolu sevgisini *Kerem İçimde Yandı, Yunuslama, Yazma* adlarını verdiği, her biri, Anadolu coğrafyasına ait bir kültür değerini yansıtan, Anadolu köylüsünün ruh halini yaşatıp onlarla üzülen ve sevinen şiirlerinden oluşan kitaplarında dile getirmiştir. "Şaşkınlık" adlı şiiri, Anadolu insanını konuşturarak, onun durumunu, onların diliyle anlattığı bir şiirdir:

"Bu yıl kütük de kıt dağlarda
Soğuklarda durmak zor
Bahara dek
Ekmek yok odun yok tuz yok
İş verin doyurun karnımızı
Çoluk çocuk gelek.
Bir nüfus kâğıdı taşıyoruz cebimizde soyca

Yenmez ki
İçilmez ki
Söyle neydek" (Yazma, s. 173)

Şairin memleket sevgisi ve Anadolu tutkusu kısa olmakla beraber, Anadolu'ya bakışını özetleyen "Gerçek" adlı şiiriyle özetlenebilir.

"G E R Ç E K
O kurak
O çıplak
O susuz dağların da güzelliği vardır
Görebilene" (*Yazma,* s. 36)

Sonuç olarak, hocası ve üstadı Külebi'nin sanatı hakkında kitabı ve yazıları da olan Mehmet Yardımcı, ondaki Anadoluculuk, memleket sevgisi, doğaya bakış biçiminden etkilenmiş ancak Külebi'de olduğu gibi kendisini doğanın çocuğu gibi görmek yerine, belli hisleri anlatmak için doğadan yararlanmıştır. Memleket sevgisi ve şuuru, tarih bilinci, Anadolu kültürüne sahip çıkmak konusunda Külebi'den geri kalmayacak şiirler yazmış; halk edebiyatı konusundaki çalışmalarını, Anadolu'da geçirdiği uzun yılların birikim ve gözlemini sanatına yansıtmıştır.

Külebi'nin şiir anlayışı içinde doğayla konuşarak, doğayı annesi, sevgilisi, karısı yaptığı, yani doğayla özdeşleştiği dikkat çekerken, Yardımcı'nın doğaya dışarıdan baktığı, asıl anlatacağı tema için doğayı konuşturduğu dikkat çeker. O, toplumcu ve gerçekçi bir şair olarak, Anadolu doğası ve memlekete olan düşkünlüğünü ifade eden şiirler yazmakla birlikte, Anadolu'nun gerçek yüzünden, yokluklarından, insanının dramından bahsetmekten hiç vazgeçmemiştir. Külebi, doğadan simgesel olarak faydalanmış, doğaya ait sembollerden Yardımcı, Anadolu coğrafyasına dair anlatacağı "gerçekler" için doğadan bir "ayna" (yansıtıcı) olarak yararlanmıştır.

Daha evvel bir yazımızda andığımız şu cümlelerle yazımızı noktalamak isteriz:

"Mehmet Yardımcı (ve Külebi'nin) şiirleri, toprağını Anadolu coğrafyasından almış, milletin Kurtuluş Savaşı'nda verdiği büyük mücadele yanında, kalkınmakta olan memleketin tüm sıkıntılarını hisseden Anadolu coğrafyasının ve köylüsünün yaktığı ocakta fırınlanmış; öğretmenlik yıllarındaki gözlemleri ve halk edebiyatı konusundaki bilgileriyle cilalanmış bir seramik vazo gibidir. Bu vazonun bir yüzünde Kurtuluş Savaşı motifleri, bir yüzünde gerçek Anadolu ve memleket sevgisi yer alır".

KASTAMONUŞİNAS, ŞAİR, ÂŞIK İHSAN OZANOĞLU'YLA İLGİLİ ANILARIMIZA EKLER

ADDITIONS TO MY MEMORIES CONCERNING KASTAMONU SCHOLAR, POET AND ÂŞIK İHSAN OZANOĞLU

ДОПОЛНЕНИЯ К НАШИМ ВОСПОМИНАНИЯМ ОБ ИХСАНЕ ОЗАНОГЛУ — ПОЭТЕ, БАРДЕ И ЭНТУЗИАСТЕ КАСТАМОНУ

Nail TAN[*]

ÖZ

Kültür Evreni dergisinde (S 62, Bahar 2026) yayımlanan İhsan Ozanoğlu'yla ilgili anılarımıza, yeni hatırladıklarımız veya belgesini bulduklarımızı eklemek mecburiyetinde kaldık. Ekleri, şu ara başlık sıralamasına göre yapacağız:

- Âşık Ozanoğlu-10. Türkiye Âşıklar Bayramı Anılarına Ek
- 1971 MEB/KB MFE'deye Ek
- Meziyetleri, Kusurları Bölümüne Ek
- Hayatının Bilinmeyen veya Az Bilinen Yönlerine Ek
- İcâzetnamesine Ek
- İhsan Ozanoğlu ve TDK'ye Ek

Sonuç olarak, anılara eklemeler, çok yönlü şahsiyet İhsan Ozanoğlu'nun arşivler dolusu arkasında bıraktığı; halk kültürü derlemeleri ve kitap çalışmalarının (müzik, biyografi hariç) metot, kaynak ve bilgi yönleriyle çok hatalı yönlerinin bulunduğu, bunların kısmen kullanabileceği kanaatine varılmıştır. Anlattığı olaylara, hikâyeler uydurmakta olduğu da zaman zaman görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Halk şairi, İhsan Ozanoğlu, 10. Türkiye Âşıklar Bayramı, âşık sazı, Talat Mümtaz Yaman.

ABSTRACT

I have found it necessary to add to my memories concerning İhsan Ozanoğlu, published in Universe of Culture Journal (Issue 62, Spring 2026), those details that I have recently remembered or for which I have found documentary evidence. I will present these additions under the following subheadings:

[*] Kültür ve Turizm Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Em. Genel Müdürü,Halk Kültürü Uzmanı.

(nailtantdk@gmail.com) ORCID-ID 0000-0001-7267-14181

- Addition to the Memories of Ashik Ozanoğlu and the 10th Türkiye Ashiks' Festival
- Addition to the 1971 Ministry of National Education (*Millî Eğitim Bakanlığı*, MEB / Ministry of Culture (*Kültür Bakanlığı, KB)* and National Folklore Institute (*Millî Folklor Enstitüsü,* MFE)
- Addition to the Section on His Merits and Shortcomings
- Addition to the Unknown or Little-Known Aspects of His Life
- Addition to His İcâzetname (Certificate of Authorization/Initiation)
- Addition Concerning İhsan Ozanoğlu and the Turkish Language Association (*Türk Dil Kurumu,* TDK)

In conclusion, these additions to my memories have led me to the conclusion that, despite the multifaceted personality of İhsan Ozanoğlu and the extensive archives he left behind, his collections and books on folk culture—excluding his works on music and biography—contain numerous methodological, source-related, and factual shortcomings, and that only some of these materials can be used. It has also occasionally been observed that he invented stories in his accounts of events.

Key Words: Folk poet, İhsan Ozanoğlu, 10th Türkiye Ashiks Festival, Ashik sazı (minstrel's lute), Talat Mümtaz Yaman

Ankara'da üç ayda bir yayımlanan uluslararası hakemli sosyal bilimler dergisi *Kültür Evreni'*nin Bahar 2026, 62. sayısında (s. 115-142); *"Kastamonuşinas, Şair, Âşık İhsan Ozanoğlu ve Konya 10. Türkiye Âşıklar Bayramı, Diğer Anılarım*" başlıklı bir makalemiz yer almıştı. Bu yazıda; unuttuğumuz, belgelerini yeni bulduğumuz bazı anılarımızı daha yazarak konuyu kısaca tamamlamak istiyoruz.

Âşık Ozanoğlu-10. Türkiye Âşıklar Bayramı Anılarına Ek:

Kastamonu Dil ve Edebiyat Araştırmaları-I adlı kitapta, yazmadığımız bilgilere dayanılarak bir makale yayımlanmıştı (Küçükbasmacı 2025b). Bu makaleye göre Ozanoğlu; Konya dönüşünde, bizim göremeyeceğimiz bir yerde abartarak bir şeyler yazmış olmalıydı. Arayınca bir bölümü ortaya çıktı. Prof. Küçükbasmacı'yı yanıltanın biz değil, açık seçik Âşık Ozanoğlu'nun olduğu görüldü [Bkz, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, No. 84678: "*Divan Edebiyatı-Genel Bilgi, Eleştiri, Dizi I*" adlı daktilo ile yazılmış çalışma (1977)]. Ozanoğlu, bakınız bu çalışmada, Konya 10. Âşıklar Bayramı'nı nasıl anlatıyor (s.28-29) ?:

"Konya Âşıklar Bayramı'na davet edildim. Bayramı doğmaca bir şiirle benim açmamı teklif ettiler. Mikrofonun başına geçtim. Sazımla uzun bir manzum nutuk irad ettim. Alkışladılar. Fakat, ben yerime âşıkların sağ başına oturduktan sonra 42 saz şairi ayağa kalktı ve beni Âşıklar Babası seçtiklerini ilan ettiler. Bununla da yetinmeyip jüriye hitaben dediler ki:

— Siz hakem heyetisiniz emme kiminiz gazeteci, kiminiz öğretmen veya kiminiz memur... İçinizde sazdan, sözden anlayacak görmüyoruz. Yarışmalarımızda hangimiz daha güzel söyledi, hangimiz daha güzel çaldı, kim kimi mat etti, ayırt edemezsiniz. Aranızda bizden biri olmadıkça itimat edemeyiz size. Yetmişlik usta şair, sazı mükemmel, sözü mükemmel, usta görmüş; usul bilir, nizam bilir. Geleneklerimize vakıf, eser sahibi, âlim bir meslektaş. Biz Ozanoğlu Baba'mızı jüri başkanı seçiyoruz. Kabul etmezseniz, sahneyi terk edeceğiz, dediler.

Bu seçim sonucu jüriye 12 gece başkanlık ettim."

Aynı sayfalarda, Konya'da Âşık Şem'î ve Mevlânâ Hazretleri için söylediği şiirler de bulunmakta...

Konya'da yaşananları, folklor dergilerindeki haberlerin tanıklığında anlatmıştık. İşte Ozanoğlu. Uydur uydur yaz, uydur uydur söyle! Yazdıklarına o kadar çok güldüm ki.Bayramı düzenleyenler, katılanlar okusalardı onu çok fena durumlara da düşürebilirlerdi.

Yeni Konya gazetesindeki, baştan sona Âşıklar Bayramı haberlerini getirttim. Feyzi Halıcı'nın 18 Ekim 1975 gecesi açış konuşmasını okudum. Onlarda, "sazla doğmaca uzun manzum nutuk da yok". Ozanoğlu'nun bu ifadesi de dünya âşık edebiyatı tarihine geçmiş oldu.

Bu kadar yalan yazabilen, başka işler de yapabilirdi. Bu şüpheyle, Halkevlerinin kuruluşunun 10. yıldönümünde, 25-30 tanınmış âşığın katılımıyla; ünlü şair, diğer taraftan Ankaralı Âşık Ömer mahlasıyla âşık tarzı şiirler de yazan, atışmalar yapan Behçet Kemal Çağlar'ın yönetiminde düzenlenen âşıklar yarışmasında, Ozanoğlu'nun bütün âşıkları mat edip "*Usta Âşık*" ilan edilmesiyle ilgili olayı da Konya ışığında araştırmak mecburiyetinde kaldık [Rahatsızlığımız dolayısıyla, bize çok güvendiğimiz araştırmacılar yardım ediyorlar].

Kastamonu mahallî basını, devletin *Ayın Tarihi* dergisi, Halkevleri Genel Merkezinin *Ülkü* dergisi, kezâ Posoflu Müdâmî, Dursun Cevlânî ve Nihânî'yle ilgili kitaplar, ilk baktığımız kaynaklar oldu. Bu kadar önemli olayın bir gazete veya dergide izi, haberi olmaz mıydı? Ne yazık ki, şu ana kadar göremedik.

Ozanoğlu'nun anlatmalarıyla oluşturulmuş Nasıh Güngör Çelenligil'in *Taş-laşmalar* kitabını (1959); *Birlik* ve *Yeni Birlik* gazetelerindeki yazılarını (1942); *Ecevit* dergisindeki makalesini (1944) artık delil olarak sayamayız. Bilen, gören varsa lütfen ya yazsın ya da haber versin.

Diğer taraftan Behçet Kemal Çağlar, 1935-1939 yılları arasında Halkevleri Müfettişliği yapmış olup, 1942'de Erzincan milletvekilidir [1941-1947]. Halkevleriyle sorumluluğu kalmamıştır. Onun için Ozanoğlu'nun kendi anlattıklarını değil, bir gazete haberi arıyoruz.

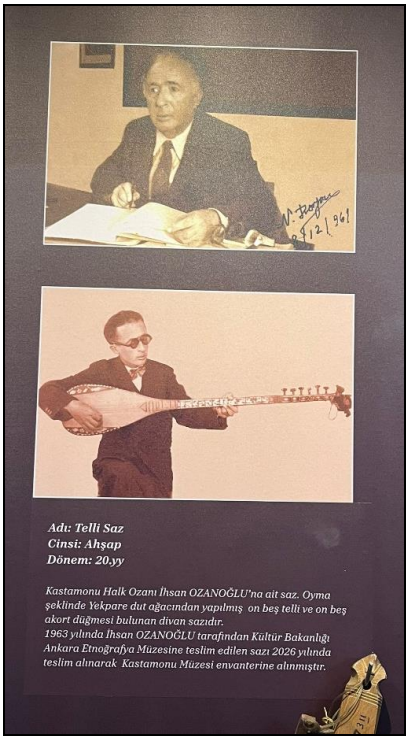
1971 MEB/KB MFE'deye Ek:

İhsan Ozanoğlu, 1971 yılı başında, H. Avni Özbenli Millî Folklor Enstitüsü Müdürü iken Millî Eğitim Bakanlığına geldiğinde, parasızlıktan yakındığında, ardından derlemelerini satın aldığımızda, bize Özbenli'nin yardımıyla en değerli sazını Ankara Etnografya Müzesi'ne sattığını söylemişti. Sazı, Tekeli Kardeşler'e tarif ederek özel olarak yaptırmış. İyi tınlaması için sazın kolunun içini de oydurmuş ve boydan boya içine üç tel taktırmış. Böylece tel sayısı 18'e çıkmış.

Bu bilgiye o zaman inanmıştım; ama bugün bazı şüphelerim var. Etnografya Müzesi Müdürü Enise Yener'di. Ozanoğlu ile birlikte 1971 başında gidip sazı depoda gördük. Ozanoğlu da Enise Hanım da ağladı. Ozanoğlu, emekli olduğu yıl, 17 Temmuz 1963 tarihinde müzeye 100 TL fiyatla satmış. Saz, "Tarikat Eşyaları Bölümü"ne, 17.311 numara ile kaydedilmişti. Oraya da "15 telli, dut ağacı gövdeli, meydan/divan sazı" açıklaması yapılmış ve Kastamonu Emekli Kütüphane Müdürü İ. Ozanoğlu'ndan satın alındığı belirtilmişti. 1963 yılında Van'da öğretmenlik yaparken, benim maaşım 350 TL idi ve bir aileyi geçindirebiliyordu. Değerini anlayın. Bu bağlama/saz, Kastamonu Etnografya Müzesi yeniden düzenlenirken, bu yıl (2026) Ankara'dan Kastamonu'ya getirtilip İ. Ozanoğlu Bölümünde sergilenmeye başlanmış. Çok sevindim. Doğru bir iş yapılmış. Ancak, erbabı bir kişi bağlamanın sapını kontrol edip, rivayetin gerçek olup olmadığını ortaya koymalı, gerçekse tel sayısı 18 olarak yazılmalıdır.

Kastamonu Müzesinde İhsan Ozanoğlu Köşesi (2026)

Meziyetleri, Kusurlarına Ek:

Prof. Dr. Gülten Küçükbasmacı'nın *İcradan Kitaba: İhsan Ozanoğlu Âşık Sazı ve Âşık Edebiyatı* [Paradigma Akademi Yayını, 2025a] kitabını okuyunca, Ozanoğlu'nun kendi ağzından çok sayıda gerçek dışı beyanına daha rastladık. Birkaçını daha aktaralım:

- "*Dört diri üç ölü lisan bilir*im. *Dört lisanda şiir söyler yazarım: Arapça, Farsça, Türkçe, Fransızca yaşayanlar; Latince, Süryanice ve İbranice ölü diller (Küçükbasmacı 2025a: 4-5)"*. Ermenice de bildiği yazılmıştı.

Ozanoğlu, ezber ve tiyatral yeteneği dolayısıyla bazı dillerde şiirler okur, meddah gibi taklitli konuşurdu. Arapça ve Farsça cümleleri bir Arap, bir Fars gibi telaffuz ederdi. Gören de, bu dilleri biliyor sanırdı. Oysa, 2018'de vefat eden torunu Prof. Dr. Hasan Seçkin Ozanoğlu, İngilizce ve Almancayı makale yazacak derecede, Fransızcayı da akademinin kabul ettiği kadar biliyordu.

- "*Arapçayı, Kur'an'ı tercüme ve tefsir edecek derecede biliyormuş (Küçükbasmacı, 2025a: 4)".*

Benim bildiğim, Kastamonu Müftülüğü ve Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, onu din âlimi saymazlardı. Basılmış Türkçe *Kur'an ve Namaz*

(1949) ve basılmamış *Kur'an Rehberi, Tefsiri ve Etnografik Lügat* çalışmalarının, Kastamonu İlahiyat Fakültesi'nde incelenmesi ile Arapça bilgisi ortaya çıkacaktır.

Ozanoğlu, meslekleri hakkında kendi ağzından ayrıca şunları yazıyor (Âşık Sazı Tel III: 1136-1137, Küçükbasmacı 2025a:6):

- "*15 yaşında va'z kürsüsüne, 16 yaşında âşık postuna oturmuş çok yönlü bir ilim ve sanat adamıyım*.

"Müezzin, imam, hatip, vaiz, müfessir, fakih, akademik hatib, mevlidhan, na'than, duahan, zakir, ayinhan, Klasik Türk Musikisi (dinî-lâdinî) bilgin ve icracısı (Hamparsum ve Batı notası ile), Batı müziği icracısı, mızraplı/yaylı ve tempolu (vurmalı) sazların hepsini çalabilen notist, âşık sazı üstadı, müellif, mütercim (dört lisanla 115'i matbu olmak üzere bin kitap sahibi), mürettip, pedalcı, makinist, şapografist, daktilografist, musahhih, muharrir, gazeteci, fıkracı, hikâyeci, romancı, piyesci, kaligrafist, mücellit, terzi, palancı, kunduracı, tenekeci, marangoz."

Helal olsun! Meğer Kastamonu'da bir dehâ yaşamış da memleketin haberi olmamış. Bu kadar mesleği olan biri, tabii ki hiçbirinde sivrilemez.

Bu mesleklere, Ozanoğlu'nun şu sözlerini de ekleyelim:

Küçükbasmacı, kitabının 8. sayfasındaki şu satırda da bir dünya rekorunu tarif ediyor:

- *"Mahallî gazetelerde yayımladığım fıkra, hikâye, makale sayısı 35-40 bin arasındadır".*

Demek ki Ozanoğlu hiç devlet memurluğu yapmamış.

Küçükbasmacı'nın yazdığına göre Ozanoğlu; köy okullarında öğretmenken, Vali Avni Doğan tarafından Kastamonu şehir merkezine atanmasıyla ilgili de bir hikâye yazmış (Küçükbasmacı 2025a:7):

- "*17 Aralık 1936 tarihinde Vali Avni Doğan'ın takdirlerini kazanıp Devrekâni Çayırcık köyünden merkez Abdülhakhamit İlkokuluna atanmış".*

Oysa, Kastamonu Millî Eğitim Müdürlüğü kayıtlarına göre, önce 1937'de Kastamonu/Merkez Gömeç köyü İlkokuluna, 1938'de de belirttiği Merkez İlkokuluna atanmış.

Hayatının Bilinmeyen veya Az Bilinen Yönlerine Ek

Yolun-izin olmadığı yıllarda 1947'ye kadar Kastamonu'nun 1135 köyünün 915'ine giderek (demek öğretmenlik de yapmamış) yaptığını yazdığı, buna karşılık metot yönünden kusurlarını kabul ettiğini belirttiği "*Masallar, Hikâyeler, Fıkralar*, 4 Cilt, 1947: 3" adlı halk kültürü derlemeleri de, ne yazık ki bugünkü şartlarda kullanılamaz. Çalışmada kaynak kişiler belirtilmemiş, belirtilenlerin çoğunun da Kastamonu merkezde yatılı okuyan lise, kız İlköğretmen okulu öğrencileri oldukları görülmüştür. Ayrıca fonograf, teyp kullanılmamış, dahası alınan notlara göre Kastamonu ağzıyla metinler üretilmiştir. Bu durumda yazılanlar, İhsan Ozanoğlu'nun yarı edebî metinleridir. Fıkra, masal kitaplarından aktarmalar olduğu da açıktır. Yapay zekâ desteğiyle bunların tespiti kolay olacaktır. Ondan kalanlar

içinde süzgeçten geçmesi kaydıyla kullanılabilecek olanları da erbabı bilir. Bu hususta, halk bilimcilerimiz S. Sakaoğlu, F. Türkmen, U. Günay, Ö. Çobanoğlu, M. Ekici, Ö. Oğuz, S. A. Cengiz, N. Özdemir'in değerlendirmelerini memnuniyetle kabul ederiz.

Biz de, 1962-1965 yılları arasında Van Alpaslan İlköğretmen Okulunda öğretmenken öğrencilerimize tatillerde halk kültürü derleme ödevleri vermiştik. Ama bir farkla ki biz öğrencileri "derleyen" olarak kullanmıştık. Ozanoğlu ise, kaynak kişi olarak kullanmış (Fazıl Bayraktar mesela). Biz, o öğrenci ödevlerinden yararlanıp *TFA*'da üç de yazı yayımlamıştık. Kültür Bakanlığında göreve başladığımızda, bu derlemelerin gerçek derleme olmadığını anladık ve bir daha da öğrenci ödevlerini yayınlarımızda kullanmadık. Ancak öğrenciler için bu ödevlerin çok yararlı olduğunu da bu arada belirteyim.

Kastamonulu halk kültürü araştırmacısı Talat Mümtaz Yaman, Ozanoğlu ile aynı yıllarda yaşadığı hâlde, dikkat edilirse Ozanoğlu ve çalışmaları hakkında suskunluğunu korumuştur. Demek ki her şeyi biliyordu. Rahmetli Yaman'ın kitap ve makalelerini Ufuk Tidim'in çalışmasından okurken fark ettik ki Tidim, Ozanoğlu'nun Yaman ailesi biyografisinden (1965) de yararlanmış; T. M. Yaman'ın, Diyarbakır Millî Eğitim Müdürü iken Kastamonu'daki evi ve kitaplığının yanmasına değinmiş (1943); ancak Ozanoğlu, Tidim kardeşimize de yapacağını yapmış ve tam doksandan golünü atmış. Tidim, Ozanoğlu'na güvenerek Yaman'ın, Ord. Prof. Dr. Köprülü'nün DTCF'de bir ara asistanlığını yaptığını biyografisine almış. Yani, yalanını Tidim kardeşimize yazdırıvermiş (s. 21).

Oysa Fuad Köprülü, Ankara DTCF'de değil 1943 yılına kadar İstanbul Üniversitesinde öğretim üyesidir. Aldığı iki asistanı da P. N. Boratav ve N. Atsız'ı, bir düşüncede ters düşünce üniversiteden uzaklaştırmıştır.

Ozanoğlu'nun Millî Eğitim Bakanlığı ve Türk Dil Kurumuna, kitaplarının telif ücreti ödenerek basılması konusunda çok dilekçesi vardır. İncelettirilip baskıya değer bulunmamış, arşive konulmuştur.

Devam edelim... Yaşı ve âşık faslı azlığı dolayısıyla hiç âşık faslı gördüğünü de sanmıyoruz.

Bugünlerde divan ve bazı kitaplarının Kastamonu Üniversitesi öğretim üyelerince bastırıldığını görseydi, eminim ki şıkır şıkır oynardı.

Onu, şu an Kastamonu'da benim kadar tanıyan bir ikinci kişi varsa o da Dr. Mustafa Eski'dir.

İcâzetnamesine Ek:

Ozanoğlu'nun, şu an eldeki tek diploması kabul edilen icazetnamesi, 2023 yılında, hemşehrimiz Hamdi Nalbant tarafından yayımlanmıştır. *"Kendisi tarafından kaleme alınıp, bir din bilgini, imama tasdik ettirilen 8 Eylül 1929/Pazar tarihli bu icazetname";* bazı soruları da beraberinde getiriyor:

Mesela o tarihte, Merkez Göl nahiyesi Kasaba köyü muallimi olarak devletten maaş alan bir memur, 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve 1928 Yeni Türk

Alfabesi Kanunu'na rağmen günün şartlarında böyle bir belge düzenleyip duasını yapabilir/yaptırabilir mi?

Şunu da belirteyim... Ben Ozanoğlu'nun, Cumhuriyet'e, Atatürk ilke ve devrimlerine karşı çıkan tek bir cümle veya mısrasına da rastlamadım. Tersine, cesur bir savunucu olmuştur. Bu durumda icazetname, 1950'li yıllarda düzenlenmiş olabilir.

Yazılıp yayımlanmış hayat hikâyelerinde yer alan: "*1928 yılında, İstanbul Öğretmen Okulunda bir kursa katılıp, yeni alfabeyi öğretme belgesi ve dışardan bitirme diploması almıştır*" şeklindeki ki ifadeleri de şüphelidir. Belge ve diploma ortada yok. 1928 yılında, Kastamonu'da Erkek Muallim Mektebi açık. Son mezunlarını da 1933'te vermiş. Doç. Dr. İbrahim Arslanoğlu'nun 1998 yılında yayımlanan *Kastamonu Öğretmen Okulları* kitabında her şey yazılı. O yıllarda, dışarıdan bitirme de yok. Hem Kastamonu'daki okul dururken, Ozanoğlu niçin İstanbul yollarına düşsün ki?

Diğer yandan 1926 yılında hangi belge ile köy muallimliğine başlamıştır? Bu da araştırılmalıdır. Harf devrimi sırasında verilen belge ve görev alan öğreticilerle ilgili yaptığımız kısa araştırmada, KÜ Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mehmet Serhat Yılmaz'ın 2009'da yayımlanan *Harf İnkılâbı ve Millet Mektepleri: 1928-1935 (Kastamonu Örneği)* kitabından da yararlandık ve görev alan ön plandaki öğretmenler arasında Ozanoğlu'na rastlayamadık. Ama Kastamonu Milli Eğitim Müdürlüğündeki Sicil Cüzdanına göre, 1926'da köy okulu muallimliğine başlamış. "*1928 yılında, Göl nahiyesi kasabası köyü muallimliği*"ne gelince, köy okullarında millet mektepleri açılmış. Ozanoğlu, buralarda mutlaka görev almıştır. Henüz belgesi bulunamadı.

İhsan Ozanoğlu ve TDK'ye Ek:

Üniversite dışında 1950'li yıllara kadar Türkiye'de Atatürk tarafından kurulmuş üç etkin, saygın, kültür, bilim kuruluşu vardı: *Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu* ve *Halkevleri*....

TDK, dernek konumundaydı (1932). Üyeleri ve gönüllü derleyicilerle halk ağzından kelime, atasözü, deyim ve bazı halk kültürü malzemesini derliyor, yayımlıyordu. 1932-1934; 1952-1959 söz derlemelerini *Derleme Sözlüğü* (12 Cilt) adıyla bastırmıştı. 1953'ten sonra halk kültürüne daha çok yer verildi. Atasözü ve deyimler derlenip sözlüğü yapıldı.

TDK'ye Kastamonu'dan ilk on yılda Türkçe Öğretmeni Cevdet Bezirci (Üye No: 156), Öğretmen Talat Mümtaz Yaman (272), Almanca Öğretmeni Neşet Güğümcü (443), Oğuz Atay'ın Milletvekili-Hâkim Babası Cemil Atay (479) ve 1942'de İlkokul Öğretmeni İ. Ozanoğlu (535) üye kaydedildi. Sonra Türkçe Öğretmeni, M. Behçet Necatigil (660), Orhan Şaik Gökyay (865), Ahmet Tulu (880), Prof. Dr. Saime İnal Savi (1001) gelecek.

Ozanoğlu'nun TDK üyeliğinin 1947'de nasıl sona erdiğini ilk yazımda açıklamıştım. Çok sayıda derleme fişi gönderenler A. Cevdet Bezirci ve Ahmet

Tulu olmuşlardı. Her söz için köye gidip bir fiş doldurmak gerekiyordu. Ozanoğlu'nun, resmî işlerinden dolayı fiş doldurmak için zamanı yoktu. Gün geldi. Masaya oturup çoğu kitaplardan olmak üzere 5.000'den fazla kelimenin bulunduğu bir derleme sözlüğü daktilo edip diğer 5 derlemeyle birlikte bastırılması için TDK'ye gönderdi. TDK, güvenilir olmayan, metotlu derlenmemiş bu derlemelere önem verip bastırmadı.

Dikkat edilirse, Türk kültür, edebiyat tarihi çalışmalarıyla tanınan Talat Mümtaz Yaman, Orhan Şaik Gökyay ve M. Behçet Necatigil, Ozanoğlu hakkında yazmaktan uzak durmuşlardır. Necatigil, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'ne şair Kastamonulu yazar olarak onu almamıştır. Demek ki gerçeği bizden önce görmüşlerdi.

Yine onu Kastamonu'da tanıyıp dinleyen Kastamonu Lisesinin Kastamonulu olmayan Türkçe, edebiyat öğretmenleri Abdülbaki Gölpınarlı, Vasfi Mahir Kocatürk, Cemil Yener ve Tahir Alangu, yazdıkları kitaplarda biyografisine de yer vermemişlerdir. Sadece Hikmet Dizdaroğlu, Ozanoğlu'nun *Âşık Edebiyatı-Methal* (1940) eserinden bazı çalışmalarında/yazılarında yararlanmış ve 1975 yılında Türkiye Âşıklar Bayramı'nda yüzyüze geldiklerinde *Âşık Edebiyatı* kitabından övgüyle söz etmiştir. Onun bu övgüsü ve Türkiye Âşıklar Bayramı'na katılması da Ozanoğlu'nun âşık olarak tanınmasında önemli rol oynamıştır. Dizdaroğlu bu övmeyi elbette Âşık Fevzî'nin mecmualarını (Bu mecmualar için bkz. Akman 2024, Akman, 2026) görmediğinden yapmıştır. Görseydi yapar mıydı?

Sonuç

Yazı hayatımızın en zor yazısını yazdık. Bilime hizmet, Kastamonu'yu yüceltme, töhmetten arındırma adına bunu yapmaya mecburduk. Bizi uyandıran: "*Çanakkale türküsünü annem Hafize Hanım bestelemiştir*." cümlesi oldu. Bu yalanından başladık iz sürmeye. Kendisiyle Kastamonu'nun kültür ortamında 15 yaşından sonra en az sekiz yıl yaşadık. Parça parça konuşmalarımızı birleştirdiğimizde en az üç saat sohbet ettik (Özellikle 1975-80 arası).

Kendisini görmeyen, tanımayan akademisyenlerin yayımladığı, kitap ve makalelere hayret ediyorum. Hayatı boyunca bazı kitaplarının MEB, TDK gibi bir devlet kuruluşu tarafından basılması en büyük arzusuydu.

Divan'ı ile Âşık Edebiyatı çalışmalarının KÜ öğretim üyelerince yayımlandığını görseydi kim bilir neler yapardı?

Yazmayacaktım. Yine mecbur kaldım. Güvendiği kişilere son yıllarda ceketinin ceplerini gösterir:

"*Bu cebimden beş, bundan da on profesör çıktı. Onlar cöğüzün içini yedi, bana da gabığı galdı*.", derdi.

Ozanoğlu'nu da, yakın yıllarda yapay zekâ destekli yapılacak araştırmalarla ortaya çıkacak acıklı tablonun ağırlığının bir bölümünden kurtardığımızı sanıyoruz. Gerçek hizmetleri onu yeterince yüceltmiştir.

Mekânı cennet olsun!

KAYNAKLAR

Akman, Eyüp (2018); "Kastamonu Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı", *81 İlde Kültür ve Şehir; Kastamonu*, İstanbul, s. 274-283, Kastamonu Valiliği Yayını

Akman, Eyüp (2024). *Fusûl-ı Âşıkân, Kastamonulu İshak-zâde Hasan Fevzî*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 861 s.

Akman, Eyüp (2026). *Hâtırât-ı Fevzî ve Mecmua-ı Eş'ar, Kastamonulu İshak-zâde Hasan Fevzî*, Kastamonu Valiliği Yayınları, Kastamonu, 624 s.

Arslanoğlu, İbrahim (1998); *Kastamonu Öğretmen Okulları: 1884-1977*, İstanbul, 181 s. MEB Yayınları.

Erdoğdu, Ata (2018); "Kastamonu'dan Beş Kültür Adamı", *Kastamonu Kültürü 4*, Ankara, s. 520-526 İ. Ozanoğlu bölümü. Kastamonu Valiliği Yayını.

Küçükbasmacı, Gülten (2025a); *İcradan Kitaba: İhsan Ozanoğlu*, Çanakkale, 774 s. Paradigma Akademi Yayını.

Küçükbasmacı, Gülten (2025b); "Âşıklar Bayramı ve Âşık İhsan Ozanoğlu", *Kastamonu Dil ve Edebiyat Araştırmaları I*, Net kitaplık, Ankara, s.103-123.

Ozanoğlu, İhsan (1977); "*Divan Edebiyatı-Genel Bilgi, Eleştiri, Dizi I*" Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 84 678 numarada kayıtlı yayımlanmamış çalışma.

Çelenligil, M. Nasıh (1942); "Ozanoğlu Hayatı ve Şiirleri", *Birlik*, S 3, 5-7, (1942); *Yeni Birlik*, S 10-14, 16, 18- 27 (1942).

Çelenligil, M. Nasıh (1944); "Kastamonu Şairlerinden İhsan Ozanoğlu", *Ecevit*, S 10, 10/1944, s. 5-6.

Çelenligil, M. Nasıh (1959); "*Kastamonu'nun Meşhur Saz Şairlerinden Ozanoğlu-Hakkı Taşlaşmaları*, Kastamonu, 18 s.

Tan, Nail (2026); "Kastamonuşinas, Şair, Âşık İhsan Ozanoğlu ve Konya 10. Türkiye Âşıklar Bayramı, Diğer Anılarım", *Kültür Evreni*, S 62, Bahar 2026, s. 115-142.

Tidim, Ufuk (2023); *Bir Kastamonu Müellifi: Talat Mümtaz Yaman/Hayatı, Eserleri ve Yazıları*, Ankara 445 s. Servi Yayınları.

Yılmaz, M. Serhat (2009); *Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri: 1928-1935 (Kastamonu Örneği)*, Ankara, 248 s. Berikan Yayınevi.

ZİLELİ ÂŞIK CEYHUNÎ'NİN ÂŞIKLIK GELENEĞİ İÇİNDEKİ YERİ VE SANATI

THE PLACE AND ART OF ASHIK CEYHUNÎ FROM ZİLE WITHIN THE ASHIK TRADITION

МЕСТО В ТРАДИЦИИ АШЫКОВ И ТВОРЧЕСТВО АШЫКА ДЖЕЙХУНИ ИЗ ЗИЛЕ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI*

ÖZ

Zileli Âşık Ceyhunî, Erzurumlu Emrah kolundan gelen Tokatlı Nuri'nin yetiştirdiği güçlü bir âşıktır. 1847 yılında Zile'nin Çıkrıkçı Mahallesinde dünyaya gelmiş, Çorum Alaca ilçesine bağlı İsahacı Köyünde 1912 yılında vefat etmiştir. 65 yıl yaşamıştır. Âşıklık geleneği içinde ustası Tokatlı Nurî'den geleneğin getirdiği bütün sanatları öğrenmiş ve onlarca âşık yetiştirmiştir.

Âşık geleneği içinde saz çalma, mahlas alma, usta elinde çıraklıktan başlayarak yetişme, diğer âşıklarla karşılaşma geleneğinde başarılı olma, âşık yetiştirme, âşık sanatında bütün türlerde örnekler üretme, usta malı deyişler icra etme gibi geleneklere sahip usta bir âşıktır.

Bu yazımızda Ceyhunî'nin âşık edebiyatı içinde bir yerinin olduğu, sanatının usta düzeyde ve etkileyici olduğu anlatılmaktadır.

Ceyhunî'nin bilinen hayatının önemli kesitlerinden söz edilmekte , Ceyhunî'nin üzerine yapılan çalışmalar ve kaynaklar dile getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Zileli Âşık Ceyhunî, âşıklık geleneği, sanat, Zile, Çorum-Alaca, Yozgat.

ABSTRACT

Âşık Ceyhunî from Zile was a distinguished *ashik* trained by Nuri from Tokat, who belonged to the lineage of Erzurumlu Emrah. He was born in 1847 in the Çıkrıkçı neighborhood of Zile and died in 1912 in the village of İsahacı, in the Alaca district of Çorum. He lived for 65 years. Within the *ashik* tradition, he learned all the artistic practices transmitted through the tradition from his master, Nuri from Tokat, and went on to train dozens of *ashik*s himself.

* Dokuz Eylül Üniversitesi Em. Öğretim Üyesi. İzmir/TÜRKİYE (zileli.yardimci@gmail.com)

He was a master *ashik* who excelled in the various practices of the *ashik* tradition, including playing the *saz (*a traditional Turkish long-necked string instrument), acquiring a *mahlas* (poetic pseudonym), receiving training as an apprentice under a master, succeeding in the tradition of poetic contests and encounters with other *ashik*s, training new *ashik*s, producing examples in all genres of *ashik* art, and performing *usta malı deyişler*—poems and compositions inherited from earlier masters.

This article demonstrates that Ceyhunî holds an important place within *ashik* literature and that his artistry was of a masterful and impressive level.

Important aspects of Ceyhunî's known life are discussed, together with the studies conducted and sources published concerning Ceyhunî.

Key Words: Ashik Ceyhunî from Zile, *ashik* tradition, art, Zile, Çorum-Alaca, Yozgat.

Ceyhuni, Zile'de Çördükoğulları adı ile anılan ve halâ soyu devam etmekte olan bir aileden Ahmet adlı bir kişinin oğludur. Asıl adı Ömer olup 1847 de Zile'nin Çıkrıkçı Mahallesinde dünyaya gelmiştir. Halen doğduğu sokağın adı Ceyhunî Sokağıdır.

Bir seyahat sırasında Çorum'un Alaca ilçesine giderken İsa Hacı köyünde 1912'de kalpten ölmüştür. Geçimsizlik nedeniyle boşadığı ve

Dilerim Mevlâdan derde çalasın
Kapansın gözlerin duvar tutasın
Azıcık ağrıya kırk yıl yatasın
Yine derim derdin azdır sevdiğim

biçiminde beddualar yağdırdığı karısı Sakire'den edinilen bilgilere göre; evinde az oturan, sürekli gezen, hemen hemen bütün hayatını seyahatle geçirmiş olan iri yapılı, uzun boylu bir kişi olup sağlığında ününü yurdun dört bucağına yaymıştır.

Âşıklık Gelenekleri İçindeki Yeri ve Sanatı

Âşıklık geleneklerini: Saz çalma, Mahlâs alma, Usta- Çırak, Rüya sonrası âşık olma (Bade içme), Âşık karşılaşmaları, Askı (Muamma), Dedim-Dedi tarzı söyleyiş, Tarih bildirme, Nazire Söyleme biçiminde sıralamak mümkündür.

Saz Çalma: Âşıklar deyişlerini bugün saz, eskiden kopuz denilen telli bir çalgı eşliğinde söyleyip sazı hep kendilerinden bir parça gibi görmüşlerdir. Gelenek içinde sazdan ve kemanî'den başka bir çalgı ile sanatını sürdüren âşık yoktur. İyi bir saz ustası olan Ceyhunî 12 telli çöğür çalan, kalın, gür, aynı zamanda davudi sesi ile herkesi hayran bırakan ve sazı ile geçimini sağlayan usta bir âşıktır.

Haşim Nezihi Okay Ceyhûni için yazdığı bir yazıda verdiği şu bilgi oldukça dikkate değer görülmektedir:

"Halil Koçak'ın verdiği malumat teşekküre lâyıktır. Ezcümle sazının halen Alaca'da Teberik köyünde Dede Kargın oğullarından Dede Bey'de olduğu ve diğer eşyalarının da kutsal birer hatıra olarak Alaca'da taksim edildiği, başında daima beyaz bir külah bulunduğu, ihtiyarlığına doğru Bektaşi tarikatine geçtiği, Aleviler arasında bu yüzden hayli şöhret kazandığı da verdiği bilgiler arasındadır." (Okay, 1969; s. 3-5)

Mahlâs Alma: Âşıklıkta mahlas önemli bir olgudur. Kimilerine ustası, piri, mürşidi verir; kimileri bade içme geleneği içinde rüya olgusuyla alır, kimileri de adını veya soyadını mahlas olarak kullanır. Ceyhunî'ye mahlasını ustası Tokatlı Nuri vermiştir.

Usta-Çırak: Âşık Edebiyatında yüzyıllar boyu yaşatılan geleneklerin en önemlilerinden biri de usta-çırak geleneğidir. Bu geleneğin özünde halkın gönül duygularının âşıklarca dile getirilerek halkın belleğine işleyip nesilden nesile ulaştırılması yatar. Âşıklar, ustalarından öğrendiklerini, bir anlamda usta mallarını çırakları aracılığı ile geleceğe taşımışlardır. Âşık adayının burada alacağı eğitimin temel esasları gözlem ve halk deyimiyle tembihe dayalı bir eğitim biçimi olup tamamen sözlü ve karşılıklı ilişkiyle olgunlaşan, geleneksel bir eğitimdir.

Her âşık ustası ile iftihar eder. Tokatlı Nurî'nin ustası Erzurumlu Emrah için onun çırağı olmasından gururla söz ettiği:

Sevdiğin üstüne faikin kimdir
Benden özge vasfa lâyıkın kimdir
Sorarlarsa âşık sadıkın kimdir
Nuri vardır Emrah çıraklarından

deyişi, Nuri'nin çırağı Ceyhunî'nin de tıpkı ustası Nuri gibi davranıp ustasını övdüğü:

"*Sırrı enel-hakkı diyecek kimdir*
Kanaat lokmasını yiyecek kimdir
Melamet hırkasını giyecek kimdir
Ceyhunî var Nuri çıraklarından" (İvgin-Yardımcı, 1996; s. 52)

diyen Ceyhunî, Erzurumlu Emrah'ın çırağı Tokatlı Nuri'nin yetiştirmesidir.

Ceyhunî hayatı boyunca ya hep kendi şiirlerini söylemiş ya da usta malı olarak çok sevdiği ustası Tokatlı Nuri'nin veya onun ustası Erzurumlu Emrah'ın şiirlerini çalıp okumuştur. Bu iki usta âşık dışında hiç bir âşığın şiirini okumamıştır.

Erzurumlu Emrah gibi usta bir âşığın yetiştirdiği Tokatlı Nuri gibi güçlü bir âşık elinde yetişen Ceyhunî'nin yetiştirdiği çıraklarının da Türk Halk Şiiri'nin önemli halkalarını teşkil eden usta aşıklar olması doğaldır.

Bu âşıklar; Tokatlı Asafoğlu adı ile anılan Cemali, Arap Hicri, Zileli Tahtabacak Mehmet adı ile de bilinen Mevci, çevresinde Ali Baba adı ile anılan Zileli Nagâmi, Zileli Ermeni Aşık Sermi, Zileli İlhami, Yozgatlı Seyhunî, Yozgatlı Mesudî, Niksarlı Bedri, Niksarlı Cesûrî, Sivaslı Pesendî'dir.

Âşık Karşılaşmaları (Atışma): Atışma, âşıkların dinleyenler karşısında, deyişme sırasında bir birini iyneleyici fakat mizah çerçevesi içinde söyleşmeleridir. Karşılaşma, âşıkların rakibine üstün gelmek için soru cevaplı tarzı seçmesi yahut dar ayakla onu mat etmenin yollarını aramasıdır.

Ceyhunî'nin, Çorumlu Kadriya ile;

Ceyhuni

Seni arzu ettim geldim buraya
Kalem şuarası aşık Kadriya
Tekellüm şan verir zevk ü safaya
Gönlümün ziyası Aşık Kadriya

Çorumlu Kadriya

Ben de meftun idim şöhretine hem
Gelse de görüşsek derdim her dem
Size hürmet etmek benim için elzem
Âşıklar babası Âşık Ceyhunî

biçimindeki âşık tarzı atışmaları dilden dile söylenmekte olup hürmet ve takdirlerini ifade ettikleri bilinmektedir.

Cahit Öztelli Zileli Şairler adlı eserinde çevre illere sık sık giden Ceyhunî'nin Ankara ve İstanbul'a da gittiği Çırpıcı, Veliefendi çayırlarında ve semai kahvele-

rinde saz çalıp muamma çözüp atışmalar yaptığını; Ankara Samanpazarı'nda Pilavoğlu Hanı'nda çırağı Cemali ile kendi şiirlerini ve Tokatlı Nuri'nin parçalarını çalıp söylediklerini belirtmektedir.(Öztelli, 1944; s. 88)

Şiirlerini çok defa irticalen okuyan Ceyhunî'nin tarikat mensubu olduğu da bazı şiirlerinden anlaşılmaktadır. Cahit Öztelli'nin tesbitlerine göre Tokat'ta Kadiri Şeyhi Balak Baba'ya intisap ettiğinden bazı şiirlerinde tasavvuf edası bulunmaktadır.(Öztelli, 1944; s. 91) Bu nedenle çevresinde Ceyhunî, Ceyhunî baba, Baba Ceyhunî gibi adlarla isim yapmış olup Tokat, Çorum, Yozgat yörelerinde çok geniş bir nüfuza sahip olmuştur. Hatta bu yörede çok tanınmış olması nedeniyle Çorum Halkevi'nin yayımladığı Çorumlu mecmuasında da Halit Koçak isimli bir kişinin yazdığı yazıda bir hemşehrilik gayreti ile Çorumlu olarak gösterilmek hatasına düşülmüştür. (Koçak, 1938; s. 9-14)

Aynı hatayı Sadettin Nüzhet de Türk Şairleri adlı eserinin C harfinde Ceyhunî'den bahsederken Çorumlu olduğunu söyleyerek tekrarlamıştır. (Ergun, 1944; s.91) Bilindiği gibi Tokatlı Gedai'yi de Beşiktaşlı Gedai diye Türk halkına yanlış tanıtan Sadettin Nüzhet'tir.

Araştırmalarımıza göre Ceyhunî'ye Çorumlu olarak sahip çıkılma gayreti Ceyhunî'nin Zile'deki eşi Şakire'den ayrıldıktan sonra Çorum'da Kâhya oğullarından Meryem adlı bir kızla evlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Türk Edebiyat Tarihi'ne Zileli olarak geçen ve mensup olduğu Çördük Oğulları soyunun halâ Zile'de yaşamakta olmasına rağmen aşığın Çorum'da evlendi diye Çorumlu saymak yanlış bir davranış olsa gerektir.

Şiirlerini irticalen söyleyen Ceyhunî'nin pek çok şiirinin yazıya geçirilmemiş olması bilinen bir gerçektir. Yazıya geçirilen şiirlerinin bazıları da 1843'de Çorum'un Domalan köyünde doğup 70 yaşlarında Sivas'ta öldüğü söylenen Ceyhunî (Türk Dili Edebiyatı Ansiklopedisi 1971, Cilt 2, s.10) ile karıştırıldığı gibi kimilerince de 1888'de İstanbul'da öldüğü bilinen Erzurumlu Aşık Ceyhunî ile karıştırılmıştır. Erzurumlu Ceyhunî de irticalen şiir söylemekte usta olup İstanbul'da Bektaşi büyüklerinden Hacı Hasan Baba'ya intisap ettiğinden şiirlerinde Zileli Ceyhunî'nin şiirlerinde olduğu gibi tasavvuf edası bulunmaktadır. Bu nedenle Zileli Ceyhunî'nin bazı şiirleri Erzurum'lu Aşık Ceyhunî'nin zannedilip ona maledilmiştir. Zile, Yozgat, Çorum yörelerinde ele geçen cönklerdeki şiirlerin Zileli Ceyhunî'ye ait olduğu kesindir.

Etkilediği saz şairlerinin başında Yozgatlı Hüzni gelmektedir. Hüzni Ceyhûni'nin bir divanını müseddes, bir koşmasını da tanzir (Oguz, 188; s.72) etmiştir.

Ceyhûni'nin;

Evvelce ateş püskürürken ağzımdan
Şimdicik pamuğu yakamaz oldum
Tab'ü fer kesildi iki gözümden
İpliği iğneye takamaz oldum

biçiminde başlayan koşmasına Hüzni;

Kırcı boran duman tuttu dağları
Kapudan dışarı çıkamaz oldum
Güller soldu hazan bozdu bağları
Bağıma bahçeme bakamaz oldum

Hüznî *garip baştan gitmez kederim*
Eridi kemikler çürüdü derim
Çok sebzevât ekdim kalmadı ferim
Karıkları başa çıkamaz oldum

tarafından biçiminde tanzir edilmiştir.

Ahmet Talat Onay'ın Tokatlı Nuri adlı eserinde belirtilen şu hususlar da dikkate değerdir.

"Uzun müddet Dahiliye nezaretinde bulunan şair, münşi Faik Memduh Paşa o sıralarda Ankara Valisi iken Ceyhunî ile Cemali'yi konağına davet ederek yemek ikram ve hayli saz çaldırıp şiir okuttuktan sonra dörder altın lira ihsan etmiştir." (Onay, 1938; s. 35)

Yine Ahmet Talat Onay'ın Tokatlı Nuri adlı eserinde Ceyhûni ve Çırağı Cemali'nin o sıralarda Çorum'da saz çalmak istedikleri halde Zaptiye Tabur Ağası olan Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'nın kardeşi Ömer Bey müsade etmediğinden, Memduh Paşa'nın ellerine bir izin belgesi vererek Ankara, Çorum, Kırşehir, Yozgat, Kayseri yörelerinde serbestçe çalıp söylemelerine imkan tanındığı belirtilmektedir.

Memduh Paşa'nın Ceyhûni'ye bu denli kıymet vermesi sadece Nuri çırağı olmasından değil, sazını ve sözünü dinleyince ondaki ustalığı görmüş olmasındandır.

Ahmet Talat Onay'ın aynı eserinde; "Fudalayı asırdan Amasya müftüsü Hacı Kamil Efendi, Amasya Valisi Kadri Bey'e bu münasebetle "Ziya Paşa"nın Amasya'da pek büyük panayır açtırdığı bu panayırda Halep Bedestanı'nın ortasında bir şiir ve irşad kurdurup Nuri ve Çırağın Ceyhûni'yi buraya oturtarak saz ve söz alemleri yaptırdığını kendisinin de karşılarında bir iskemle atıp fasıllarını dinleyip bir aralık Nuri tarafından inşad edilen bir beyti kahkaharla karşıladığını..." yazması Ceyhûni'nin Ziya Paşa'dan da iltifat gördüğünü işaret etmektedir.

Ceyhûni'nin şiir ve sazdan başka bir işi olmadığından Zile, Yozgat ve Çorum dolaylarında çalgı çalması için adet olduğundan düğünlere davet edilir buralarda irticalen şiirler söyler, çırakları ile katıldığı bu düğünlerin renkli bir siması olarak anlatılırdı. Yine o yörede asker uğurlama gelenekleri çok canlı bir şekilde yapıldığından Zile ve çevresinden ta Sivas'a kadar asker uğurlamaya gider, yolda onlara saz çalarak gurbet havasına ilk yolculukta teselliler katardı.

Şiir ve sazdan başka işi olmayıp köy odalarında, düğünlerde, derneklerde, asker uğurlamalarında, âşık kahvelerinde çalıp söyleyip gezip dolaştığından geniş bir dünya görüşüne sahip usta bir âşık olarak haklı bir üne sahip olmuştur.

Zile, Çorum ve Yozgat yörelerinde oniki telli çöğürünü fevkalâde bir maharetle çaldığı, sesinin güzelliği hatta güzel seslilere Ceyhûnî sesli dendiği şiir ve musukide ustalığı Ceyhûnî'nin meclisinde bulunmağa herkesin can attığı onun Zile'deki Boğaz Kesen, Tomoğlu ve Çardak Kahvelerinde çevre illerden gelen âşıklarla atışması sırasında yer bulunmayıp ayakta dinlendiği ve atışmaların bazen saatlerce sürdüğü hâlâ ağızdan ağıza Zile'deki yaşlı insanların sohbetinde büyüklerinden dinledikleri şekilde anlatılmaktadır.

Samsun'da Tokatlı Nuri'nin vefatı sırasında yanında büyük çırağı Ceyhûnî'nin bulunduğu ve ustasının "Sözümü Ceyhûnî'ye sazımı çocuklarıma veriyorum" dediği Ceyhûnî'nin de ustası Nuri'nin sazını kutsal bir emanet olarak Samsun'dan Tokat'a getirip ailesine teslim ettiği bilinen gerçeklerdendir.

Türk halk şiirinin temel taşlarından biri diyebileceğimiz Ceyhûnî'nin Türk Halk Şiiri içinde layık olduğu yeri alması en büyük dileğimizdir. Bu amaçla da Çorum'a maledilme çabalarının önü kesilmesi için, Zile'ye bir anıt mezarının yapılması, heykelinin dikilmesi ve 30 yıl önce 1996'da Hayrettin İvgin'le birlikte Ankara'da yayımladığımız Zileli Âşık Ceyhunî kitabının genişletilerek yayınlanması gerektiğine inanmaktayız.

KAYNAKLAR

1. Okay, Haşim Nezihi (1969), "Ceyhunî", *Folklor Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 10-11-12 Şubat-Mart-Nisan 1970, s. 34-42

2. İvgin, Hayrettin-Yardımcı, Mehmet (1996), *Zileli Âşık Ceyhunî, Hayatı-Sanatı-Şiirleri ve Diğer Ceyhunîler,* Ankara

3. Öztelli, Cahit (1944), *Zileli Şairler,* Samsun

4. Koçak, Halid (1938), "*Ceyhunî ve Çırakları", Çorumlu dergisi,* Yıl: 1, Sayı: 6, s. 9-14

5. Ergun, Saadettin Nüzhet, *Türk Şairleri Ansiklopedisi,* (1944) "Ceyhunî" maddesi, İstanbul

6. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,(1977)* "Ceyhunî" maddesi, Cilt: 2, Dergah Yayınları, s.10

7. Oğuz, M. Öcal (1988), *Yozgatlı Hüznî*, KTB Yayını, Ankara

8. (Onay), Çankırılı Ahmet (1938), *Âşık Tokatlı Nuri*, Çankırı

ŞƏHRİYARIN FARS POEZİYASINDA YERİ VƏ MÖVQEYİ

ŞEHRİYAR'IN FARS ŞİİR SANATINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

SHAHRIYAR'S PLACE AND POSITION IN PERSIAN POETRY

МЕСТО И ПОЛОЖЕНИЕ ШАХРИЯРА В ПЕРСИДСКОЙ ПОЭЗИИ

Prof. Dr.Vüqar ƏHMƏD*

XÜLASƏ

Şəhriyar Azərbaycan və İran poeziyasının ən nəhəng simalarından biri, qüdrətli söz ustadı, XX əsr Azərbaycan və fars ədəbiyyatının fəxridir. Şəhriyarın yaradıcılığının çox hissəsi fars dilindədir. "Əsrin Hafizi" adlanan Şəhriyar müasir fars şeirinə yenilik gətirmiş, məktəb yaratmışdır. Adı çəkilən məqalədə Şəhriyarın fars şeirində yeri və mövqeyi ədəbi cəhətdən araşdırılıb.

Açar Sözlər: Şəhriyar, Hafiz, qəzəl, qəsidə, fars, türk, ədəbiyyat,şeir, üslub, məktəb.

ÖZ

Şehriyar Azerbaycan ve İran sanatının en görkemli şahsiyetlerinden birisi ve güçlü söz ustadıdır. XX. yüzyıl Azerbaycan ve Fars Edebiyatının övüncüdür. Şehriyarın yazdıklarının çoğu Fars dilindedir. "Yüzyılın Hafızı" olarak adlandırılan Şehriyar, çağdaş Fars şiirine yenilik getirmiş ve bir ekol olmuştur.

Bu makalemizde Şehriyar'ın Fars şiir sanatındaki yeri ve önemi edebi yönden araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şehriyar, Hafız, gazel, Fars, Türk ədəbiyyat, şeir, üslub, məktəb.

* AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Mətbuat tarixi və publisistika şöbəsinin müdiri, filologiya elmləri doktoru, professor. Bakü/AZERBAYCAN
(vuqar.ehmed.63@mail.ru)

SUMMARY

Shahriyar is one of the most prominent representatives of the Azerbaijan and Iranian poetry, great master of the word, the pride of the Azerbaijan and Persian literature. Most of Shahriyar's works are in the Persian language. He is the most outstanding and huge representative of Iranian poetry of XX century. Having been called "Hafiz of the century" , Shahriyar brought novelty to Persian poetry, established a new school. In the mentioned article Shahriyar's place and position have been investigated from the literary point of view .

Key Words: Shahriyar, Hafiz, gazal, gassideh, Persian, Turkic, literature, poem, style, school

РЕЗЮМЕ

Шахрияр является одним из великих представителей Азербайджанской и Иранской поэзий,могущественным мастером слова,гордостью Азербайджанской и Персидской литератур XX века.Большая часть произведений Шахрияра написана на персидском языке.Он является самым великим и могущественным представителем Иранской поэзии XX века. Шахрияр неспроста называют "Хафизом века",ведь он внес новизну в персидскую поэзию создавая при этом школу.В упомянутой статье место и положение Шахрияра было исследовано с литературной точки зрения.

Ключевые Слова: Шахрияр, Хафиз, газель, касида, персидский, тюркски, литература, стихотворение, стиль,школа

XX yüzillik fars poeziyasını, bütövlükdə İran ədəbiyyatını yeni mərhələyə, uca zirvəyə qaldırmış Şəhriyar yaradıcılığı Türkiyə, Ön və Orta Asiya, Pakistan, Əfqanıstan, Hindistan, Qafqaz və b. ölkələrdə ədəbi prosesə, onun inkişafına, həmin ölkələrin milli ədəbiyyatlarına ciddi təsir edib, milyonlarla insan, şeir həvəskarları, oxucular onun şeir bulağından su içiblər, ruhən, mənən qidalanıblar, zövq alıblar, bədii təfəkkürlərini zənginləşdiriblər. Şəhriyar poeziyası onlara şeiri daha da sevdirib, bu oxucular onun poetik peykinin orbitinə düşərək ədəbi bir şeir günəşinə bağlanıblar.

“Məhəmmədhüseyn Şəhriyar poeziyası XX əsr İran ədəbiyyatının inkişaf xüsusiyyətləri ilə sıx surətdə bağlı olmuş, klassik irsin yaradıcı şəkildə mənimsənilməsi ilə yanaşı, çağdaş ədəbi proseslə qarşılıqlı əlaqə və təsir zəminində formalaşdırılır. Həyatının bütün mərhələlərində tərki-dünyalıq və guşənişinlik illəri yaşamasına, əski təbirlə desək “sufimәşrəb və dərvişmәab” olmasına baxmayaraq, Şəhriyar İran ədəbiyyatında, xüsusən poeziyada baş verən hadisə və dəyişikləri yaxından izlənmiş, zəruri məqamlarda və ən mühüm məsələlər barədə səmimi şəkildə mövqeyini bildirmiş, sözünü söyləmişdir. Odur ki,

şairin yaradıcılığının ədəbi-tarixi əhəmiyyəti və müəyyən mənada müstəsna əhəmiyyəti məhz bu kontekstdə anlaşıla və qiymətləndirilə bilər" (1,5).

Məhəmmədhüseyn Şəhriyar 1906-cı ildə Təbrizin Bağmeşə bölgəsində, dövrünün tanınmış hüquqşünası Hacı Mirağa Xoşginabinin ailəsində dünyaya göz açıb. Hacı Mirağa şeiri, musiqini çox sevirmiş. Məhəmmədhüseynin anası Kövkəb xanım folklordan, klassik poeziyamızdan, xüsusilə Seyid Əzimdən bəzi nümunələri oğlu üçün mütəmadi qiraət edərmiş.

Şəhriyar Təbrizdə orta təhsil alıb Tehran Universitetinin tibb fakültəsini bitirir. Elə o vaxtlar da artıq istedadı özünü göstərir, tez bir zamanda şair kimi tanınır və sevilməyə başlayır.

Dünya ədəbiyyatının klassikləri, poeziya korifeyləri Hafiz və Füzuli ilə müqayisə oluna bilən sevgi şeirləri, fəlsəfi-hikmətamiz qəsidələr, lirik poemalar yazmaqla İran ədəbiyyatının ən yüksək zirvəsinə ucalır. Şəhriyar klassik şeirin bütün janr, növ və şəkillərində qələmini sınamış, fars və Azərbaycan ədəbiyyatını yüksək məzmunlu qəzəl, qəsidə, məsnəvi, dübeyti, qitə və rübailərlə zənginləşdirmişdir.

"Şəhriyarın İran ədəbiyyatında, İran mühitində, o cümlədən ətraf ölkələrdə geniş mənada qəbul olunması bilavasitə şairin dilə yaradıcı yanaşması və Azərbaycan "Laylay" dilinin işlənmə imkanlarını genişlənməsində göstərdiyi xidmətlərdən irəli gəlirdi:

Nə tək İranda mənim qülqülə salmış qələmim,
Bax ki, Türkiyədə, Qafqazda nə qovğa elədim.

Yeni yaradıcı nəslin yaranmasında Şəhriyarın yuxarıda söylənilən xidmətlərinin, fəaliyyətinin az rolu olmamışdır. Yəni ədəbiyyatşünasların "Türkün Hafizi" adlandırdıqları M.Şəhriyar elə öz yaşadığı dövrdə neçə-neçə sənət fədailərinin yetişməsində misilsiz rol oynadı" (2,95)

Akademik İsa Həbibbəylinin sözlərilə desək, "qüdrətli söz ustadı M.Şəhriyarın ölməz irsi ümumən dünya mədəniyyəti və ədəbiyyatı xəzinəsinin nadir incisidir".(3) İranın, Şərqin alimləri, Azərbaycan şərqşünasları sübut edirlər ki, Şəhriyar müasir farsdilli şeirin kuliminasiya zirvəsini fəth etmiş nəhəng söz ustadıdır. Onun şeirləri dünyanın bir çox dillərinə tərcümə edilib, insanların ruhunu oxşayıb. Bu gün yer üzündə az insan tapılar ki, Şəhriyar poeziyasından xəbərsiz olsun, onun şeirlərini sevməsin. Şəhriyar İran və Azərbaycan poeziyasının ən nəhəng simalarından biri, qüdrətli söz ustadı, dünya ədəbiyyatının korifeylərindən biridir.

"Şəhriyarın həm fars, həm də Türk dilində yazdığı əsərlər, şairin bütövlükdə yaradıcılığı sanki əsrarəngiz bir dəryadı, bu dəryaya baş vuranda isə çıxmaq mümkünsüz olur, çünki çox dərindi, intəhasızdı... Mən bu dəryadan kiçicik damlalar götürməyə cəhd elədim, farsca yazdığı əsərlərinin sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə, qismən də olsa nəzər saldım. Açığı, şairin farsca yazdığı əsərlər sənətkarlıq məziyyətləri baxımından daha mükəmməl, kamil və rəngarəngdir... Onlardakı poetik simmetriya, dil və üslub gözəlliyi, məna dərinliyi, məzmun

dolğunluğu heyrət doğurur. Buna görə də Şəhriyarın sənət dünyası hələ neçə-neçə kitabın, tədqiqatın, neçə-neçə bədii əsərin işığına bərq vuracaqdır".(4,291)

Şəhriyarın Türkcə yazdığı əsərlər barədə gətirdiyim sitatlardan da göründüyü kimi geniş və ətraflı tədqiq olunsa da, farsca yazdığı poetik nümunələr Quzeydə fundamental araşdırılmamışdır. Mərhum ədəbiyyatşünas Sabir Əhmədov "Şəhriyar fars ədəbiyyatşünaslığında" adlı monoqrafiyasında bu məsələyə yüksək toxunmuşdu. Çox təqdirəlayiqdir ki, Şəhriyarın fars şeirində sənətkarlığı, İran ədəbi mühiti ilə bağlı mövqeyinə dair ədəbiyyatşünas Məsiağa Məhəmmədinin xüsusi araşdırmaları var.

Əslində Şəhriyarın farsca yazdığı əsərləri təhlil-tədqiq etməklə bizim tarixi mövqeyimiz, milli etnoqrafik tarixi, fikir dünyamız haqqında bilgilər əldə etmək olar. Bu bizim birbaşa filoloq-şərqşünas alimlərimizin öhdəsinə düşən vəzifələrdən biridir. Yəni kiçik məqalələr şəklində yox, monoqrafik səpkidə bu mövzuların incələnməsinə ehtiyac var. Bu aspektdə tədqiqatlar aparılsa Şəhriyar fenomeninin yeni qatları üzrə çıxa bilər. "Şəhriyarın dərin ruhi qatları daha çox farsca yazdığı şeirlərilə bağlıdır. Bunun iki səbəbi var. Birincisi Şəhriyarın düşüncə və nəsr dili farsca idi, ikincisi farsca yazdığı şeirlərinin həcminin müqayisədə daha çox olmasıdır".(5)

Bütün farsca yazdığı qəzəlləri və ümumiyyətlə bütün əsərləri irfani özəllik, bədii-poetik gözəllik daşıyan Şəhriyar milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq İranın milli şairi, İran Azərbaycanında – Təbrizdə dünyaya göz açmış böyük Türk şairidir.

* * *

Şəhriyar bir görücüymüş deyərdik. Onun bioqrafiyası öz şeirlərində həkk olunub. Onun memuarları da yaradıcılığında poetik şəkildə əks olunub.

O, uşaq vaxtı iki yuxu görür; birinci yuxusunda görür ki, 13 yaşında Təbrizdən Tehrana gedir, yolun ortasında – dağın zirvəsində böyük bir təbil çalır. Elə gur çalır ki, ildırım səsinə bənzəyir. Özü bu təbilin səsindən dəhşətə gəlir və bu səsə oyanır. Bu yuxunu onun gələcək şöhrəti kimi yazmaq olar. Dağ başına çıxan şair sənətdə ən uca nöqtəni fəth edir və sənətinin şöhrəti ildırım kimi dünyaya yayılır, cahana səs salır.

İkinci yuxunu 19 yaşında görür. Yuxuda görür ki, Behcətabadın hovuzunda öz məşuqəsi ilə üzür, birdən sevgilisi suyun dibinə gedir. Məhəmmədhüseyn onun ardınca suyun dibinə baş vurur, nə qədər axtarır onu tapa bilmir. O, suyun dibində bir ləl-gövhər daşı götürür. Bu daş günəş kimi işıq saçır. Ətrafdan ona deyirlər ki, o – gecə çırağının gövhərini tapıb. Yəni farsca "qouhəri-şəbi-çerağ". Bu yuxu da onun məşhurluğuna aid yozula bilər. (6)

Şəhriyar çox məharətlə, bədii qiraətlə şeir söylərmiş. Çox həssas, hissiyyatlı, səxavətli insan imiş. Özünə aid olan əşyaları həvəslə kimin xoşu gəlsə hədiyyə edərmiş. Çox kinsiz, ürəyi təmiz, saf adammış. Onu sevməyənlərə də kini yox imiş. O qədər xəyala dalarmış ki, nahar və şam yeməyini unudarmış.

Tək qalmağı da sevərmiş Şəhriyar. Bəzi vaxtlar heç kəslə təmasda olmaq istəməzmiş, qapını bağlayıb heç kəsi içəri buraxmazmış. Öz xəyalları ilə təkbətək qalarmış. O qədər hissiyyata qapılarmış ki, özünü dərk etməzmiş. O, müqəddəs ruhlara etiqad göstərərmiş.

Ustad şair nə yazsa təbi gələndə yazarmış. Bəzən aylarla bir beyt yaza bilməyən şair, bəzən bir gecədə böyük bir əsər qələmə alarmış. Onun farsca yazdığı ən böyük əsəri 400 beytdən ibarət olan "Təxti-Cəmşid"dir (Cəmşidin taxtı). Bu böyük əsəri 2-3 günə yazıbmış.

شب، زتشییع غروب خورشید
باز مي‌گشت به تخت جمشید...

... قصر داراست اجاق خورشید
نام او شهره به تخت جمشید

(Gecə günəşi yola saldıqdan sonra yenidən Təxti-Cəmşidə qayıtdı. Daranın qəsri günəşin ocağıdır, Təxti-Cəmşid adı ilə şöhrət tapmışdır)

* * *

Şəhriyar vətənpərvər, Allaha bağlı, dindar bir şəxsiyyət olub. Onun "Minacat", "Məhəbbət dərsi", "Əbədiyyət, himmət və eşq qanadı", "Tovhid", "Əli" və s. şeir və qəzəlləri dini mövzuda yazılmış yüksək bədii-poetik nümunələrdir.

علی ای همای رحمت تو چه آیتی خدا را
که به ماسوا فکندی همه سایه هما را.

دل اگر خداشناسی همه در رخ علی بین
به علی شناختم من به خدا قسم خدا را.

به خدا که در دو عالم اثر از فنا نماند
چو علی گرفته باشد سر چشمه بقا را.

مگر ای سحاب رحمت تو بباری ارنه دوزخ
به شرار قهر سوزد همه جان ماسوا را.

برو ای گدای مسکین در خانه علی زن
که نگین پادشاهی دهد از کرم گدا را.

بجز از علی که گوید به پسر که قاتل من
چو اسیر تست اکنون به اسیر کن مدارا.

بجز از علی که آرد پسری ابوالعجائب
که علم کند به عالم شهدای کربلا را.

چو به دوست عهد بندد ز میان پاکبازان
چو علی که میتواند که بسر برد وفا را.

نه خدا توانمش خواند نه بشر توانمش گفت
متحیرم چه نامم شه ملک لافتی را.

بدو چشم خون فشانم هله ای نسیم رحمت
که ز کوی او غباری به من آر توتیا را.

به امید آن که شاید برسد به خاک پایت
چه پیامها سپردم همه سوز دل صبا را.

چو تویی قضای گردان به دعای مستمندان
که ز جان ما بگردان ره آفت قضا را.

چه زنم چونای هردم ز نوای شوق او دم
که لسان غیب خوشتر بنوازد این نوا را.

"همه شب در این امیدم که نسیم صبحگاهی
به پیام آشنائی بنوازد آشنا را"

ز نوای مرغ یا حق بشنو که در دل شب
غم دل به دوست گفتن چه خوشست شهریارا.

(Əli, ey hümayi-rəhmət, ələm eyləyən Xudanı,
O hüma ki, sayəsində edər hifz masəvanı.

Könül, istəsən Xudanı biləsən, Əlini yad et,
Tanıdım Əlini, vallah, tanıdım o dəm Xudanı.

İki dünyada fənadan bir əsər belə tapılmaz,
Əgər öz əlinə alsa Əli çeşmeyi-bəqanı.

Su çilə doyunca rəhmət buludu ki, bu cəhənnəm,
Qəzəb atəşində yoxsa külə döndərər cahanı.

Gedib, ey yazıq dilənçi, qapısını döy Əlinin
Ki, üzük verib şah eylər kərəmilə hər gədanı.

Əlidən savayı kimdən hələ bir uşaq doğulmuş
Ki, tanıtdıra cahanda şühədayi-Kərbəlanı.

Edər əhdi dosta qurban verə var-yoxunu dostlar,
Fəqət hansı dost Əli tək edər əhdinə vəfanı.

Deyə bilmərəm Xudadır, bəşər ad verəm xətadır,
Çağırım nə adla bilməm, şəhi-mülki-"lafəta"nı.

Qan axır iki gözümdən, tələs, ey nəsimi-rəhmət,
Onun astanından al, gəl mənə xaki-tutiyanı.

O ümidlə ki, ayağın tozunu ziyarət etsin,
Qapına ürək sözümlə yola salmışam səbanı.

Sən Əli, qəzasovansan, bizi dinlə, binəvayıq,
Uzaq eylə canımızdan kərəminlə hər qəzanı.

Onun eşqi ilə ney tək necə mən gəlim fəğanə
Ki, lisani-qeybi xoşdur edə vird bu nəvanı:

"Gecə sübhətək ümidim bunadır səhər nəsimi,
Verə aşina həyamı, edə şad aşinanı".

Qulaq as gecə o "Ya Həqq" quşuna ki, Şəhriyara,
Biləsən nə xoşdur açmaq gecə dosta macəranı)

Şəhriyarın həyatında ən acı xatirə anasının ölümü idisə, ən şirin xatirəsi qızı Şəhrizadla bağlı olub. Şəhrizadın 5 yaşı olanda Şəhriyarın Şimali Azərbaycanda Fikrət Sadığın tərcüməsində məşhur olan Azərbaycan şeirini farsca Təbriz ləhcəsində atası üçün əzbərdən söyləyir. Şəhriyar sevincdən göz yaşlarını saxlaya bilmir, onun sevincinin həddi hüdudu olmur.

* * *

Şəhriyarın əsl adı Seyid Məhəmməd Hüseyn Behcət Təbrizidir. O, əvvəllər şeirlərini "Behcət"-təxəllüsü ilə yazarmış, sonralar "Şəhriyar" ədəbi təxəllüsü ilə yaradıcılığı davam etdirmişdir. O bu təxəllüsü Hafizin "Divan"ına taleyi üçün fala baxarkən oradan götürmüşdür. Hafizin "ona verdiyi təxəllüs" Şəhriyara düşərli oldu və böyük şöhrət tapdı.

Şəhriyarın poeziyasını təhlil süzgəcindən keçirərkən onun farsca divanının "Müqəddimə"sindəki bir elmi-nəzəri, ədəbi fikri Azərbaycan oxucularının da nəzərinə çatdırmaq istərdim.

Bu günə qədər İran poeziyasında, yəni mənzum ədəbiyyatda bir çox şeir nümunələri, üslublar olmuşdur və bu gün də var. Türk, fars, hind, İraq şeir üslub və nümunələri, əruz, heca, sərbəst şeirləri əxz edən və yaradıcılığında ustalıqla bədii cəhətdən təcəssüm etdirən yeganə şair Şəhriyar olmuşdur. Fikrimizi əsaslandırmaq

üçün adlarını çəkdiyimiz üslub və nümunələr haqqında lakonik, qısa terminlərin izahı xarakterli məlumatları nəzərinizə yetirək:

1. Türküstan üslubu: Dastan şeirləri üçün münasibdir. Məsələn: saraylar, əmirlər və ordular üçün ruh yüksəkliyi, cəngavərlərin qəhrəmanlıq tərzi.

Şübhəsiz, bir sıra sözlər, istilahlar və cümlələrin bağlılığının orijinal yeri var və onları anlamaq üçün Xorasan şairlərinin əsərlərini mütaliə etməklə əmələ gəlmir və eyni zamanda şeirlərdə zəriflik, lətafətli sözləri bu üslubda ifadə etmək olmur.

2. Əraq – yəni İraq üslubu. Elmə və eşqə aid olan şeirlərdir. İsti və yumşaq, arifanə və gizli, müəmmalı ruhdur. Bu əsərlərdə sözləri seçmək – yəni gərək lətif və ənənəvi alınma sözləri istifadə etmək lazımdır. İsfahan, İraq, Şiraz və Azərbaycan sözlərindən istifadə etmək.

3. Çağdaş üslub – Avropalılar bu üsluba yeni klassik, yəni "neoklassik üslub" deyirlər. Bu isə həmin haqqında danışdığımız o iki – Türküstan və İraq üslublarıdır ki, zamanın rəngini özünə götürmüş və dövrana, zamana uyğun olaraq dəyişir, adaptasiya olunur.

Bu üslub milli ədəbiyyatımızda XIX əsrdə Seyid Əzimlə, XX yüzilliyin əvvəllərində "Molla Nəsrəddin" jurnalında - Molla Nəsrəddinçi şairlərdə, xüsusilə Sabirdə öz əksini tapmışdır.

İran ədəbiyyatşünaslarının fikrincə, "Yeni İraq" üslubu mərhum Dehxodanın qitələrində, mərhum Vəhid Dəstgirdinin əsərlərində, Şeydanın təsnif və qəzəllərində bədii təcəssümünü tapmışdır. İranın ədəbiyyat nəzəriyyəçiləri "Yeni türküstan" üslubu barədə yazırlar ki, bu üslub Məlikəşşüəra Baharın qəsidələrində, eləcə də görkəmli ədib M.C.Pişəvərinin bəzi əsərlərində öz əksini tapıb.

Bu üslub bu günə qədər müasir şairlərin klassik mahiyyət daşıyan poetik nümunələrinin əskəriyyətində istifadə olunub.

Sadə üslub. İranlı alimlərin fikrincə bu üslubda yazanlar çalışırlar ki, sadə xalqın, əhalinin işlətdiyi adi ümumişlək sözlərdən istifadə etsinlər. Bu üslub – bəzən yeni üslubda çox yaxınlaşır. Bəzən bu üslubları fərqləndirmək çətinlik yaradır. Bu üslubda nəzm əsərləri yazmaq İrəc Cəlalülməmalikə qismət olub. Onun iki şah əsəri – "Arifanə" və "Zöhrə və Mənuçöhr" hələ də misilsiz sənət nümunələri hesab olunur.

İran ədəbiyyatşünasları dörd mükəmməl poetik məktəbi qeyd edirlər. Birincisi Nizami və ya Azərbaycan məktəbi. Qeyd edirlər ki, bu üslub məcundur (məcun-yəni bal qarışığı ilə düzələn dərman- V.Ə). Daha sonra iranlı alimlər qeyd edirlər ki, fars şeiri üç böyük leytmotiv istiqamətdə - Türküstan, Azərbaycan və İraq üslublarında inkişaf etmişdir.

Fars dilində yazıb yaratmış dahi Azərbaycan şairi Nizami Türk-Azərbaycan ruhu, üslubu, Azərbaycan şeirinin mənəvi ənənələri ilə yaratdığı "Xəmsə"silə Azərbaycanın adını, farsların şeir dilini zənginləşdirərək uca zirvələrə qaldırmışdır. Bu fikri öz poeziyasında bütün üslublardan məharətlə istifadə edən, bütün klassik və çağdaş şeir mənbələrindən bəhrələnən ustad Şəhriyara da şamil etmək olar. Şəhriyar XX yüzilliyin Nizamisidir – deyərdim.

Hind məktəbi. Şəhriyar "Divan"ının(6) müqəddimələrindəki iranlı Azərbaycan alimlərinə istinad edərək qeyd edir ki, hinddilli fars şairləri və ya İran şairləri Hindistan sakinləridir. Ehtimala görə hind məktəbi öz kökünü Azərbaycan şeir məktəbindən götürmüşdü. Saib Təbrizi və başqaları bu qəbildəndir. Son əsrdə ustad Şadrəvan öz dövrünün ədəbi və ictimai şəxsiyyətlərindən olmuşdur.

Yerli məktəblər. İranın yerli ləhcələri – Xorasan, Gilan, Azərbaycan, Kürdüstan, Loristan, fars, Kirman və s. Bu xalqların, bölgələrin hər birinin öz ədəbiyyatları var. Hər bir İran xalqının öz folkloru, musiqisi, poeziyası onların layiqli ədəbi-mədəni xəzinələridir. Lakin çox təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, bu xalqların ədəbiyyatı ədəbi istiqlal qazana bilmiş İran ədəbiyyatında farsdilli çox qüdrətli Azərbaycan şairləri olmuşdur: Mirzə Əbdülhüseyn Xazin, Hacı Rza Sərraf, Raci, Həkim Ləli, Abbasəli Məzhər, Bahar Şirvani və b.

Bu məktəbdə istifadə olunan terminlər, ifadələr, beynəlxalq terminlər fars ədəbiyyatına da keçmişdir. Qismən də olsa Şəhriyar poeziyasında da Qərb ifadələrinə rast gəlmək mümkündür.

Vaxtilə Şəhriyarın əsərləri pərakəndə çap olunmuşdu. Son dövrlər 50-ci dəfə təkrar nəşr olunan, əvvəllər 3 cilddə, indi isə 2 cilddə "Divan"ında qəzəllər, qəsidələr, rübailər onu əbədi olaraq uca zirvəyə yüksəltmişdir.

Şəhriyarın ilk kitabı hicri-şəmsi tarixi ilə 1309-cu ildə çap olunub. Məlikəşşüəra Bahar bu kitabın müqəddiməsində yazırdı: "Şəhriyar böyük və füsünkar bir şairdir. Şəhriyar böyük şeir ustadlarından biridir. Şəhriyar İranın ən hünərli və ən böyük müasir şairidir və yeganə həssas şairdir. Şəhriyar təkcə İranın fəxri deyil, bəlkə Şərqin fəxridir.

Bəzilərinə bu tərifl ər mübaliğəli görünürdü. Həqiqətən etiraf etmək lazımdır ki, 24 yaşlı cavan bir şairi bu qədər tərifləmək mübaliğə görünə bilərdi. Lakin Şəhriyarın heyrətamiz poeziyası bu tərifi öz ünvanına çatdırdı.

"Məhəmmədhüseyn Şəhriyar Azərbaycan və İran poeziyasının ən nəhəng simalarından biri, qüdrətli söz ustadı, XX əsr Azərbaycan və fars ədəbiyyatının iftixarıdır. Şairin poeziyası dövrün ictimai, siyasi, fəlsəfi və ədəbi görüşlərinin canlı aynasıdır. Onun ölməz irsi əbədidir, nəinki Şərq, dünya mədəniyyəti və ədəbiyyatı xəzinəsinin nadir incisidir. Ecazkar poeziyası ilə ürəkləri fəth etmiş, kütlələrin sonsuz məhəbbətini qazanmışdır. Onun şeirləri dildən-dilə düşmüş, bir çox dillərə tərcümə olunmuş, insanların ruhunu oxşamışdır. Bu gün ölkəmizdə çətin elə bir insan tapıla ki, Şəhriyar poeziyasının vurğunu olmasın, onun şeir nümunələrini bilməsin"(7,3)

Ulu Şəhriyarın yaradıcılığı istər İranda, istərsə də Azərbaycanda daim tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olub. Ə.Atəş, Q.Beqdeli, H.Billuri, Böyük Nikəndiş, Əliməmməd Əbülfəzl, Cəmşid Əlizadə, Həmid Məmmədzadə, Kərim Məşrutəçi Sönməz, İsa Həbibbəyli, Teymur Əhmədov, Həsənəli Məhəmmədi, Əhməd Kaviyanpur, Gövhər Baxşəliyeva, İslam Qəribli, E. Quliyev, Məsiağa Məhəmmədi, N.Əlizadə, Mühəyyin Məhəmmədhüseyn, Zilli Mənuçöhr, Hüseyn Münzəvi, B.Nəbiyev, Fəthi Nüsrətullah, Nazim Rizvan, Sabir Əmirov, Y.Şeyda,

Ə.Bije, S.Bayramzadə, Aybəniz Həsənova və b. Şəhriyarın həyat və yaradıcılığı barədə araşdırmalar aparmış, monoqrafiya, kitab və məqalələr yazmışdır.

Çox yaxşı haldır ki, artıq Azərbaycanda milli şəhriyarşünaslıq məktəbi formalaşmaqdadır.

Şəhriyarın farsca yazdığı əsərlərin bir hissəsi Azərbaycanın istedadlı şair və alimləri tərəfindən ana dilinə tərcümə olunub. AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu bu ənənəni davam etdirir. Əməkdaşı olduğum "Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı" şöbəsi ustadın iki cildliyi üzərində çalışır. II cildə ancaq farsca yazdığı əsərlərin tərcüməsi daxil ediləcək. Bu işin məsul şəxs kimi mənə həvalə olunmasını özüm üçün şərəf sayıram. Şəhriyarşünas alim Esmira Fuadla cildin üzərində çalışırıq. Bir ildir ki, ustad şairin qəzəl, qəsidə, məsnəvi, dübeyti, rübai eləcə də dini şeirlərinin sətri tərcüməsi ilə məşğulam. Ömür vəfa qılsa bunları poetik tərcümə ilə oxuculara təqdim edəcəyəm. Böyük şairin 50-yə yaxın əsəri üzərində çalışıram. Şair, professor Şahin Fazilin, təbrizli Pur Azərin də yeni tərcümələri də inşallah topluya daxil ediləcək.

"Məlum olduğu kimi hansısa bir dilə tərcümə üçün seçilən əsərlər yüksək mənəvi tələblərə cavab verməli, bəşəri duyğular, cəlbedici məzmun və məzmuna uyğun formada olmalıdır. Bizcə, Şəhriyar yaradıcılığı bütövlükdə bu tələblərə cavab verdiyindən, tam məsuliyyətlə deyə bilərik ki, şairin bütün yaradıcılığı ana dilimizə tərcümə olunsa, oxucuların zövqünü oxşar, qəlbinə, ruhuna mənəvi qida olar." (8,21)

* * *

Şəhriyar İran ədəbiyyatında, fars şeirində özünün son dərəcə gözəl, orijinal, qəribə istedadı ilə fərqlənmişdi. Özünün yüksək təhsili, ədəbi biliyi ilə hamını heyrətləndirmişdi. Bir neçə dili mükəmməl bilirdi. Ona görə də neçə xalqın ədəbiyyatının açarı əlində idi.

Bütün bunlara baxmayaraq qoca, nurani vücudu, vətən eşqi ilə döyünən qəlbi, poeziyasının irfani, sirri, müəmması ilə Hafiz vurgunu idi. yaradıcılığı boyu, yaradıcılığının bütün mərhələlərində "Lisanül-ğeybe-Şirazi" (məxfi, gizli sözlü dil. Hafiz Şiraziyə verilən ləqəbdir) – onun nəzər nöqtəsində idi.

Şəhriyarın sənət idealı Hafiz idi. Arzusu Hafizin yüksək ədəbi-əbədi məqamına çatmaq idi. Şəhriyar nitqlərində Hafizdən misallar çəkərdi, əsərlərində Hafizdən poetik aforizm kimi nümunələrdən istifadə edərdi. Nə vaxt Şəhriyarın sələfi Hafiz yad edilirmiş, ustad deyirmiş:

Bəli, əgər bütün şairləri məndən soruşsan,
Söylərəm bir kəs xarəyə, kamalına çatmadı.
(tərcümə-V.Ə)

Şəhriyar klassik ənənələri düvrünün yenilikləri ilə uğurlu birləşdirməyi bacarmış, ənənə və novatorluq arasında düzgün nisbəti, "etidalı", "qızıl ortanı" tapmağa və yaradıcılığında gerçəkləşdirməyə nail olmuşdur. Bu, XX əsr İran poeziyasında olan əlahiddəliyini şərtləndirən birinci səbəbdir. Təsadüfi deyil ki, Nima Yuşic Şəhriyarı "İranda gördüyüm yeganə şair" adlandırmışdı". (9,27)

Şəhriyar Məlikəşşüəra Bahar, Haşim Mirzə Əfşar, İrəc Mirzə, Vəhid Dəstgirdi, Məftun, Səhənd, Məhzun, Həriri Nadirpur, Simin, Bəhbəhani, Sepidə Kaşani, Peyman Bəxtiyari və b. müasir şairlərlə, Kəmalülmülk, Səba, Əbülhüseyn xan İqbal, Azər kimi sənətkarlarla dostluq etmiş və onlara şeirlər ithaf etmişdir.

Onun dahiliyi hansı məqamlarda hiss olunur? Ən incə hisslərin tərənnümündə, ən yüksək bəşəri istək və arzuların təcəssümündə, doğma xalqının keçmişinin, etnoqrafiyasının, uşaqlıq həyatının, anasının xatırlanmasında, İlahi eşqdə - bütün poetik təsvir və tərənnümlərdə.

Saf, ülvi təbiəti, xarakteri, Qurani-Kərimi mükəmməl bilməsi və məqamında dini sitatları poetik yönümdə işlətməsi, sözünün əxlaqi, didaktik təsiredici qüvvəyə malik olması Şəhriyarı sənətdə ən uca məqama çatdırmışdır.

Şəhriyar İrana və Azərbaycana aid vətənpərvər şeirləri ilə də təqdirəlayiq bir mövqe tutur. Vətəninə məhəbbət, düşmənə nifrət aşılanır, onun Vətən mövzusunda yazdığı şeirlərdə. Məsələn; "Şivəne-Şəhriyar", "Mehmane-Şəhriyar", "Səbe-xun" və başqa əsərləri onun vətənpərvərliyinə misaldır və İranın düşmənlərinə şairin nifrətinin poetik təcəssümüdür.

İslam inqilabının qələbəsindən sonra şah rejimində zülm görmüş, qəddarlıqdan bezmiş insanların ruhunu oxşamaq üçün qüvvəsini ikiqat artırmış yeni mənzumələr yaratmağa müvəffəq olmuşdur.

Bu gün müasir İranın elə bir guşəsi yoxdur ki, Şəhriyarın adını, qəzəllərini, "Heydərbabaya salam" dastanını, qəsidələrini, rübailərini əzbər bilməmiş olsun.

Etiraf etmək lazımdır ki, Şəhriyar da hər bir insan kimi həyatın enişli-yoxuşlu, dolanbac, əyri-üyrü yollarından, dar dalanlarından keçmiş, öz ölməz əsərləri ilə özünə əbədi bir yol qazanmışdır.

O həm də dini etiqadı yüksək, ruhi saflığı ilə həssas bir insan idi. Onun dini mövzuda yazdığı "Haqqın səsi", "Qiyame-Mohəmməd", "Kərbəla karvanı", "Minacat", "Qədr bayramının hədiyyəsi" (Hədiyyeye-eyde-qədr), "Əli" və "Loğman" kimi şeirləri buna misaldır:

ستون عرش خدا قائم از قیام محّمد
ببین که سربه کجا میزند مقام محّمد.
بجز فرشته ی عرش آ شیان وحی الهی
پرنده پر نتواند زدن به بام محّمد.

Ərşi-Xuda sütunu ucadır Məhəmmədin sütunundan,
Bax gör haracan ucalmışdır məqamı Məhəmmədin.

Allahın vəhy evinə onun bir mələyindən başqa,
Heç bir quş qanad çala bilməz damına Məhəmmədin.
("Qiyame Məhəmməd" (6,68) tərcümə- V.Ə)

* * *

İran və Azərbaycan mədəniyyətlərinin, ədəbiyyatlarının, hər iki ölkənin fars və türkdilli məşhur, görkəmli, dahi şairi Şəhriyar elə bir yüksək sənət məqamına yüksəlib ki, onun heç bir tərifə ehtiyacı yoxdur əslində.

Bu gün Azərbaycan muğam ifaçılığında ən çox oxunan şairlərdən biri böyük qəzəlxanımız Ələğa Vahiddirsə, digəri böyük Şəhriyardır. Güneyli-Qüzeyli xalqımız daim iki qəzəlxan şairini əziz tutur.

Şəhriyar iki dildə - Azərbaycan Türkcəsi və fars dilində yazdığı şeirlərdə əbədi şöhrət qazanmışdır. Onun bu misilsiz şöhrəti İranın coğrafi sərhədlərini aşaraq kürreyi-ərzi bürümüşdür.

Məhz buna görə də Şəhriyar öz dövrünün, öz əsrinin və İran ədəbi mühitində, İranın müasir şairləri arasında, fars ədəbiyyatında görkəmli bir yer tutur.

ƏDƏBİYYAT

1. Məsiağa Məhəmmədi. "Şəhriyar və zəmanəmiz". Bakı -2015 ADMİU-nun nəşriyyatı.

2. Elman Quliyev. "Şəhriyar poeziyası və milli təkamül". Baki-2004, Elm nəşriyyatı.

3. İsa Həbibbəyli. AMEA "Şəhriyar şeir ənənələri və müasirlik" mövzusunda elmi-praktik konfrans. 21.09.2015.www.science.gov.az

4. Esmira Fuad. Söz sərrafı Şəhriyar. Bakı; Avrasiya – press, 2010.

5. Güntay Gəncalp. Şəhriyar yaradıcılıq türk dilinin aşağılanmasına qarşı dirəniş idi. Teleqraf com/news/53378

6. Şəhriyar. Şeirlər məcmuəsi – divan. I və II cildlər. Redaktor Kərim Məşrutəçi "Negah" nəşriyyatı 1352.

7. Gövhər Baxşəliyeva. Milli ruhun təntənəsi. "Azərbaycan şərqşünaslığı" №2(6) Elmi-kütləvi jurnal.

8. Nüşabə Əlizadə. Azərbaycan şərqşünaslıq məktəbi. "Azərbaycan şərqşünaslığı". Elmi-kütləvi jurnal. №2(6) 2011.

PİR SULTAN ABDAL
-Yaşamı, Sanatı, İdamı-

PİR SULTAN ABDAL
-His Life, Art, and Execution -

ПИР СУЛТАН АБДАЛ
– Жизнь, творчество, казнь –

Cengiz YILDIRIM*

ÖZ

Alevi-Bektaşi edebiyatının yedi büyük şairinden biri olan Pir Sultan Abdal, bunlar arasında bugüne değin hakkında en çok araştırma yapılan şairdir. Alevi-Bektaşi edebiyatının da en lirik şairidir. Hayatı menkıbevi bir nitelik kazanmıştır. Özellikle Anadolu'da Pir Sultan Abdal geleneği oluşmuş ve sayıları 10'a yaklaşan şairin Pir Sultan mahlasını kullandığı tespit edilmiştir. Yaşadığı dönem ve idamı üzerine farklı görüşler ortaya atılmıştır.

Devrimciler, Pir Sultan Abdal'ın kavga şiirlerini kendilerine bayrak yaparken, onu Aleviliğinden soyutlamaya çalışmışlardır. Sünni bağnazlar ise son günlerde büyük ozanın engin Ali sevgisini çarpıtarak, Alevilerin Müslümanlığını korumak(!) adına, - daha doğrusu onları Şii görmek istedikleri için - Pir Sultan'ın "Alevi olmadığını" söyleyecek kadar ileri gitmişlerdir. Üç zıtlar bu girişimleriyle Pir Sultan'a küfürde birleşmiş oluyorlar.

Pir Sultan Abdal yaşadığı dönem, özellikle ilişkide bulunduğu halk hareketleri konusunda üç tartışmalı görüş bulunmaktadır: Birinci görüşe göre, Pir Sultan 2.Bayezit (1481-1512), Yavuz Selim (1512-1520) ve Kanuni Süleyman (1520-1566) dönemlerinde Alevi halk kıyımlarını yaşamış; Şah Kulu'ndan başlayarak, Kalender Çelebi dâhil birçok başkaldırılara tanık olmuş ve içinde bulunmuştur. Kanuni'nin İran seferi sırasında uyguladığı köylü-Alevi kırımı sonucunda idam edildiği düşünülmektedir. Yani Pir Sultan 1480 ile 1560 yılları arasında yaşamış oluyor.

* Tarihçi, Araştırmacı-Yazar. Ankara/TÜRKİYE
(yildirimcengiz@hotmail.com)

İkinci görüşün iddiası, Pir Sultan'ın, Aziz Mahmut Hüdai'nin 1. Ahmet'e yazdığı mektupta adı geçen Hızır Paşa tarafından, 1603-1608 yılları arasında astırıldığıdır.

Üçüncüsü ve son zamanlarda en çok kabul görmüş olanı ise, ilk kez araştırmacı İlhan Başgöz'ün Sabahattin Eyuboğlu'nun Pir Sultan Abdal derlemesine yazdığı önsözde ortaya attığı görüştür (Eyuboğlu, 1983: 11-56). Bu sava göre, Pir Sultan Abdal, 1577-78'de 50 bin kişiyi toplayarak Osmanlı'ya büyük bir başkaldırı hazırlıklarına girişen ve yönetimi dehşete sokan "Düzmece Şah İsmail" hareketiyle doğrudan ilişkisi yüzünden, 1588-90 yılları arasında Sivas'ta valilik yapmış Hızır Paşa tarafından asılmış olabileceği savıdır. Bu düşünce Mehmet Bayrak tarafından biraz daha da geliştirilmiş görülmektedir (Bayrak, 1986: 111-133).

Ne bütün bunları ayrıntılamayı, ne de, "Pir Sultan Abdal ne Hızır Paşa ile takışmasından ne de İran dostu olduğundan asılmıştır. Pir Sultan, Bedreddincilerle birlikte yeraltı örgütünde çalışıyor olmalıydı. İdamı onlarla birlikte hareket etmesinden kaynaklanıyordu, suçu buydu" (Timuroğlu, 1991: 86-98) diye kestirilip atılan görüştür.

Anahtar Kelimeler: Pir **S**ultan Abdal, Alevî-Bektaşî Edebiyatı, Hızır Paşa, İdam, Sivas.

ABSTRACT

Pir Sultan Abdal, one of the seven great poets of Alevi-Bektashi literature, is the poet among them who has been the subject of the greatest amount of research to date. He is also the most lyrical poet of Alevi-Bektashi literature. His life has acquired a legendary character. In particular, a Pir Sultan Abdal tradition developed in Anatolia, and it has been established that nearly ten poets used the *mahlas* (poetic pseudonym) Pir Sultan. Different views have been put forward concerning the period in which he lived and the circumstances of his execution.

While revolutionaries have adopted Pir Sultan Abdal's poems of struggle as a banner for their own cause, they have attempted to detach him from his Alevi identity. Sunni fanatics, on the other hand, have gone so far in recent times as to claim that the great poet was "not an Alevi," distorting his profound love for Ali in the name of supposedly protecting the Muslims among Alevis—or, rather, because they wish to portray Alevis as Shiites. Through these attempts, these three opposing groups ultimately come together in their disparagement of Pir Sultan.

There are three disputed views concerning the period in which Pir Sultan Abdal lived, particularly regarding the popular movements with which he was associated. According to the first view, Pir Sultan lived during the reigns of Bayezid II (1481–1512), Selim I (1512–1520), and Suleiman the Magnificent (1520–1566), experiencing the massacres of the Alevi population during these periods. He is believed to have witnessed and participated in numerous uprisings, beginning with the rebellion of Şahkulu and including that of Kalender Çelebi. It is thought that he was executed as a result of the massacres of peasants and Alevis carried out during

Suleiman's campaign against Iran. According to this view, Pir Sultan therefore lived between approximately 1480 and 1560.

The second view claims that Pir Sultan was hanged by Hızır Paşa, who is mentioned in a letter written by Aziz Mahmut Hüdai to Ahmed I, sometime between 1603 and 1608.

The third view, which has gained the widest acceptance in recent times, was first put forward by the researcher İlhan Başgöz in the foreword he wrote to Sabahattin Eyuboğlu's collection of Pir Sultan Abdal's works (Eyuboğlu, 1983: 11–56). According to this argument, Pir Sultan Abdal may have been hanged by Hızır Paşa, who served as governor of Sivas between 1588 and 1590, because of his direct involvement in the "False Shah Ismail" (*Düzmece Şah İsmail*) movement, which in 1577–78 gathered 50,000 people and began preparations for a major uprising against the Ottoman Empire, thereby striking fear into the authorities. This argument appears to have been developed further by Mehmet Bayrak (Bayrak, 1986: 111–133).

Nor is it the view that simply dismisses the matter by saying, "Pir Sultan Abdal was hanged neither because of his quarrel with Hızır Paşa nor because he was a friend of Iran. Pir Sultan must have been working in an underground organization together with the Bedreddinists. His execution resulted from his acting together with them; that was his crime" (Timuroğlu, 1991: 86–98).

Key Words: Pir Sultan Abdal, Alevi-Bektashi Literature, Hızır Paşa, execution, Sivas.

Pir Sultan Abdal'ın Yaşamı

Pîr Sultan Abdal'ın yaşamı üzerine, yazılı kaynaklarda pek bilgi yoktur. Ne yazık ki çağdaşı hiç bir yazar riskler taşıdığı için onun hayatını yazamamıştır. Yaşadığı çağda değil onu yazmak, adını bile anmak idam gerektiren suçlardır.

Yaşamı üzerine bilgiler, genellikle, kendi şiirlerinden, halk söylentilerinden, kuşaktan kuşağa anlatılagelen menkıbelerden, bir de yakınlarının ya da başka ozanların onu anlatan şiirlerinden çıkarılır.

Son yüz yılda hakkında yazılan bunca kitap ve makaleler, Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinden ve tahminden yola çıkılarak yazılmıştır.

Şiirlerinden, halk söylencelerinden çıkarılan bilgilere göre, Pîr Sultan Abdal Sivas'ın Yıldızeli ilçesine bağlı Banaz köyünde doğmuştur. "Bize de Banaz'da Pir Sultan derler" diye Banaz'lı olduğunu ifade etmiştir.

Banaz'da bugün de Pir Sultan Abdal'ın olduğu söylenen bir ev, önünde şairin yaşadığı dönemden kaldığına inanılan bir söğüt ağacı, ağacın altında, asâsının

ucuna takıp Horasan'dan getirildiğine inanılan bir delikli taşı vardır. Köylüler bu evi, ağacı, taşı kutsal sayarlar.

Şiirlerinde asıl isminin Haydar olduğunu, Bir yerde soyunun Yemen'li olduğunu, bir yerde Peygamber'in öz torunu olduğunu söyler, bir yerde de İmam Zeynel-Âbidin'den "Zeynel dedem" diye söz eder. Uzmanlara göre, Pir Sultan'ın bu sözleri söylemesinin nedeni halk üzerindeki etkisini arttırmak içindir. Muhammed peygamber soyundan geldiklerini, "Seyyid" olduklarını ileri sürmek tarikat uluları arasında bir gelenektir. Genel kanı, şairin ailesinin 1219'da Moğol saldırıları sonucu İran'ın doğusundaki Türkmen yurdu Horasan'dan, önce İran'ın Batı Azerbaycan eyaletindeki Hoy kasabasına, oradan da Anadolu'ya göçüp Sivas'a yerleşen bir Türkmen soyundan geldiği yolundadır (Özkırımlı, 1985: 56).

Pîr Sultan Abdal'da soyunu kendisine atfedilen şiirinde "Benim aslım Horasan'dan Hoy'dandır," diye dile getirmiştir.

Çocukluğu çobanlıkla geçen Pîr Sultan'ın okuma yazma bildiği anlaşılıyor, ama bilgin bir kişi olduğu söylenemez. Tekke eğitimi çerçevesinde kalmıştır. Halifeler tarihini, peygamber menkıbelerini, evliya menkıbelerini, tarikat kurallarını, Yunus Emre'yi, Şah İsmail Hatâyî'yi bilir. Bunlar dışında, çağının bilimleriyle ilgilenmediği gibi, divan edebiyatı ile de ilgilenmemiştir. Şiirlerinde Yunan mitolojisinin, İran mitolojisinin izleri pek yoktur. Ayrıca, genel olarak bütün tarikatların kaynaklandığı Tasavvuf felsefesinin yüksek konularına da girmez (Mehmed Fuad, 1980).

Pir Sultan'ın gerek şiirleri, gerek düşünceleri nedeniyle etkisi geniş bir alana yayılmış, bunun sonucu yaşamı birtakım söylencelerle karışmıştır. Kaynaklar Pir Sultan'ın yaşadığı dönemde, bağlandığı tarikatça (Safevi Tarikatı) yalnız dinsel önder değil, Safevi Şahları adına, Anadolu halkını Osmanlının baskılarına karşı deyişleriyle-şiirleriyle diri iri tutmaya çalışan bir halk önderi olduğu yolundadır. Pir Sultan Abdal şiirlerinin kavga şiirine dönüşmesi de bundandır. Bir başka anlatımla Pir Sultan Abdal geleneğinde vücut bulan şiirler bozuk düzene başkaldırının sembolü olmuştur.

Bu makalede XVI. yüz yıldan günümüze halkımızın dilinde, telinde yaşayagelmiş olan Pir Sultan Abdal'ı bilinenleri, bilinmeyenleriyle ortay çıkarmak amaçlanmıştır.

Pir Sultan Abdal'la ilgili son yüz yılda onlarca kitap, yüzlerce makale yazılmıştır. Yukarda da belirttiğim gibi bu çalışmalar Pir Sultan Abdal'ın kendi söylediği şiirlerden, halk söylencelerinden, yakınlarının, sevenlerinin onun için söylediği şiirlerden çıkarılan sonuca göre yapılan çalışmalardır.

1928'de Fuat Köprülü'yle başlayan araştırma, S. N. Ergun, Pertev Naili Barotav, Abdülbaki Gölpınarlı, İlhan Başgöz, İbrahim Aslanoğlu, Mehmet Bayrak, Asım Bezirci, Atilla Özkırımlı, Nejat Birdoğan, Hamza Aksüt ve Ali Haydar Avcı devam etmiştir. Ali Haydar Avcı dâhil, bu konuda araştırma yapan çok sayıda yazar: Pir Sultan'ın asıl adının Haydar olduğu konusunda hemfikirdir.

Celaleddin Ulusoy, büyük ozanın adı üzerinde değişik bir açıklama getirmiştir: "Pir ve Sultan sözcükleri tasavvuf ehlince, Alevi-Bektaşilerce Ehl-i Beyt soyundan gelen kutsal kişilere ve yol kurucularına verilen sıfatlardır. Bizim kişisel kanımıza göre bu mahlasla kendisini 'Pir Sultan Abdalı' olarak lanse etmiştir. 'Pir Sultan Abdal'ım' derken, 'Pir Sultan'ın abdalıyım' anlamında kullanmaktadır" der (Ulusoy, 1986: 17).

Bilindiği üzere Anadolu'ya, Bizans topraklarına 1071 Malazgirt Savaşıyla ilk gelenler Irak Sünni Selçuklu devletinin ardıllarıdır.

1219'da yapılan Moğol saldırıları sonucu İran Horasan ve Azerbaycan Hoy'dan Anadolu'ya geçenler, genelde konar-göçer Türkmenlerdir. Anadolu Türkmen Alevileri ya da Horasan erenleri dediğimiz aralarında Dede Garkın, Baba İlyas, Edebali, Baba İshak, Hacı Bektaş veli gibi birçok Erenin bulunduğu oba ve oymaklar Anadolu'ya geçenler tarihte ikinci dalga olarak adlandırılırlar.

1071'de Anadolu'ya Selçuklular işgal ettikleri Bizans topraklarında köyler ve şehirler oluşturmuş yerleşik hayata geçmişlerdir. Bunlar genel olarak devlet idarecileri ve askerlerdir, çiftçi ve az sayıda zanaatkâr da vardır. Anadolu'ya 2. Dalga olarak geçen aşiret, oymak ve obalar hayvancılıkla uğraşan Alevi menşeli konargöçer Türkmenlerdir. Konargöçer Türkmenler hem inanç hem de iktisadi konularda Selçuklu yöneticileri tarafından baskı ve zulme uğratılır.

Konargöçer Türkmenlerin uğraşı ve geçim kaynağı hayvancılığa dayalıdır. Selçuklu yönetimi Konargöçer Türkmenlere Sünni şeri inancı dayatmakta hem de ağır vergilerle hayatı çekilmez hale getirmektedir. Bu baskılar dayanılmaz noktaya gelmiş ve 1240 yılında Amasya merkezli Baba İlyas önderliğinde Babai İsyanı çıkmıştır.

Olayın duyulması üzerine Baba İshak önderliğinde Adıyaman Kefersud'da isyanı başlatan Babailer Elbistan, Sivas, Malatya, Kayseri, Amasya gibi birçok şehri ele geçirmiş Selçuklu başkenti Konya'ya ulaşmaya çalışırken Kırşehir yakınlarındaki Malya Ovası'nda Selçuklu ordusuyla karşı karşıya gelmiş, yapılan savaşta Babailer yenilmiş kanlı bir şekilde bastırılan İsyanda Baba İlyas, Baba İshak'la birlikte çok sayıda Türkmen kılıçtan geçirilmiştir (Aşıkpaşazade, 2016: 46). Askerler savaş alanında kalan Babailerin kadınlarını, mal ve davarlarını, beşte bir hazine hissesi ayrıldıktan sonra aralarında paylaşmışlardır. Dağlara kaçıp izini kaybettirenler olmuştur. Esir alınan Babailerin iki yaşın üstündeki çocuklar hariç hepsinin kılıçtan geçirildiği verilen bilgiler arasındadır (İbn Bibi, 1996: 206).

Ancak, Baba İlyas, Baba İshak'ın öldürülmesi olayları bastırmaya yetmemiş, yeni çalkantıların doğmasına yol açmıştır. Anadolu'da, Ahi, Haydari, Kalenderi, Torlak adını taşıyan Türkmen Alevi menşeli kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Bu kuruluşların Sünni şeriata uymayan davranışları suç sayılarak yasaklanmış, Alevilikle ilişkisi görülenler ya öldürülmüş ya da topluca sürülmüştür (Elvan Çelebi, 2014: 169-171).

Türkmen Alevilere yapılan bu katliamın ardında Moğollar Kösedağ Savaşı'yla Selçukluları bozguna uğratmış II. Gıyaseddin Keyküssrev ile Moğol Baycu

Noyan arasında yapılan antlaşma ile Anadolu fiili olarak Moğolların hâkimiyetine girmiştir. Alevi olduğu (On İki İmamcı) söylenen Moğol İlhanlı (1256-1335) Olcaytu Han'ın talimatıyla hâkimiyet alanlarında özellikle Anadolu'da Abubekir, Ömer, Osman, Aişe adının anılması yasaklanmış, Aleviler ile İlhanlılar arasında bir yakınlaşma olduğu gözlenmiştir (İlhan Erdem, 2000: S., 31 C., 20, s. 27).

Türkmen Konargöçer Aleviler Osmanlı'nın Kurucu Ortağı

Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da dağılmasından sonra Osmanlının kuruluşunda (1299) yer alan Türkmen konar-göçer Aleviler, Osmanlı, düzenli ordularını kurup topraklarını Balkanlar yönünde genişletmeyi sürdürmesi ve Devşirme sisteminin oluşmasıyla Osmanlı devletinin seçeneği değişmiş Türkmenleri dışlanmıştır (İsmail Hami Danişmend, 1971: 20-21). Özellikle I. Bayezid (Yıldırım Bayezid) ile Timur arasında yapılan 1402 Ankara Savaşı ve sonrası Şeyh Bedrettin İsyanı ile birlikte Osmanlı'da gelecek göremeyen Türkmenler inanç ve yaşam tarzı benzerlikleri nedeniyle 1400'lü yılların başından itibaren Safevilere, Erdebil Dergâhına yönelmişlerdir.

Erdebil Dergâhı

Safevi Dergâhı 1301'de Safiyüddin Safi tarafından Erdebil'de kurulmuştur. Safiyüddin Safi, Mürşidi İbrahim Zahid-i Geylan-i'den el almıştır. Safevlerin soyları İmam Musa-ı Kazım'a dayanmaktadır. Bu konuda şecereleri vardır. Safiyüddin Safi 1334'de ölünce Dergâhının başına mürşit olarak geçen Sadrüddin Musa 1350'de Medine'ye gitmiş soylarının İmam Musa-ı Kazım'a dayandığına dair şecere almıştır. Bu şecere 1358 'de basılan *Saffetü's Safa* adlı kitap da yayımlanmıştır. Dergâhın kurucu metni olan *Saffetü's Safa* adlı kitap daha sonraki dönemde büyük olasılıkla Şah İsmail döneminde Buyruk (Safiyüddin Safi Buyruğu) olarak çoğaltılmış, Erdebil Dergâhına bağlı Halifelere, Kızılbaş Ocak Dedelerine dağıtılmıştır (Yıldırım, 2020: 22).

Anadolu'da yaşayan, Osmanlı'nın dışladığı Türkmen Alevilerin Erdebil Dergâhına gitmesi Hoca Ali dönemine rastlar. Özellikle Şeyh Cüneyd döneminde mürit kitlesi tamamen Anadolu ve Kuzey Suriye'de yaşayan Türkmenlerden oluşmuştur. Bunlar atlı ve silahlı konar-göçer aşiretlerdendir. Erdebil dergâhına gelen Türkmen sayısı artınca bölgenin hâkimi olan Karakoyunluları (1380-1469), Şirvanşahları (?..1538) ve Akkoyunlu hükümdarlarını (1378-1501) korkutmuş Şah İsmail'in dedesi Şeyh Cüneyd, babası Şeyh Haydar ve Ağabeyi Sultan Ali bu devletler tarafından öldürülmüştür.

Şeyh Haydar'ın altı yaşındaki oğlu Şah İsmail'de öldürülmek için Akkoyunlular tarafından aranırken dedesi Şeh Cüneyd'in Babası Şeyh Haydar'ın edep erkân yol bilen Kızılbaş Halifeleri dedeler Şah İsmail'i Gilan Dağlarına götürmüş, hem korumuş, kollamış, hem de Kızılbaş Alevi yol erkânına göre yetiştirmiştir. Faruk Sümer'in bildirdiğine göre (Sümer, 1976: 15-16) bu dedeler: "Hüseyin Bey Lala Şamlu oymağından, Abdal Bey Dede Dulkadir oymağından, Hadim Bey Hülafa Taliş oymağından, Rüstem ve Bayram Beyler Karaman oymağından, İlyas Bey Aykutoğlu Hınıs oymağından, Kara Piri Kaçar oymağından"dır.

Kızılbaş dedelerle 1500 yılında Gilan Dağlarından Anadolu'ya Erzincan Sarıkaya Yaylası'na gelen Şah İsmail, Osmanlı'nın dışladığı adamdan saymadığı Kızılbaş aşiretler ve ocak dedelerinin katılımıyla devlet kurma kararı almıştır. Şah İsmail henüz 13 yaşındadır. Gilan dağlarından yedi kişiyle ayrılan Şah İsmail Sarıkaya'da yedi bin kişiyle Akkoyunlu devletinin üstüne yürüyen Kızılbaş ordusu 1501'de Akkoyunlu devletini yıkıp Tebriz'de Safevi Kızılbaşlar devlet Devleti'ni kurduklarında, (Abdi Bey Şirazi, 2019: 38). Anadolu'da yaşayan Kızılbaş-Türkmen taraftarlarının ilgi odağı haline gelmiştir.

Osmanlı zulmü ve aşırı vergiler altında ezilen Alevi-Türkmenler çitini çubuğunu, evini barkını bırakarak İran'a geçmiş Safevi Devleti'ne katılmışlardır.

Karaman İsyanı

Safevi Kızılbaşlar devletine en büyük desteği 1487'de Osmanlı padişahı Fatih'in ortadan kaldırdığı Karamanoğulları mensupları vermiştir. Müneccimbaşı Ahmed Dede, Osmanlı devleti Karaman Beyliğini tamamen işgalinden bir müddet sonra "Varsak ve Turgutlu Ümerasından olan Kızılbaş-Türkmenlerinin İsyanı" diye yazdığı bölümde:

"II. Bayezid dönemini anlatırken, 1500 yılında Karaman eyaletinin tahrirleriyle vergilerini tespit etmek istedi ve eskiden Cem Sultan'ın kethüdalığında bulunmuş olan bir tahrir memuru (yazıcı) gönderdi. Bu adam her tımarı bir misli artırmak suretiyle bir tahrir yaptı.4 Bunun üzerine Karaman sipahileri ile Turgut ve Varsak aşiretleri sözbirliği ederek İran'da bulunmakta olan asım Bey'in kardeşi Mirza Bey'in torunu ve Hacı Hamza Bey'in oğlu Mustafa Bey'i (Hoca Sadeddin, 1794: 104). Karaman diyarını tekrar ele geçirmek ümidiyle davet etmişlerdi. Varsak ve Turgutlu ümerası İçel'de etrafına toplanıp onu başlarına geçirdiler. Larende üzerine varıp etrafını yağmaladıktan sonra kalesini muhasara ettiler (Nisan 1501). Bunun üzerine Amasya valisi Şehzade Ahmed ile Karaman valisi Şehinşah ve bunun oğlu Beyşehri sancakbeyi Mehmed Şah bu gaileyi def 'e memur oldular; İsyan bastırıldı."

II. Bayezid 1503 yılında Karaman bölgesindeki kıpırdamaların ve isyanın devam ettiğini görünce, yeni fethettiği Adriyatik Denizi kıyılarındaki Modon ve Koron kaleleri yöresine, Karaman ve Teke yöresinde isyancı, asi diye tanımladığı 30000 kişiden fazla Turgut ve Varsak Kızılbaş-Türkmen köylüsünü yüzlerini kızgın demirle dağlatarak sürgün etti (Yücel, Sevim, 1991: 225-226).

1511'de Şah Kulu İsyanı

Bu olay, Osmanlı tarihlerinde genellikle, Safevî tahriki olarak gösterilir. Aslında, aşağıda da görüleceği üzere, devletin asli unsuru olan, köylü ve konar-göçer Türkmen kitlelerinin, adaletsizliklere karşı başkaldırısıdır (Celalzade Mustafa, 1990: 440).

Osmanlı tarihçisi Müneccimbaşı'nın yazdığına göre, Karaman ve Teke bölgede çok büyük kızgınlıklara ve içten içe devam eden bir nefrete yol açan sürgün, kıyım, baskı ve rüşvet, yolsuzluk, yoksulluk 1511'de Şah Kulu isyanını doğurmuştur (Müneccimbaşı Tarihi, 1974: 79-80).

Şahkulu ayaklanmasının, Osmanlı içerisinde saltanat kavgasını doğrudan etkileyen ve Yavuz Selim'in padişah yolunu açan etkenlerden biri olduğu söylenebilir. Şahkulu olayı Safevîler ile Osmanlı devleti arasındaki güven ve dengeleri olumsuz etkileyen ayaklanmadır. Birçok yönüyle ele alınıp incelenmesi gerekir.

Osmanlı tarihçilerinin aşağılayıcı anlamda "Şeytan Kulu" dedikleri Şah Kulu yahut "Şah Kulu Baba Tekeli" veya "Karabıyıkoğlu", Antalya'nın Korkuteli kazasına bağlı Yalımlı köyünden" saygın bir Kızılbaş-Türkmen önderi ve şeyhidir (Uzunçarşılı, 2015: 230). Esas şöhreti, Şeyh Haydar'ın müridi ve halifesi olan babası Şeyh Hasan Halife'den gelir.

Şahkulu ayaklanmasının başladığı yerler Varsaklı, Turgud'lu Avşarlı, Ağaçerili, Karamanlı Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerdi. Hoca Sadettin, Şahkulu'nun teşkilatlanmasını H. 916 yılının 10 Muharrem (19 Nisan 1510) olarak gösterir: "Kızılbaş-Alevi töresine göre toplanarak Şahkulu sanıyla tanınan bir aşağılık herifi kendilerine baş ve buğ seçtiler"(Hoca Sadeddin 1974: 43) diye anlatır.

Şahkulu'nun ayaklanma haberini alan Türkmen Kızılbaşlar her taraftan ona katılmaya başlarlar. Hatta Kızılbaş olmadıkları halde tımarlarını kaybettikleri için Osmanlı'ya kırgın duruma gelmiş olan bazı sipahiler de Şah Kulu hareketine katılır. Sayıları kısa sürede artan Kızılbaşlar, Şah Kulu komutasında Antalya, Kızılcakaya, İstanos, Elmalı, Burdur ve Keçiborlu'yu basıp tahrip ettikten sonra Isparta, Gölhisar, Sandıklı çevresini de ele geçiren Şahkulu güçleri, bu arada cesurca bir kararla, Osmanlı Devletinin en büyük askeri komuta merkezi ve Anadolu Beylerbeyi'nin karargâhının bulunduğu Kütahya'ya yönelir (Uluçay, 2011: 55). Şah Kulu Beylerbeylik merkezi olan Kütahya şehrini kuşatır. Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa isyancılara karşı şehri savunma savaşına girer (22 Nisan 1511). Kütahya şehri de yakılır. Bu başarı sonunda şöhreti büsbütün artan Şahkulu, Kütahya ve havalisini yağmaladıktan sonra Alaşehir ovasında Hasan Ağa idaresinde Şehzade Korkut'u Manisa kalesine kapanmaya mecbur eder. Konya üzerine hareket eden Şah Kulu, kendisine önceden iltihak etmiş olan Konya valisi (II. Bayezid'in oğlu) Şehinşah ile Şehzade Ahmed'in oğlu Murat'la beraber Konya'da bir araya gelirler.

II. Bayezid veziriazam Hadım Ali Paşa'yı ölümle tehdit eder. Sultan II. Bayezid, "Ahmed'le işbirliği yaparak, gidip o isyancıları yok edin" diyerek Hadım Ali Paşa'nın emrine 4000 yeniçeri ve 4000 kapıkulu vererek Anadolu'ya gönderir. Osmanlı kuvvetleri Konya'yı kuşatınca; Kızılbaşlar içine düştükleri çemberden kurtulmak için, nispeten zayıf kuvvetle tutulan Karaman bölgesine doğru akar, Sivas tarafına yönelirler. Ali Paşa İstanbul'dan hareket ettiği güçlerle Kızılbaşların peşine takılır. Şahkulu'nu takip eden Vezir-i Azam Hadım Ali Paşa 14 gün sonra Sivas yakınlarında Çubukova'da Şahkulu güçlerine yetişir.

2 Temmuz 1511 günü Gedikhanı'nda Şahkulu kuvvetleri ile Hadım Ali Paşa komutasındaki ordu muharebeye tutuşur. Türkmenlerin kadın ve çocuklarıyla girdikleri bu savaşta Şah Kulu güçleri ok yağmuruna tutarak Ali Paşa'yı öldürürler (Uzunçarşılı, 2015: 381).

Her iki taraftan da çok sayıda savaşçı hayatını kaybeder. Şehabeddin Tekindağ'a göre Şahkulu isyanında her iki taraftan yaklaşık 50.000 kişi ölmüştür (Tekindağ, 1967: 39-41). Şahkulu'nun ölümü üzerine dağınıklık yaşayan yaklaşık 15000 kişilik isyancı grup, Ulema Baba'yı kendilerine halife seçip İran'a yönelirler. Savaşı Türkmenlerin kazandığını yazan Hammer, Ali Paşa'yı, savaş meydanında öldürülen ilk Osmanlı sadrazamı olarak kaydeder (Hammer, 1991: 381). Şah İsmail, haberi duyduğunda Özbek Şavaşı'ndan dönmektedir. Şah İsmail olayı hoş karşılamamıştır. Tebriz'e ulaşan bu ayaklanmacı Türkmen-Kızılbaşları bölük bölük ayırarak, kendi aşiret ve oynaklarının bulunduğu kumandanlarının birliklerine dağıtır (Rumlu Hasan, 2004: 154-155).

Nur Ali Halife İsyanı

Şah Kulu ayaklanmasından bir yıl sonra 1512 yılı baharında Koyulhisar, Tokat yöresinde meydana gelen önemli bir Türkmen ayaklanması da, Rumlu Türkmen Beyi Nur Ali Halife ayaklanmasıdır.

II. Bayezid'in son dönemlerinde, şehzadeler arasında mücadele başladığı sırada, Şah İsmail'in emriyle Nur Ali Halife Koyulhisar'a gelir.36 Koyulhisar Safevi, Osmanlı sınır bölgesidir. Hem civardaki Türkmen Kızılbaşları Osmanlı saldırısından korumak, hem de Özbek savaşında kaybettiği askerin yerine yeni asker takviyesi yapmak için Nur Ali Halifeyi buraya gönderir (Avcıoğlu, 2015: 22-45). Nur Ali Halife Şah İsmail adına bölgedeki Kızılbaşların toplanması için çağrıda bulunur (Mart 1512).

Bu çağrı sonucunda civardaki Afşar, Varsak, Karamanlı, Turgutlu, Bozoklu, Tekeli ve Hamideli Kızılbaşlardan silahlı 20 bin kişi onun etrafında toplanır. Burada toplanan Kızılbaşlardan haberdar olan Osmanlı, Faik Paşa kumandasında bir orduyu Nur Ali Halifesinin üstüne gönderir. Üzerlerine gönderilen Osmanlı kuvvetlerini yenen Nur Ali Kuvvetleri Tokat'ı zapt ederek burada Şah İsmail adına hutbe okutur. Diğer taraftan İsa Halife ile Kara İskender adındaki Kızlbaş-Sûfîler, Çorum ve Amasya havalisindeki Kızılbaşları da harekete geçirip Nur Ali Halife güçlerine katılırlar (İdris-i Bitlisî, 2016: 95).

Bundan sonra Nur Ali Halife, Cumapazarı üzerinden Kazababad'a (Kazovası) geldiği sırada Şehzade Murat, etrafındaki kendisine bağlı 10 bin kişiyle, "kızıl börk" giyerek "Kızılbaş" olur (Bozkurt, 1993: 53). Birlikte tekrar Tokat'a döner Tokat'ı ateşe verip Niksar'a yönelirler. Burada iken Şehzade Murat, Nur Ali Halife'den ayrılarak 10 bin askeriyle Tebriz'e Şah İsmail'in yanına hareket eder. Bunun için Hoca Sadeddin, "ol tarafın Türk'ü, Kızılbaş'a tutkun idiler," (Hoca Sadeddin, 1974: 47-48) demektedir.

Nur Ali Halife, tuyulu (dirliği) olan Erzincan'a yöneldiği sırada Osmanlı vezirlerinden Sinan Paşa'nın

(Şerefhan Bitlisî, 1999: 164) kalabalık ordu ile kendisini takip ettiği haberini alır. Eyüyazı mevkiinde yapılan savaşta Osmanlı ordusu yenilir, Sinan Paşa'da öldürülür. Nur Ali Halife bu başarılı hareketten sonra Erzincan'a döner (Rumlu Hasan, 2004: 175).

Şehzade Yavuz Selim

Bu olaylar yaşanırken Şehzade Selim ise Trabzon'da sancak beyi olarak bulunuyor, ülkenin doğu sınırında meydana gelen olayları yakından takip ediyor, zaman zaman Safevîler ve Gürcistan üzerine akınlarda bulunuyordu. Şehzade Ahmed'in en önemli rakibiydi. Devlet erkânı II. Bayezid'in ölmesi durumunda Padişah olarak Şehzade Ahmed'i görüyordu. Yavuz Selim atik davrandı, Babası II. Bayezid'e darbe yaparak Yeniçerilerin de desteğiyle 24 Nisan 1512'de iktidarı devraldı (Tansel, 7). Yavuz Selim saraya tam anlamıyla yerleştikten sonra ilk hedefi tahta ortak olabilecek kardeşleri ve yeğenlerini boğdurarak ortadan kaldırmak oldu (Tansel, 2022: 7).

Yavuz Selim tahtını sağlamlaştırdığında Şah İsmail, Maverünnehr'de Özbeklerle savaş halindeydi. Safevî Devleti, Şah İsmail hükümdarlığında 1507'den itibaren gücünün doruğundaydı. Doğu Anadolu, Azerbaycan, Arran, Şirvan, Gürcistan, Ermenistan, İran toprakları büyük ölçüde Savefi Devleti'nin hâkimiyetine girmişti. Yavuz Selim, Şah İsmail'in Anadolu'daki taraftarları olan Kızılbaşların da desteğiyle, İstanbul'a kadar gelmesinden korkuyor, endişe duyuyordu.

Safeviler ve Şah İsmail hakkında bilgi sahibi olan İdris-i Bitlisi'yle bir araya geldi. İdris-i Bitlisî, Şah İsmail'in Akkoyunluları tarihe gömdüğü 1501'de ailesiyle Osmanlı'ya İstanbul'a iltica etmiş sarayda II. Bayezid tarafından kabul görmüştü. İdris-i Bitlisî, babası Hüsameddin Ali-ül Bitlisî'nin Akkoyunlu divan kâtipliği dolayısıyla Diyarbekir'de doğmuştu. Daha sonra (1469) Akkoyunlular Tebriz'i hükümdarlık merkezi yaptıklarında Uzun Hasan'ın ölümünden (1478) sonra yerine geçen oğlu Sultan Yakup'a divan kâtibi olmuştu. Akkoyunlu sarayı ve çevresinde bulunduğu için Doğu Anadolu'yu ve bölgedeki Kürt aşiret beylerini iyi tanıyan, Şah İsmail'den de inancı nedeniyle nefret eden İdris-i Bitlisî, saray ve diplomasi tecrübesi bir yana, geniş kültürüyle Yavuz Selim'in işine yarayacak biri olduğu açıktı.

Yavuz Selim; 1413 yılının kışında Edirne'de tüm yönetici kadrolarını ve ulemayı toplayarak büyük bir divan kurdu. Edirne toplantısında yaptığı konuşmasında: "Sapkın Şah'ın İran'a sahip olduktan sonra kısa zamanda Gence, Şirvan, Geylan, Mazenderan, Taberistan, Cürcan, Kürdistan ve Gürcistan'ı ele geçirerek buralarda "on dört nefer şehriyar"ı öldürmüş, bunların kuvvetlerini dağıtmış hazinelerini yağma etmiş ve Özbek Hanı Şeybek'i öldürdükten sonra kafatası ile şarap içmiştir (Vakayi-i, ????: 72-73). Bundan başka cemaat ile namaz kılmayı men eden bu zat, camilerde minberleri yıktırmış, ehl-i sünnetten olan ulemayı da öldürtmüştür (Tansel, 2022: 38).

Ayrıca kuvveti durmadan artan bu teşekkülün Osmanlı toprakları için bir tehlike teşkil ettiği de aşikârdır. İşte bu sebeplerden dolayı onlarla savaşmak "aklen ve şer'an lazımdır" dedikten ve Osmanlı kudretinin bunları ezmeye yeter olduğunu sözlerine ekledikten sonra Yavuz Selim, mecliste hazır olan ulemadan, Şah İsmail ile taraftarlarının küfrüne ve kanın helal olduğuna dair fetva istedi.

Müftü Hamza'nın fetvası, sade Türkçe hale getirilmiş ve Selahattin Tansel tarafından "Yavuz Sultan Selim" adlı kitabında yayımlanmıştır. Söz konusu belge, Kızılbaşları "inançsız" ve "kâfir" olarak gören çok büyük bir iddiadır. Bu fetvanın yazarı, fetva metnini, Yavuz Selim'den "onların (Kızılbaşların) erkeklerinin öldürülmesini ve onlara ait malların, kadın ve çocuklarını da ordu mensupları arasında bölüşülmesini emreden" bir emir vermesi talebi ile bitirmekteydi. Yine son kısımlarına, "onlardan (Kızılbaşlardan) herhangi birinin ele geçirilmesi halinde, pişmanlık ve tövbesinin kabul edilmemesi ve anında öldürülmelerini" de ilave etmiştir (Tansel, 2022: 35.

Kemalpaşazade'ye ait olan ve Arapça kaleme alınan ikinci fetva, birincisi ile benzer bir yol takip etmekte ve Safevî kitlesini "İslam karşıtı" olarak tanımlamaktadır. Söz konusu din adamı, "onların statüsünün mürted (dinden düşmüş) olarak kabul edildiklerini, ele geçirilmeleri halinde mallarının, kadınlarının ve çocuklarının ganimet olduğunu, erkeklerinden dolayı eğer Müslüman olmamaları halinde onlarında öldürülmelerini" ifade etmektedir (Tekindağ, 1968: 77). O da fetvasını şu sözlerle bitiriyordu: "Kur'an'ın şu ayetleri gereğince Müslümanların sultanının (yani Yavuz Selim'in) bu inançsızlarla savaşması en önemli görevlerinden biridir" demektedir.

Yavuz Selim tarafından kâfir olduklarına dair fetva yazdırılan Şah İsmail'in ataları Safiyüddin Safi'den bu yana İslam'a bağlılıklarında dolayı Osmanlı padişahları her yıl Erdebil Tekkesinde oturan Safevî şeyhlerine "cerağ akçe" ödemişlerdir. Ayrıca Safevîlere bağlı Kızılbaşlar da Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda kurucu unsur olarak yer almıştır.

Çaldıran Öncesi Anadolulu Kızılbaşların Takibi ve Katli

Yavuz Selim, Edirne'de ulemadan çıkan fetva ile birlikte Kızılbaşların takibi ve defterinin dürülmesi, katline dair süreci başlatmıştır. Bu konuda Anadolu'daki bütün askeri ve idari personelin görev aldıkları söylenebilir. Takibat başlığı altında teftiş, yakalama ve cezalandırma işleri yer alır. Olayın cinsi, yeri ve meydana geliş şekli dolayısıyla, ilgili personel farklılıklar gösterebilir. Ancak genel olarak başta beylerbeyi ve kadılar olmak üzere, sancak beyleri ve hâkimleri bunların adamları, toprak kadıları, kadı naipleri, eyalet defterdarları, defter kethüdaları, has zabitleri, eyalet nazırı olan dergâh-ı mu'alla müteferrikaları, tahrirle görevli vilayet muharirleri ve il erleri bu katliamda görevlendirilirmiştir (Hammer, 1991: 121). Bunların dışında özel olarak açıktan Kızılbaş teftişi ile görevlendirilen personelin ve halk arasında gizlice dolaşıp Kızılbaş ya da Safevîlerle ilişkisi olanları tespit etmeye çalışan casusların bulunduğunu söylenebilir (Gökbilgin, 1965: 51-52).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmış Osmanlı tahrirlerinde yapılan teftişler sonucu 40.000 kişinin tespit edilip bunların bütünüyle imha edildikleri veya bir bölümünün sürgüne gönderildiği bilgisi bulunur. Bu bilgiler zamanla Anadolu'da yapılan bu teftişler sonucu "40 bin Kızılbaş'ın Yavuz Selim tarafından katlettirildiği," şeklinde neredeyse tartışılmaz bir kabule dönüşen bilgi haline gelerek, bugün sosyal ve siyasi vesilelerle sık sık tekrarlanan bir "paradigma" olmuştur.

Osmanlı Ordusu Safevilerle Savaşmak Yola Çıkıyor.

Yavuz Selim, Şah İsmail taraftarı Anadolu'da yaşayan 40 Kızılbaşın defterini dürdürdükten sonra Savaş için gerekli hazırlıkları tamamlayan Yavuz Selim Safevilerle Şah İsmail'le savaşmak İçin Edirne'den Yola Çıkıyor. Ayrıca Safevîlere karşı ticari bir ambargo da başlatan Yavuz Selim İran ipliğinin Batı'ya girişini yasaklıyor. Doğu'da Safevîlerin düşmanı olan Sünni Özbek Hanı Ubeydullah ile ittifak kurmak için yeni bir teşebbüste bulunuyor. Ona 18 Mart 1514 tarihli bir mektup göndedikten sonra 20 Mart 1514 Pazartesi günü Edirne'den hareket ediyor (Yıldırım, 2020: 203).

Sivas'a vardığında sayım yapan Yavuz Selim, Şah İsmail taraftarı 40 000 Kızılbaş öldürüldüğü halde arakasından isyan çıkarmalarından korkuyor İdris-i Bitlisinin de telkinleriyle 35 000 askerini burada bırakıyor. 200 000 askerle Erzincan'dan itibaren Safevi topraklarında ilerliyor önüne gelen her şeyi yağmalıyor, yakalanan Kızılbaşlar öldürülüyor (Hammer, 1991: 122). Şah İsmail'i aşağılayan, tahrik etmeye yönelik hakaret dolu mektuplar gönderiyor.

Zaman zaman Yeniçerilerin direnişiyle karşılaşsa da beş aylık bir yolculuktan sonra 22 Agustos 1514'de savaşın yapılacağı Çaldıran mevkiine varıyor. Uzunçarşılı, Şah İsmail ordusuyla daha önce gelip yerleştiğini yazıyor (Uzunçarşılı, 2015: 254). Osmanlı ordusu sahaya inerken, Şah İsmail'in Diyarbakır valisi Ustaçlu Muhammed Han Şah İsmail'e bir öneride bulunuyor. "Ben Osmanlıyı tanıyorum, bunların askeri fazla topları, tüfekleri var sahaya yerleşmeden bindirelim işlerini bitirelim" diyor. Şah İsmail "biz yol kesen eşkıya değiliz. Bırakalım yerleşsin dinlensinler, adam gibi karşı karşıya gelir savaşırız" diye tepki gösteriyor. Eğer Şah'ın ordugâhında Osmanlılara karşı hemen hücuma geçme fikri kabul edilebilseydi, Yavuz Selim'e bir hazırlanma imkânı bırakılmamış, bu suretle de yorgun Osmanlı kuvvetleri müşkül duruma düşürülmüş olacaktı.

Çaldıran Savaşı

23 Ağustos 1514 Çarşamba sabahı Osmanlı ordusu savaş tertibini aldı. Saf düzenine geçildi. Merkezde aralarında tüfekli yeniçeriler zincirlerle birbirine bağlanmış top arabalarının arkasında sürekli atış sağlayacak şekilde iki veya üç saf halinde sıralandı. Top arabaları üzerine de tüfekli askerler yerleştirilmişti. Bu kısım adeta bir kale duvarı halindeydi. Bazı kaynaklarda yeniçerilerin ön tarafında arabaların yanında develerin de konulduğu bilgisi vardır. Bu güçlü tahkimatın arkasında Yavuz Selim'in kendisi, vezirleri Hersekzade Ahmed, Dukakinzade Ahmed ve Mustafa paşalar ile durmaktaydı (İdris-i Bitlisî, 2016: 169-170).

Osmanlı Ordusu 80 bin süvari, 500 top, 12 bin tüfekçi ve piyadeleri toplam 200 bin askerdi. Safevilerin topu, tüfeği yoktu. Büyük çoğunluğu süvarilerden oluşan toplam 40 bin askeri vardı. Özbekler saldırır diye 20 bin askerini Horasan sınırında bırakmıştı (Hammer, 1991: 136).

Savaş havanın aydınlanmasıyla başladı. Top seslerine alışık olmayan atların nizamı bozulsa da gün boyu sürdü. İki taraftan önemli kayıplar oldu. Yavuz Selim'in karargâhına yedi kez saldırı düzenleyen Şah İsmail top arabaların, develerin,

katırların öküz arabalarının zincirle birbirine bağlı olması nedeniyle atların ayakları zincirlere dolaştı ve Yavuz'un karargâhı vurulamadı. Ateşli silahlar karşısında başarılı olmayacağını anlayan Şah İsmail gerilla savaşı vermek üzere geri çekilme kararı aldı (Rumlu Hasan, 2004: 180).

Osmanlı Ordusu'nun Tebriz'e Girmesi

Çaldıran'da iki gün kalan Yavuz Selim üçüncü gün Tebriz'e doğru harekete geçti. Yavuz Selim Tebriz'e kadar gidiyor, anacak halk desteği bulamıyor, çayırlar, meralar, ekin tarlaları her taraf yakıldığı için hayvanları açlıktan ölüyor. Yavuz Selim Yeniçerilerin de baskısıyla bir hafta sonunda Amasya'ya dönme kararı alıyor (Tekindağ, 1968: 72). Yavuz Selim'in hedefinde iki konu vardır. Birincisi: Çaldıran savaşında kendisini desteklemeyen Dulkarli Beyi öz dedesi Alâüddevle'yi ortadan kaldırmak; İkincisi: Doğu ve Güneydoğu yaşayan Safevileri ortadan kaldırmak Safevi topraklarına Kürtleri yerleştirmek (Haydar Çelebi, 1976: 464).

Bu konuda Dulkadirli Beyliğinin ortadan kaldırılma işini Şehsuvaroğlu Ali Bey'e, Kürt derebeylerin ikna işini İdris'i Bitlisi'ye veriyor. 1515 yılında Dulkarli Beyliğiyle girdiği savaşı kazanıyor, Alâüddevle ve çocukları öldürülüyor. Dulkadir Beyliğinin başına Şehsuvaroğlu Ali Beyi getiriyor. İdrisi Bitlisi'nin çabası sonucu Sünni Kürt beyleri ikna ediliyor Osmanlının yanında yer alması sağlanıyor ve başına Diyarbakır bölge valisi olarak İdris-i Bitlisi getiriliyor.

1516'da yapılan Koçhisar savaşıyla Safevi Diyarbakır valisi Kara han öldürülüyor, savaşı Osmanlı'nın desteğiyle Kürt derebeyleri kazanıyor. Osmanlının ilhak politikasının sadık destekçisi İdris-i Bitlisî'nin rolü, Kürtlerin siyasi eğilimlerinin değişmesinde Osmanlılarla ortak oldukları Sünnilik ideolojisi de önemli rol oynuyor. Sonuçta Safevîlerin elinde olan, kuzeyde Harput ve Bitlis'ten başlayan, güneyde Rakka ve Musul'a kadar uzayan geniş topraklar Osmanlı idaresine geçiyor (Tansel, Topkapı Sarayı Arşivi, 6320 (18). Bölgede büyük çaplı Türkmen katliamı yapılıyor. Bir kısmı sürülüyor, bir kısmı da zorunluluktan ötürü Kürtleştiriliyor. Bölgede araştırma yapan tarihçi Bülent Akın'ın (Akın'ın, Doktora Tezi, 2017) tespitlerine göre; Diyarbakır bölgesinde 1518 tahrir defterlerinde 330 Türkmen köyü tespit ediliyor. Avuçan ve Dede Garkın ocakları da Diyarbakır da olduğu halde bugün ikisi Kürtlerle karışık dört Türkmen Alevi köyü bulunuyor.

Yavuz Selim 1517'de Memlükler üzerine yürüyor, Suriyeyi, Filistini, Mısırı topraklarına katıyor, Memlüklerin elinde bulunan İslam Halifeliğini de alıp 1518'de Edirne'ye dönüyor.

Şah Celal "Kızılbaş" Ayaklanması

Anadolu halkı Yavuz Selim'in zulmü altındadır. Egemen Osmanlı iktidarı halkı ağır vergilere bağlarken, onları bir de Kızılbaş-Türkmen oldukları için dışlar, en küçük bir hak talebine büyük baskılarla, katliamlarla karşılık verir. Şah Celal böylesi ağır koşulların hüküm sürdüğü topraklarda 1519'da Yavuz Selim'in hükümdarlığı sırasında Bozok ve çevresindeki Kızılbaşlarla Osmanlı idaresine başkaldırır.

Bazı tarihçiler ayaklanma hazırlıklarının Yavuz Selim Mısır seferindeyken 1517'nin ortalarında başladığını söylerler (Hoca Sadeddin, 2016: 347); Tokat yöresinde başlayan ayaklanma, Anadolu Kızılbaşları ve göçebe yaşayan diğer gruplar arasında destek bulur ve devletin ağır vergi yükü altında ezilen binlerce çiftçinin de katılmasıyla hızla yayılır. Amasya ve Tokat'ın Türkmen Kızılbaş Alevisi başına toplanmıştır. Silahlı ve atlı yaklaşık 20 bin kişilik bir güç oluşturur. Üzerine Gelen Osmanlı ordularını dağıtır. Şadi Paşa ve Rüstem Paşa çatışmalarda yaralanır. Edirne'de bulunan Yavuz Selim, topraklarındaki bu ayaklanmayı bastırması için Rumeli Beylerbeyi Ferhat Paşa'yı vezirlik payesi vererek görevlendirir. Ferhat Paşa, kapıkulu ve Yeniçerilerden oluşturduğu büyük bir güçle yola çıkar. Karaman ve Rum Beylerbeyi ile Şehsuvaroğlu Ali Bey'e de birlikte hareket etmeleri için haber yollanır. Bu gelişmeleri öğrenen Şeyh Celal bu kadar gücün üstesinden gelemeyeceğini düşünerek Şah İsmail'e sığınmaya karar verir (Komisyon, 2001).

Yandaşlarını toplayarak Sivas'a dek ulaşır. Dulkadirli Beyi Şehsuvaroğlu Ali Bey, Osmanlı yönetimine yaranmak için Celal ve yandaşlarını ortadan kaldırmak amacıyla Elbistan'dan hareket eder. Şehsuvaroğlu Ali Bey Kayseri'de Hüsrev Paşa ve Şadi Paşa ile buluşur. Her üçü birden isyancıların İran'a kaçmasını önlemek için Ferhat Paşa'nın gelmesini beklemeden isyancı Kızılbaşlara karşı hücuma geçerler. 24 Nisan 1519 günü sabahtan yatsı vaktine kadar süren çarpışmada Kızılbaşların çoğu öldürülerek kadın ve çocuklar esir alınır; ayaklanma bastırılır. Derviş Celal'in cesedi parçalara ayrılıp, başı Yavuz Selim'e gönderilir (Uzunçarşılı, 2015: 297).

Yavuz Selim döneminde Şeyh Celal'in başlattığı Kızılbaş ayaklanması bir başlangıçtır. Daha sonra Anadolu'da, Osmanlı'ya karşı yapılan tüm yerel ayaklanmalar onun adıyla anılacak, bu tür olaylara Celâlilik, olayları çıkaranlara da Celâli denenecektir (Akdağ, 1999: 213-214).

I. Süleyman Dönemi (1520-1566)

Babasının ölümü üzerine tahta çıkan I. Süleyman'ın hedefinde Doğuda Kızılbaş Safeviler, Batıda Avrupa vardı. Bundan dolayı saltanatının ilk yıllarında yeni vergiler koyma, var olan şeri ve örfi vergilerin oranlarını artırma yoluna gitti. Babasının Kızılbaşlara karşı başlattığı baskı ve kırım politikasını devam ettirdi. Bu nedenledir ki, Anadolu birbirini izleyen onca ayaklanmaya sahne oldu.

I. Süleyman döneminde devlet politikası olarak dinsel baskının Ehlisünnet Sünni inancının dışında kalan kesimler için artan seyir izledi. Kanunlar, fetva ve fermanlar ile şeriatın şiddeti kurumlaştı. İbni Kemal, Zembilli Ali Efendi, Ebussuud Efendi gibi ünlü şeyhülislamları katı şeriatçılar bu dönemde görev yaptı (Yetkin, 1974: 27).

Alevi toplumları, genellikle Alevi Türkmenlerin önderliğinde olan, temelde toplumsal-ekonomik-siyasal ve mezhep-sel nedenlerden kaynaklanan hareketlerdir (Bayrak, 1986: 14). Özünde bunlar "inanç düzeyindeki bir başkaldırının toplumsal bir başkaldırıya dönüşmesi sonucu yaşarlılığını sürdürüp canlılığını koruyan" hareketlerdir. Haksızlıkların öbekleştiği düzene karşı yapılan eylemlerdir. Eski bir geleneği vardır. Baba İlyas-Baba İshaklarla başlayıp bu hareket, Şeyh Bedreddin'le

büyük bir kitlesellik ve felsefik-ideolojik temel kazanmıştır. Karamanlı, Şah Kulu, Nur Ali Halife, Bozoklu Celal, aynı niteliğini koruyarak sürdürülmüştü (Ahmet Lütfi, 1979: 34).

Özellikle Çaldıran Savaşı ve onun öncesinde Safevilerin Anadolu'daki yandaşları, bağlıları Yavuz Selim tarafından yapılan katliamlar, arkasından Mısır'ın zaptıyla Yavuz Selimle birlikte Halifeliğin Osmanlıya geçmesi, Alevilere katı Sünniliğin dayatılması, kimliklerinin yok sayılması ve sosyo-ekonomik koşullar I. Süleyman döneminde şiddetini artırmıştır. I. Süleyman dönemi ekonomik nedenlerin yanında ülkesinde kendini dışlanmış, ötekileşmiş sayan bu haksızlıklar karşısında, hakkını araması için başka çaresi olmayan Alevi-Türkmenlerin yoğunlukla isyan ettiği bir dönemdir.

Baba Zünnun İsyanı

Süklün Koca'yla Baba Zünnun isyanı bir köylü hareketidir. Devletin köy/ tarım siyasası sonucu doğmuştur. Osmanlı Devleti'nin köye, köylüye, Türkmen'e, Alevi'ye ters bakışının sonucudur bu olay. Kısaca Süklün Koca - Baba Zünnun isyanı bir köylü-Türkmen-Alevi hareketidir. Baba Zünnun, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Bozok'ta yaşayan Kızılbaşlardandır. Toprak yazımındaki haksızlıklar hoşnutsuzluklara ve giderek geniş köylü isyanlarına yol açmıştır.

Baba Zünnun ayaklanmacıları üzerine Karaman beylerbeyi Hurrem Paşa görevlendirilir. Hurrem Paşa, Baba Zünnuncularla Kayseri yakınlarındaki Kurşunlu Beli'nde savaşa tutuştu ve yenildi. Hurrem Paşa, İçel Sancakbeyi Bostancı Ali Bey, Kayseri Beyi Behram Bey ve daha birçok zeamet ve tımar sahipleri öldüler (Yetkin, 1974: 206).

Bu yenilgiler üzerine Hüseyin Paşa tüm eyalet askeriyle Baba Zünnuncular üzerine yürüdü. Höyüklü'de kanlı çarpışmalar oldu. Bu savaşta Baba Zünnun öldü (26 Ağustos 1526).

İsyancılar Maraş civarında kılıçtan geçirildi. Baba Zünnuncular yenilmiş, olay son bulmuştu (26.9.1526). Baba Zünnun öldürüldükten sonra oğlunun (Zunnunoğlu adıyla) ikinci bir isyan başlatmasını hazırlamıştır.

Zünnunoğlu İsyanı

Süklün Koca - Baba Zünnun-Atmaca olaylarının devamı biçiminde başladı ve sürdürüldü. Neden ve olay olarak 1526'da Bozok'taki olayların bir devamıydı. Bozok'ta olaylar yeniden ayaklanmalara yol açtı. Ayaklanmayı Zünnun Bey'in oğlu yürütüyordu. Zünnunoğlu Hisar Beğlü oymağının boybeyiydi.

Ayaklanmaya Hisar Beğlü oymağıyla birlikte Çiçeklü, Ağca Koyunlu, Mesuthive daha birçok Alevi Türkmen oymağı katılmıştı. Ayaklanmacılar 5-6 bin kişi olmuşlardı. İran'a yönelmişlerdi. Geçtikleri yöreleri yağmalıyorlardı. Eyleme engel olmak isteyen Sivas Beylerbeyi Yakup Paşa'yı Unavur'da yenip eylemi sürdürmüşlerdi. Bu kez Diyarbakır Beylerbeyi Hüsrev Paşa eylemi bastırmakla görevlendirildi. Zünnunoğlu'nun önü Pasin Ovası'nda kesildi. Ayaklanmacıların çoğu öldürüldü. Zünnunoğlu İran'a kaçarak kurtuldu (Sümer, 1976: 77).

Domuzoğlan ve Yenice Bey Ayaklanması

Baba Zünnun ayaklanması Maraş-Adana-Tarsus-İçel çizgisi Alevi Türkmenlerini etkiledi. 1526'1arda bu yörelerde köylü Alevi-Türkmen nitelikli eylemler yoğun olarak yaşamaktaydı. Kaynakların yüzeysel değinmelerine ve üstünü sövgüyle örtülemesine karşın, olayların devletin yanlış köylü siyasasından kaynaklandığı anlaşılıyor.

Köylü Alevi-Türkmen üzerindeki devletin baskı ve sömürü siyasası bu ayaklanmalara da neden olmuştu. 1526'larda Adana Sancağının Berendi Bucağında Domuzoğlan (Tonuz oğlan-Dokuz oğlan), Tarsus Sancağının Ulaş Bucağında Yenice Bey (Yekçe Bey-Beyce) 500-600 kişiyle ayaklandılar. Bu olaylar aynı yıl içerisinde Adana valisi Ramazanoğlu Piri Bey'ce kanlı biçimde bastırıldı (Münecimbaşı Tarihi, 1974: 526).

Veli Halife Ayaklanması

l526'da Adana Sancağı'nda Karaisalı Türkmen oymağından (Solakzade "Kayalı" kavminden diyor) Mustafa oğlu Veli Halife ayaklandı. Peçevi'ye göre "Rafizi"ydi ve "İran Şahı'nın halifesi sanını" taşıyordu. Kısaca Türkmen kökenli ve Aleviydi. Çevresine yöre köylüleri toplandılar ve Tarsus üzerine yürüdü. Tarsus Sancakbeyinin karşı koyması üzerine savaşıldı. Adana valisi Piri Bey Tarsus sancak beyinin yardımına geldi. Veli Halife iki ateş arasında kaldı. Her iki yandan da çok insan kırıldı. Ayaklanmacıların tümü devlet güçlerince kılıçtan geçirildi.

Kalender Çelebi İsyanı

Balım Sultan 1516'da ölünce yerine geçmiş ve on bir yıl Hacı Bektaş Veli Dergâhında Postnişin olarak görev yapmıştır. Kalender Çelebi (1476-1528) Hacı Bektaş Veli soyundan. Çelebilerden Celaleddin Ulusoy'a göre Balım Sultan'ın kardeşi. Onun ölümünden sonra yerine postnişin olmuştur (Celalettin Ulusoy, 1986: 78). Osmanlı kaynakları olsun, günümüz araştırmacıları olsun Kalender Çelebi'yi Hacı Bektaş soyundan ve Balım Sultan evlatlarından olarak gösterirler.

Gelenek bilgisine göre Kalender Çelebi, Kadıncık Ana'nın oğlu Habib Efendi'nin torunlarındandır. Babası İskender Çelebi'dir. İskender Çelebi ise Balım Sultan'ın oğludur. Yani Kalender Çelebi Balım Sultan'ın torunudur. Balım Sultan'ın babası Resul Çelebi, Resul Çelebi'nin babasıysa Kadıncık Ana'nın oğlu Habib Efendi'dir (Peçevi Tarihi, 2025: 92).

Kalender Çelebi, II. Bayezid, I. Selim (Yavuz) ve I. Süleyman (Kanuni) devrinde yaşamıştır. 1527'de geniş çaplı bir isyan başlatmıştır. Osmanlı kaynaklarında adı sıkça geçen, Kalender Çelebi isyanı, Alevi Bektaşi tarihinde ve araştırmacılığında da büyük yer tutar (Akdağ, 1979: 131). Alevi-Bektaşi tarihinde sayısız isyanlar yaşanmıştır, ancak Kalender Çelebi isyanı, isyanların en büyüğü ve en kapsamlısıdır. Tarihçi İbrahim Peçevi Efendi şunu yazıyor: "Kalender Şah o kadar güç ve itibar kazandı, o kadar kalabalık bir topluluğun başı oldu ki, böylesi şimdiye dek hiçbir başkaldırıcıya nasip olmuş değildi. Işık ve Abdal diye anılan ne kadar inancı ve eylemi bozuk kimseler var idiyse yanına toplanıp yirmi, otuz bin kadar eşkıyadan oluşan büyük bir çete meydana geldi."(Peçevi Tarihi, 2025: 93).

Tarihçi Müneccimbaşı Ahmet Dede de olayın toplumsal ve sınıfsal özünü benzer görüşle anlatır: "Çevresine Kalenderîlerden, Anadolu mülhitlerinden ve Türkmen arabozucularından büyük bir kalabalık topladı. Kalender'in ünü her yana yayıldı. Dulkadiroğlularından çoğu onun yanına geçtiler. Timarları ellerinden alınan Dulkadiroğluları öç almak için olanak kolluyorlardı. Kalender başkaldırınca ona katıldılar."(Müneccimbaşı Tarihi, 1974: 528).

Hareket, başında bir Alevi hareketi olarak doğdu ve gelişti. Kaynakların "Işıklar", "Torlaklar", "Kalenderiler", "Abdallar" ve "mülhidler" dedikleri bu Alevi gruplardı. Ancak bunları harekete geçiren mezhep ve tarikat bağnazlığı değildi. Toprak sorunları, devlet baskısı, devlet ve yönetimle olan çelişkileri onları bu tür geniş bir kitle eylemine sürüklemişti. Bilindiği gibi bu olaya Dulkadirli Türkmenler, Timarlı Sipahiler, Sünni çiftçiler, dahası kent ve kasabalılar da katılmışlardı (Bozkurt, 1990: 63).

Kalender Çelebi ayaklanması Kırşehir dolaylarında çıkmıştı ama bu yöreyle sınırlı kalmamıştı. Köylülüğün, Türkmen'in ve Aleviliğin yoğun olduğu bölgelere yayılmıştı. Kırşehir, Ankara, Bozok, Sivas, Maraş, Adana ve Tarsus ayaklanma alanı olmuştu. Ayaklanmaya Orta Anadolu'nun Çiçekli, Akçakoyunlu, Masatlı, Bozoklu Türkmenleriyle güneyin Dulkadir Türkmen boylarından özellikle Karacaoğlu ve Bişanlular (Dokuz boy) katılmışlardı (Sümer, 1976: 77).

Ayaklanma 1526'larda Kırşehir- Ankara yöresinde patladı. Kalender Çelebi kalabalık bir Türkmen Alevi-Bektaşi topluluğuyla ayaklanmıştı. Kanuni Sultan Süleyman bu ayaklanma dolayısıyla Macaristan seferinden erken döndü. Ayaklanmayı bastırmakla Sadrazam İbrahim Paşa görevlendirildi. İbrahim Paşa 3000 yeniçeri ve 2000 sipahiyle Anadolu'ya geçti. Anadolu ve Karaman Beylerbeyleri de eyalet askerleriyle İbrahim Paşa'ya katıldılar. Aksaray'a varıldığında Müneccimbaşının anlatımıyla "eşkıya Kızılbaş diyarına kaçar" kuşkusuyla (Müneccimbaşı Tarihi, 1974: 526). Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa ile Karaman Beylerbeyi Mahmut Paşa askeri birlikleriyle Kalender'in üzerine gönderildi. Behram Paşa, Kalender'e yetişip Kazova'da savaşa tutuştuysa da bozguna uğradı. Mahmut Paşa'yla birleşen Osmanlı güçleri Tokat yakınlarında Cincilfe (Peçevi Tarihi, 2025: 93) denilen yerde 27 Mayıs 1527'de yapılan savaşta yeniden yenildi. Osmanlı ordusunun ileri gelir bir takım kimseleri öldüler. Bunlar arasında Karaman Beylerbeyi Mahmut Paşa, Alaiye Beyi Sinan Bey; Amasya Beyi Koçi Bey, Birecik Beyi Mustafa Bey, Anadolu Timar Defterdarı Nuh ve Karaman Defterdarı Kethudası Şeyh Mehmet bulunuyordu (Solakzade Tarihi, 1989: 154-155). Bu, Osmanlılar için acı bir yenilgi ve bozgun olmuştu. Osmanlı ordusunun tüm ağırlığı Kalender Çelebi'nin eline geçti.

Bu olaydan sonra Dulkadırlı boylarının çoğu Kalender Çelebi'ye katıldı. Gücü 30-40 bin dolayına çıktı. Bu güç, Osmanlı'yı akıllı düşünmeye ve önlemler almaya götürdü. İbrahim Paşa bu kez Kalender güçlerini araştırttı. Bunların yalnızca Alevi olmadıklarını, olayın kökeninin de yalnız Alevilikten kaynaklanmadığını belirledi. Olay, ekonomikti. Toprak sorunundan kaynaklanıyordu. Ayaklanmacılar

içerisinde önemli ölçüde ellerinden dirlikleri alınmış Dulkadirli timar beyleri vardı. Bu durum İbrahim Paşa'nın yeni politika belirlemesine neden oldu.

İbrahim Paşa Dulkadirlilere eski topraklarını vererek eylemden koparabileceğini düşündü ve uyguladı. Dulkadirli oymaklarından Başatı, Karacalu ve Dokuzboy beylerine gizlice dirliklerinin verileceğini bildirdi (Yetkin, 1974: 209). Ayrıca yolsuzlukların düzeltileceğini duyurdu. Vali Ferhat Paşa'yla kimi sancakbeyleri "halka yanlış davranıyorlar" gerekçesiyle, aslında ise "ayaklanmacıları ezemedikleri için" idam edildiler (Yürükoğlu, 1990: 250). Böylece isteklerine ulaşan eski dirlik sahibi Dulkadirlil beyleri yoksul köylülere ve Alevilere ihanet ederek ayrıldılar. Devletçe doyurulan bu Dulkadirli Beyler başkalarını da Kalender Çelebi'den koparmayı üslendiler. Böylece Kalender Çelebi ayaklanmacılarında çözülme başladı. Özellikle geceleri birçok insan ayrılarak köylerine dönüyorlardı. Sonunda Kalender Çelebi'nin yanında üç-dört bin Kalenderi kaldı (Müneccimbaşı Tarihi, 1974: 527).

İran yolunun Hüsrev Paşa'ca kesilmesi üzerine Kalender Çelebi Tebriz yönüne gitmek için Kayseri-Elbistan arasındaki Sarız'a gitmişti (Sümer, 1976: 77). Kalender Çelebi'yi politik yolla yıpratan İbrahim Paşa dergâhı mualla çeşnigirlerinden Bilal Mehmet Ağa'yla Divane Pervane'yi Kalender Çelebi üzerine gönderdi (Peçevi, 2025: 94). Savaş Başsaz denilen yerde yapıldı (Nurhak Dağı'ndadır). Tarih 22 Haziran 1527'ydi. Kalender Çelebi ve sonuna dek kendisinden ayrılmayan Dulkadir beylerinden Veli Dündar öldürüldüler. Başları "atın terkisine asılarak" İstanbul'a götürüldüler. Adamlarından pek azı kırımdan kurtulabildiler (Müneccimbaşı Tarihi, 1974: 527). Ancak sevenleri daha sonra başı kesilmiş Kalender Çelebi'nin gövdesini Hacı Bektaş'a, dergâha kadar götürme cesaretini gösterirler. Mezarı, Hacı Bektaş Dergâhında, Balım Sultan türbesinin içindedir.

Kalender Çelebi isyanı yeni bir umudun sönüşü ve şiddetin daha da yükselişini de beraberinde getirmiştir. Kalender Çelebi'nin öldürülmesi üzerine Bektaşi tarikatının Anadolu'da ki faaliyetlerine son verilmiş, taraftarları ve tarikattaki çok sayıda dede-baba öldürülmüştür. Bu ayaklanmayla birlikte Hacı Bektaş postu 24 yıl postnişinsiz kalmış, 1551 yılında I. Süleyman'ın (Kanuni) ilk eşi, Mahidevran Sultan'ın ağabeyi, Ali Paşa (Sersem Ali Baba), Hacı Bektaş postnişinliğine tayın olmuştur.

Kalender Çelebi'nin 16. yy. da düzenlenmiş birçok dergilerde, şiirlerine rastlanmaktadır. Hece ve aruz veznini ustalıkla kullanmaktadır. Başarılı bir şairdir. Şiirlerinde Hurufi inançları görülür.

Dün gece seyrimde bâtın yüzünde
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi gördüm
Elif taç başında nikap yüzünde
Aslı imam nesli Ali'yi gördüm.

Kalender Abdal'ım koymuşum seri
Şükür kurban kestim gördüm didârı

Erenler serveri, gerçekler eri
Sultan Hacı Bektaş Veli'yi gördüm.

* * * * * *
Her canâ kalan serseriye er demesinler
Ser vermeyinin ismine server demesinler
Ser vermez isem yoluna Şâh-ı Kâdimin
Âlemde dahi bana KALENDER demesinler

Pir Sultan Abdal XVI. Yüz Yılda Meydana Gelen İsyanların Tanığı ve Sanığıdır.

Yukarda da belirletildiği gibi, Pir Sultan Abdal'ın 16. Yüzyılda 2.Bayezit (1481-1512), Yavuz Selim (1512-1520) ve Kanuni Süleyman (1520-1566) dönemlerinde yaşadığı anlaşılmaktadır. XVI. yüz yıl, Anadolu'da Türkmen Alevilere karşı yapılan katliamlar yüz yılı olarak tarihe geçmiştir. Pir Sultan Abdal, II. Bayezid'den başlamak üzere Yavuz Selim ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan katliamların tanığıdır. Pir Sultan Abdal şiirleriyle adeta bu katliamların tarihini yazmıştır. Pir Sultan Abdal'ın gerek şiirleri, gerek düşünceleri nedeniyle etkisi geniş bir alana yayılmış, bunun sonucu yaşamı birtakım söylencelerle karışmıştır. Anadolu halkını Osmanlının baskılarına karşı deyişleriyle-şiirleriyle diri iri tutmaya çalışan bir halk önderidir. Pir Sultan Abdal'ın yaşamı ve mücadelesiyle ilgili belirsizlikler ve tartışmalar devam etmektedir. Son yüz yılda hakkında çok sayıda kitap, makale yayımlanmasına karsın bir sonuca bağlanamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin en çalkantılı dönemini yaşamıştır Pir Sultan Abdal. Yavuz'un kırımı çocukluk günlerinin anılarıdır. Bu anılar dilden dile anlatıldığından Pir Sultan gibi duygulu bir insanın belleğinde yer edinmiş olmalı. Savaş, bunalım, yokluk Kanuni ve sonrası dönemde dorukta. İnsanların açlıktan ot otladıkları bir dönem. Köylü, Türkmen ve Alevi kırımı tüm boyutlarıyla sürüyor. Devletin bu tutumuna karşı başkaldırılar güncel olarak yaşanılıyor. Alevi başkaldırıları bir bakıma gelenekleşmiş. Selçuklu'yla başlayan, geniş kitle eylemleri Baba Zünnunlar, Süklün Kocalar, Kalender Çelebi'ler Atmaça'larla sürdürülmüş. Tokat, Amasya, Sivas, Yozgat kaynıyor. Özellikle Alevi köylü kesimlerinde huzur yok. Bir Alevi-Türkmen yatağı olan Kazova her gün bir başka olaya sahne oluyor. Halk daha iyi bir düzenin arayışı içinde. Safevi yönetimi bu açıdan Alevi köylülüğe çekici geliyor. Osmanlı'yla çelişkiye düşen kesimler İran'a göçüyor, yurt edinebiliyor. Safevi yönetimi Anadolu Alevi Türkmenleriyle sürekli ilişki içerisinde. Safeviler, Alevi halkı için bir umut kapısı (Memet Fuat, 1977: 37).

Pir Sultan Abdal Şah Tahmasb'ın Halifesidir.

Bazı araştırmacılar Pir Sultan Abdal'ın 1514 Çaldıran yenilgisinden sonra Şah İsmail'den umudunu kestiğini Hacı Bektaş Postnişini Kalender Çelebiye bağlandığını, Şiirlerinde söylediği Şah'ın Kalender Çelebi olduğu yönündedir. Bana göre b**u** iddialar sübjektif biraz zorlama ve iddialardır**.**

Şah Tahmasb'ın saltanat döneminin (1524-1578) büyük bir bölümü, Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanat dönemine (1520-1566) rastlar. Kanuni babasından devraldığı Kızılbaş Alevi düşmanlığını içerde ve dışarda devam ettirir. Safeviler üzerine onlarca sefer düzenleyen Kanunî Sultan Süleyman 1534'de yaptığı doğu seferinde, Safevilerin elinde bulunan Bağdat'ı Osmanlı topraklarına katmıştır.

Pir Sultan Abdal, Şah Tahmasb döneminde Bağdat'ın Osmanlıların eline geçmesini şiirleştirmiştir:

Güzel Şah'ım çok yerlerden görünür
Aslı nedir neye verdin Bağdad'ı
Şahım birdir binbir dona bürünür
Aslı nedir neye verdin Bağdad'ı

Pir Sultan'im der ki üçler yediler
Kırklar da bu demde hazır idiler
Bağdad'ı Basra'yı verdi dediler
Aslı nedir neye verdin Bağdad'ı

"Yürüyüş eyledi Urum üstüne" diye başlayan şiirindeki sözlerine bakarsak, Pîr Sultan Abdal'ın 16. Yüz yılda Osmanlı padişahları, II. Bayezid, Yavuz Salim ve Kanunu döneminde yaşadığı, bu dönemde Anadolu'da yaşayan Kızılbaşlar Aleviler üzerinde etkin olan Safevi Şahlarından Şah Tahmasb'ın halifesi olduğu konusunda aşağıda ki şiiriyle şüpheye yer bırakmayacak bir belge sunmakta olduğu söylenebilir.

Pir Sultan Abdal'ın devamlı kavuşmayı arzuladığı ve bir gün mutlaka çıkıp geleceğini düşündüğü şah, 1548-49'da Anadolu üzerine sefere çıkan Şah Tahmasb (1524-1576) olmalıdır (Aslanoğlu 2000: 60). Onu bir şiirinde, Koca Haydar Şah-ı cihan torunu / Ali nesli güzel imam geliyor (Avcı 2012: 171) şeklinde anar.

Yürüyüş eyledi Urum üstüne
Ali nesli güzel İmam geliyor
İnip temenna eyledim destine
Ali nesli güzel İmam geliyor

Aslını sorarsan Şah'ın oğludur
Ali nesli güzel imam geliyor
Koca Haydar Şah-ı cihan torunu
Ali nesli güzel imam geliyor

Pir Sultan Abdal'ım görsem şunları
Yüzüm sürsem boyun eğip yalvarı
Evvel baştan On'ki İmam serveri
Ali nesli güzel İmam geliyor

Koca Haydar Şah-ı cihan diye anılan, Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'dır. Şah diye anılan ise, Akkoyunlu Devleti'ni yıkıp Safevî Kızılbaşlar Devleti'ni kuran

Şah İsmail'in kendisidir. …Şeyh Haydar'ın torunu, Şah İsmail'in oğlu da Şah Tahmasb'dır.

Pîr Sultan Abdal'ın şiirlerindeki olayların Şah Tahmasb dönemindeki olaylara uyması, daha sonraki Safevi şahlarının Anadolu üzerine "yürüyüş eylemiş" olmaları, şairin bu dönemde yaşadığından şüphe edilemeyeceğini gösterir.

Pir Sultan Abdal, 1555 Amasya Osmanlı Safevi Barış Antlaşmasının yapıldığı döneme kadar süregelen çekişme ve çatışmalarla ilgili birçok deyiş söylemiştir.

Amasya Barış Antlaşması'na rağmen, bu döneme ilişkin belgelerden aslında gizliden gizliye gerginliğin sürdüğünü, sürekli ve sıkı takiplerin yapıldığını ve geniş kıyımların yaşandığını öğreniyoruz. Osmanlılar Anadolu'da Türkmen, Kızılbaş-Alevi toplumunu kontrol edebilmek ve Safevilere geçişi önlemek için antlaşamaya sığınanların iade edileceğine ilişkin bir madde koydurmuştu (Sümer, 1976: 71). Bu dönemde gidiş gelişler özellikle Rum eyaletinden kaynaklanıyordu. Türkmen Kızılbaşların yeni bir ayaklanmasından çekinen Osmanlı yöneticileri toplumu yakında izleyerek önlem almaya ağır baskı ve kıyımlarla sindirmeye çalışıyordu. Dolayısıyla Rum eyaletini de kasıp kavuran bu takip, baskı ve kıyımlardan Pir Sultan Abdal gibi etkili birinin, etkisinde olan toplumu Osmanlının zulmüne karşı ayaklanmaya çağırmış olması doğaldır.

Pir Sultan Abdal'ın Ayaklanma Girişimi

Pir Sultan'ın asılma nedeni hakkında görüş belirten araştırmacıların çoğunluğu, Pir Sultan'ın bir ayaklanma düzenlediği, ya da bu ayaklanmada yer aldığını tahmin etmektedir. Abdülbaki Gölpınarlı'da (1976: 7). "Pir Sultan Abdal'ın Osmanlı'ya karşı ayaklanma girişiminde bulunmuş olabileceğini aşağıda dörtlükten çıkarmaktadır

Yetmiş üç er idik girdik bu yola
Yalbırdak kılıçlar hep aldık ele
İman Kur'an nasip olsa bir kula
Kudretten okunu onun Yasin'i

Yukardaki dörtlüğünden onun bu ayaklanmaya 73 kişiyle başladığını söyleyebiliriz" diye yazmaktadır.

Muhammed Mehdi'in Hak sancağını,
Çekelim bakalım nic'olsa olsun.
Teber çekip münkirlerin kanını,
Dökelim bakalım nic'olsa olsun.

Mahluk deccal oldu, insan haşarı,
Asla bilen yoktur hayırı, şerri.
Taber çekip şu mağ'radan dışarı,
Çıkalım bakalım nic'olsa olsun.

Müminleri bir katara düzelim,
Güruh güruh şu alemi gezelim.
Münkirlerin sarayını bozalım,
Yıkalım bakalım nic'olsa olsun.

Pir Sultan'a Hûda yardım etmez mi?
Müminler bağında bülbül ötmez mi?
Bunca yattığımız gayrı yetmez mi?
Kalkalım bakalım nic'olsa olsun

Şiirinin harekete başlanacağı zamanlarda söylediği meydandadır. Hatta ikinci şiirinden anlıyoruz ki, önce bir mağara da gizlenmişler.

Hazret-i Ali'nin devri yürüye,
Ali kim olduğu bilinmelidir.
Alay alay gelen gaziler ile,
İmamlar'ın öcü alınmalıdır.

Pir Sultan'ım eydür: Ey Dede Dehman,
Kendini çevret de ondan gel heman.
İstanbul şehrinde ol Sahib-i zaman,
Tac-ü Devlet ile sallanmalıdır.

Türkmen Kızılbaş kıyımı için sık sık gönderilen genel bir fermana bağlı olarak Pir Sultan Abdal hakkında da doğal olarak arama emri çıkarılması ve yakalandığında idam edilmesi üzerinde durulması gereken bir başka olasılıktır. Aslında kovuşturma ve kıyımlar kapsamında böyle bir durumun yaşanması da doğaldır. Ayrıca böyle bir kişiye karşı sergilenen davranış Osmanlı yöneticilerinin Türkmen Kızılbaşlara karşı yönelttiği tehdit ve kıyımı hangi boyutlara taşıyabileceğinin göstergesidir. Bu alamda Türkmen Kızılbaş halka karşı gözdağı niteliği taşıyan bir olaydır (Avcı, 2012: 134-135).

Pir Sultan Abdal'ın aşağıdaki şiiri kendi hakkında ferman verildiği duyumu üzerine söylediği izlemini vermektedir. Başına gelecekleri sezinleyerek musahibi, yol kardeşi Sultan Ali'ye yana yana derdini ve sıkıntılarını anlatan Pir Sultan Abdal, peşinden yarenine eşine seslenerek, "ferman geldi serim yere düş oldu" demekte ve bir sonraki şiirinde fermanın büyük yerden geldiğini belirtmektedir.

Sultan Ali'm bir iş geldi başıma
Yana yana ağlanacak iş oldu
Malüm olsun yarenime eşime
Ferman geldi serim yere düş oldu

Bu deyiş dışında aşağıda sunduğumuz deyişe bakarsak Pir Sultan bu durumdan haberdar olduğunda köyünde bulunmaktadır. Asker tutuklamaya gelmiştir. Şiirinde yakalanma, götürülme durumu anlatılmaktadır.

Bize de Banaz'da Pir Sultan derler
Bizi de kem kişi bellemesinler
Paşa hademine tembih eylesin
Kolum çekip elim bağlamasınlar

Eğer Ali Baba söze uyarsa
Ferman büyük yerden beyler kıyarsa
Ala gözlü yavrularım duyarsa
Alım çözüp kara bağlamasınlar

Bu şiir ise Pir Sultan Abdal'ın dileğini bildiren şiirlerindendir.

Pir Sultan Abdal'ın tutuklanması ve siyaset edilmesi ile ilgili Pir Sultan Abdal adına üretildiği anlaşılan deyişte Pir Sultan Abdal'ın başına gelenlerle ilgili çok çarpıcı örnekler vermektedir. Deyişteki "muhbirin üstünde çıralar yana" dizesiyle, Pir Sultan Abdal ihbar sonucu yakalandığını söylemektedir.

Banaz'dan sürdüler bizi Sivas'a
Erler himmet edin ben gidiyorum
Garipçe canıma kıldılar cefa
Erler himmet edin ben gidiyorum

Gidi kâfir gelir dedim imana
Kuzular ağlıyor hem yana yana
Getirip de haps ettiler zindana
Erler himmet edin ben gidiyorum

Gidi dideceğim yoldan kalmadı
Güzel Şah'a gelir dedim gelmedi
Pirimizden bize himmet olmadı
Erler himmet edin ben gidiyorum

Urganım çekildi sığındım dara
Üstüme döküldü ağ ile kara
Muhbirim üstünde çıralar yara
Erler himmet edin ben gidiyorum

Pir Sultan Abdal'ım kolum büküldü
Aktı gözüm yaşı yere döküldü

Ahir urgan boğazıma takıldı
Erler himmet edin ben gidiyorum

Aşağıdaki "Yürü bire Hızır Paşa" ile başlayan şiiri, Pir Sultan Abdal'ın yakalanmasından ve hapse atılmasından sonra söylediği şiirlerindendir.

Yürü bire Hızır Paşa
Seninde çarkın kırılır
Güvendiğin padişahın
O da bir gün devrilir.

Nemrud gibi Anka n\'oldu
Bir sinek havale oldu
Davamız mahşere kaldı
Yarın bu senden sorulur

Şah\'ı sevmek suç mu bana
Kem bildirdin beni Han\'a
Can için yalvarmam sana
Sehinşah bana darılır

Hafid-i Peygamber\'im has
Gel Yezid Hüseyn\'imi kes
Mansur\'um beni dara as
Ben ölünce il durulur

Ben Musa\'yım sen Firavun
İkrarsız Şeytan-ı lain
Üçüncü ölmem bu hain
Pir Sultan ölür dirilir

Pir Sultan Abdal'ın İdamı

Pir Sultan Abdal'ın İdamı söylencelerle gerçek yaşamı karıştırılarak anlatılır. Söylencelere göre Pir Sultan Abdal'ın asılması:

Hafik Sofular köyünde adı Hızır olan bir müridi varmış. Sofular köyü o tarihlerde Alevi imiş. Hızır, Pir Sultan Abdal'dan okumak büyük adam olmak için izin istemiş. O da okur büyük adam olursan beni asarsın demiş. Neyse İzin vermiş Hızır okumuş Sivas'a Vali olarak atanmış. Kendini okumaya gönderen Pir Sultan Abdal'ı yemeğe sarayına davet etmiş, Pir Sultan bu yemeği yememiş, Sen Haram yedin zina ettin. Ben bu yemeği yemem demiş, değil ben itlerim bile yemez demiş, itlerine de Osmanlı kadılarının ismini koymuş. Sarı Kadı, Kara kadı. İtleri çağırmış, gelmiş yemek tabaklarını önüne sürmüşler itler yememiş, Hızır paşa buna çok

kızmış, Pir Sultan Abdal'ı Toprakkele denen yerde zindana attırmış. Bir süre sonra dayanamayıp yanına çağırmış İçinde Şah geçmeyen Üç şiir istemiş. Pir Sultan Abdal üç şiirini de Şah'a söylemiş.

1
Hızır Paşa bizi berdar etmeden
Açılın kapılar şaha gidelim
Siyaset günleri gelip çatmadan
Açılın kapılar şaha gidelim

Pir Sultan Abdal'ım hey Hızır Paşa
Bizi hasret ettin kavim gardaşa
Yazılan mı gelir sağ olan başa
Açılın kapılar şaha gidelim
Yıkılın kaleler dosta gidelim
2
Karşıdan görünen ne güzel yayla
Bir dem süremedim giderim böyle
Ela gözlü pirim sen himmet eyle
Ben de bu yayladan şaha giderim

Pir sultan abdal'ım dünya durulmaz
Gittiğinden ömür geri dönülmez
Gözlerim de şah yolundan ayrılmaz
Ben de bu yayladan şaha giderim
3
Kul olayım kalem tutan ellere
Katip ahvalimi yaz şaha böyle
Şekerler ezeyim şirin dillere
Katip ahvalimi yaz şaha böyle

Pir Sultan Abdal'ım ey Hızır Paşa
Yazılan geliyor sağ olan başa
Beni hasret koydun kavim kardaşa
Kâtip ahvalimi yaz şaha böyle

Hızır paşa bu şiirleri dinledikten sonra Pir Sultan Abdal'ın fikrinden dönmeyeceğini anlamış ve idamına karar vermiş.

Gerçekte ise: Pîr Sultan, bağlandığı tarikatça yalnız dinsel önder değil, devlet başkanı olarak da görülen İran Şahları adına, Anadolu halkını Osmanlılara karşı kışkırttığı, ayaklanmaya çağırdığı, belki de bir ayaklanmaya öncülük ettiği için, Sivas Valisi Hızır Paşa'nın emriyle tutuklanmış, yolundan dönmeyeceği anlaşılınca da asılmıştır.

Adı Sanem olan kızının Pir Sultan asıldığı zaman söylediği ağıt çok ünlüdür. Bazı uzmanlar bu ağıtı Sanem'in ağzından bir tarikat ozanının yazmış olabileceğini belirtirler.

Dün gece seyrimde coştuydu dağlar
Dağlar ağlar ağlar Pir Sultan deyü
Gündüz hayalimde gece düşümde
Düşler ağlar ağlar Pir Sultan deyü

Kemendimi attım dara dolaştı
Kâfirlerin eli kana bulaştı
Koyun geldi kuzularım meleşti
Koçlar ağlar ağlar Pir Sultan deyü

Uzundu usuldü dedemin doyu
Yıldız'dır yaylası Banaz'da köyü
Yaz bahar ayında bulanır suyu
Çaylar ağlar ağlar Pir Sultan deyü

Pir Sultan kızıydık biz de Banaz'da
Göz yaşlarım durmaz baharda yazda
Astılar dedemi kanlı (zalim) Sivas'ta
Dostlar ağlar ağlar Pir Sultan deyü

Söylentiye göre, asıldığı yer Sivas'da eskiden Keçibulan adını taşıyan, sonra uzun süre Darağacı diye anılan, şimdi ise Kepçeli denilen yerdir. Bugün Sanayi Çarşısı'nın karşısında Mal Pazarı olarak kullanılan bu alanın Gazhane bitişiğinde, sıra söğütlerin bitiminde bulunan, boyu beş metre, eni bir metreden fazla, bakımsız toprak yığını onun mezarıdır. Üstündeki moloz taşlar, asılması sırasında Hızır Paşa'nın emriyle halkın attığı taşlardır.

Mezarının, bir menkıbeye göre Erdebil'de, Bektaşî geleneğine göre de Merzifon'da olduğu söylenir. Daha başka söylentiler de vardır, ama gerçeğe en yakın görünen söylenti asıldığı yere gömüldüğü, yakınlarının, tarikat erlerinin, hükümet baskısı yüzünden ölüsünü alıp köyüne bile götüremedikleridir

Trajik olan Pir Sultan Abdal'ın na'şını gömüldüğü yerden, yakınlarının, tarikat erlerinin, Osmanlı baskısı yüzünden ölüsünü alıp köyüne bile götüremedikleridir.

Pir Sultan Abdal'ı Hangi Hızır Paşa İdam Etti?

Pir Sultan Abdal'ın hangi zaman diliminde kim tarafından idam edildiği tartışma konusudur. Bir bakıma araştırmacı ve yazarlar bu alanda ikiye bölünmüşlerdir. Pertev Naili Borotav ve Abdulbaki Gölpınarlı'yla başlayan, Atilla Ozkırımlı, Rıza Zelyut, İsmail Beşikçi'lerle süren anlayış Pir Sultan'ın II. Bayezit, Yavuz Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yaşamış olmasıdır. Yavuz ve

Kanuni dönemindeki köylü, Alevi ve Türkmen kıyımlarını yaşamış; yine bu dönemindeki Şah Kulu, Atmaca, Baba Zünnun, Kalender Çelebi türündeki ayaklanmalardan etkilenmiş, bunlarla ilişki içerisine girmiş, katılmış; Kanuni'nin İran seferi sırasında uyguladığı köylü-Alevi kırımı sonucunda idam edilmiştir (Kocadağ, Ehlibeyt Dergisi, 1989; Sayı: 14, s. 11).

İkinci grubuysa. F. Köprülü, Sadeddin Nüzhet Ergun ve Cahit Öztelli oluştururlar. Bunlara göre Pir Sultan Aziz Mahmut Hüdai'nin, 1. Ahmet'e yazdığı mektupta adı geçen Hızır Paşa tarafından asılmıştır. Böylece Pir Sultan'ın ölüm tarihi 1. Ahmet dönemine (1603-1617) kaydırılır. Bu adı geçen Hızır Paşa'ysa 1608'de ölmüştür. Böylece bunların savına göre Pir Sultan 1603-1608 arası asılmış olmalı (Ôzkırımlı, 1990: 140).

Baki Öz'e göre: "Pir Sultan Alevi olduğu için asılmıştır. Bir dede olarak görev aldığı Cem faaliyetleri ve söylediği deyişleri, şiirleri onu hedef haline getirmiştir. Şiirleri siyaset yüklüdür, eleştiri yüklüdür. Anadolu toplumuna baskıcı düzen karşısında kurtuluş yolları arar. Yol gösterir. Savaşır. Eleştirir. Düzenin iyisini, uygununu arar. Toplumu ona yöneltir. Halk ozanlığı, halkının ozanlığı buradan gelmektedir. Anadolu halkının sorunlarının dilidir o. Halktan biridir. Halkla birlikte haksızlık ve yolsuzluklara şiiriyle, sanatıyla ve siyasal önderliğiyle başkaldırmış ve bundan dolayı asılmıştır" (Öz, 2003: 28).

Bir başka tartışılan konu da kaç Pir Sultan'ın olduğudur. Halkın, sazı, sözü, gözü, kulağı, dili olan ve halka mâl olan bu ozan; yine kendisini seven, sevgisini ve umudunu yüzyıllarca onunla yaşatan halkça söylencelere boğulmuş, destansı ve efsanevi bir kişilik kazandırılmıştır. Bu nedenle Pir Sultan'ın tarihsel kişiliğini bu söylencelerden oluşmuş kabuğun içinden çekip çıkarmak, onu bir zaman dilimine oturtmak oldukça zor. Dahası araştırmacıları oldukça yoran karşılarında bir Pir Sultan değil, Pir Sultanların olmasıdır. Banaz'lı Pir Sultan; bir Pir Sultan geleneğinin, bir halk ozanlığı ekolünün de başlatıcısı olarak karşımıza çıkıyor. Üzerinde durduğumuz Pir Sultan, bu ekolün kurucusu olan Banaz'lı Pir Sultan'dır. Pir Sultanların olması bu ekolün gücünü, etkinliğini, halkçılığını, toplumculuğunu ve halka mal oluşunu gösterir. İbrahim Aslanoğlu (Aslanoğlu, 1984: 34) altı Pir Sultan olduğundan bahsederken, Hamza Aksüt'e göre İki Pir Sultan vardır. Birisi Banaz'da birisi de Makedonya-Serez'e bağlı Cuma köyündedir. Cuma köyünde yaşamış olan Pir Sultan yazılı kaynaklara göre 16.yy'dan önce yaşamıştır (Aksüt, 2014: 76).

İlhan Başgöz'ün dikkatleri Düzmece Şah İsmail-Pir Sultan Abdal bağlantısı üzerine çekmesi sonucu Pir Sultan'ın yaşadığı zaman dilimi daha farklı yıllarda aranmıştır (Başgöz, 1969: 56). İlhan Başgöz, Asım Bezirci, İbrahim Aslanoğlu, Bekir Kütüoğlu ve Mehmet Bayrak'a göre Pir Sultan'ın yaşadığı zaman dilimi Osmanlı ve Safevi yönetimine göre şöyle: Çocukluk dönemi: Yavuz Sultan Selim (15 12-1520) / Şah İsmail Safevi (1502-1524) Gençlik ve olgunluk dönemi: Kanuni Sultan Süleyman (1 520 -1566)/ / Şah Tahmasb (1524-1576) Yaşlılık dönemi: II. Selim (1566- 1574) - Ill. Murat (1574-1595) II. Şah İsmail (1576-1578) - Sultan

Muhammed Mirza (1578 -1587) - Şah Abbas (1587- 1629) Birinci ve ikinci grubun araştırmalarından da yararlanan bu üçüncü grup Pir Sultan'ın 1577-78'lerde ortaya çıkan Düzmece Şah İsmail'le ilişkisini belirlemişlerdir. Pir Sultan Düzmece Şah İsmail eylemiyle bağ kurmuş, yandaşlarının "Düzmece"yle bütünleşmesini sağlamış ve 1590'lı yıllarda Sivas valisi Hızır Paşa tarafından idam edilmiştir. Bu tespit Hamza Aksüt'ü doğrulamaktadır. Hamza Aksüt Düzmece Şah İsmail olayına katılmasa da 1588-1590 arasında Pir Sultan'ın Deli Hızır Paşa tarafından idam edildiğidir.

Düzmece Şah İsmail olayı tarih olarak bellidir. 1577-78'ler. Pir Sultan'ın da Sivas valisi Hızır Paşa tarafından idamı bu belirlemeler sonucunda ortaya çıkmıştır. 1590'lar. Pir Sultan, yaşının 70'in üzerinde olduğunu söyler. Demek ki 1512-1520 arası doğmuş olmalı.

Sık sık "mehdi" ve "düzmece" iddiaları çıkıyor. "Düzmece" ayaklanmaları Anadolu insanına yeni ve daha güzel bir düzen arayışında umut kaynağı oluyor. Anadolu Alevileri ve köylüler bu "düzmece" ayaklanmalarının kitlesini oluşturuyorlar.

Söylentiye göre, Pîr Sultan'ın üç oğlu, bir kızı varmış. Oğullarından Seyyit Ali Banaz köyünün üst yanındaki çam korusunda, Pîr Muhammed Tokat'ın Daduk Köyünde, Er Gaib de Dersim'de gömülüymüşler. Kızı Senem'in mezarının Banaz'da olduğu tahmin edilmektedir.

Pir Sultan Abdal'ın Sanatı

Halkın benimsediği, destan kahramanı durumuna getirdiği şairlerin alınyazısını Pîr Sultan da paylaşmıştır. Uzmanlar yazmalarda gördükleri ya da ağızdan ağıza sürüp gelen Pîr Sultan şiirlerinden hangilerinin gerçekten onun olduğunu, hangilerinin onun adına başkalarınca söylendiğini ayırmakta güçlük çekiyor, çaresiz kalıyorlar. Görünüşe bakılırsa, halkımız Pîr Sultan'ın şiirlerini çoğaltma çabasını günümüzde bile sürdürüyor.

On altıncı yüzyılda yazıldığı bilinen bir yazmadaki, genellikle eski yazmalardaki Pîr Sultan şiirleriyle sonradan bulunanlar arasında, gerek dil, gerek söyleyiş yönünden büyük ayrılıklar olduğu gerçektir.

Bu durumu gözönünde tutan uzmanlar, Pîr Sultan'ın sanatı üzerine konuşurken, özellikle eski yazmalardaki şiirlerinden, onun söylediğine kesin diye bakılan şiirlerden yola çıkıyorlar. Görüşleri şöyle özetlenebilir:

Pîr Sultan Halk edebiyatı geleneklerinden hiç ayrılmamış, ölçü, uyak, biçim, dil, söyleyiş özellikleriyle, bir halk ozanı görünümünü hep sürdürmüştür. Şiirleriin genellikle hece ölçüsünün 11'li (4+4+3 ve 6+5) ya da 8'li (4+4 ve 5+3) kalıplarıyla yazmış, arada 7'li kalıbı da kullanmıştır. Aruz ölçüsüyle şiiri yoktur. Yalnız, gene heceyle yazdığı bir şiirinde gazel düzenini denemiştir. Bunun dışında şiirleri hep dörtlikler biçimindedir, koşma ya da semaî biçiminde... Çoğu zaman yarım uyak kullanmış, ses azlığını rediflerle giderme yoluna da sık sık başvurmuştur.

Şiirlerinden Pîr Sultan'ın saza bağlılığı açıkça anlaşılıyor. İyi bir bağlama ustası olduğu da düşünülebilir.

Konularını yalnızca dinsel inançlardan, mezhep ya da tarikat inançlarından almamış, yaşamın çeşitli yönleri üzerine kesinlikle din dışı şiirler de söylemiştir. Tarikat şiirlerinde ise, Ali, On İki İmam gibi genel konuların yanı sıra, kendi kavgasını, yaşadığı günlerdeki çatışmaları, ayrıntılarıyla yansıtmış olması çok ilginçtir. Kurumsal konulara, örnekse Tasavvufun derin sorunlarına girmemiş, yaşam karşısında hep sonut, hep dışa dönük kalmıştır. İnançlarının,kavgasının yılmak bilmez, sözünü sakınmaz bir propagandacısıdır.

Onun şiirlerini okurken Anadolu'nun toplumsal tarihi üzerine bilgiler ediniriz. devlet düzenini bozukluğunu, mezhep ayrılığından doğan iç kavgaları, bu yüzden Alevîlere yapılan zulümleri, kadıların haram yediğini, müftülerin yalan yanlış fetva verdiğini, Şiilerin karşılaştığı güçlüklerin Sünnî halktan değil, Sünnî Osmanlı Devleti'nden geldiğini öğreniriz. Alevî Türkmenlerin, yönetimi durmadan bozulan, dinsel hoşgörüden uzaklaşan Osmanlılar'dan nasıl kopup, Mehdî diye, kurtarıcı diye İran Şahlarına sarıldıklarını, siyasal kaygılara nasıl araç edildiklerini görürüz. Bu bağlanışın altındaki çaresizlikleri, giderek bu bağlanışın yarattığı umut kırıklıklarını sezeriz.

Pîr Sultan din dışı konular işlerken halk ozanlarının kalıplaşmış sözlerini kullandığı gibi, zaman zaman bunlardan bütünüyle uzaklaşmış köy yaşamını tertemiz, katkısız bir gözlem gücüyle yansıyan şiirler de söylemiştir. İnsan, hayvan, doğa sevgisiyle örülmüş şiirler...

Kullandığı dil çağının konuşma dilidir. Yabancı sözcükler, din, mezhep, tasavvuf, tarikat aracılığıyla yaşadığı günlerin konuşma diline girdiği oranda onun şiirlerine de girmiştir

Pir Sultan Abdal'ın birçok şiiri bestelenmiş, şiirleri tekkelerde düzenlenen törenlerde ve Ayn-i Cemler de yüzyıllar boyu Anadolu, Azerbaycan, Rumeli'deki Alevi-Kızılbaşlarla Bektaşiler arasında okunup ezberlenmiştir. Alevi-Bektaşi geleneği Pir Sultan'ı yedi büyük (ulu) ozandan biri sayar.

Ayrıca Kızılbaş Alevi Ocak Dedesi (Pir Sultan Ocağı), olduğu bilinir. Kul Himmet ile Kul Hüseyin, Pir Sultan Abdal'ın adı bilinen müritleridir. İyi derecede saz çaldığı, Cemlerde zakirlik yaptığı kendi köyü Banaz'da, Şarkışla Emlek Kale, Benlihasan ve Kaymak köylerinde halen yaşayan taliplerinin olduğu bilinmektedir.

KAYNAKÇA

Abdi Bey Şirazi, Safeviler, Tekmiletü'l Ahbar (çev. Hasan Asadi), İstanbul 2019.

Akdağ, Mustafa, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyanları, Bilgi Yayınları, Ankara 1975.

Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Tekin Yayınları, İstanbul 1979.

Akın, Bülent, Diyarbakır Yöresi Alevi Ocakları, Eğe Üniversitesi Halk Bilimi Ana Bilim Dalı Yayımlanmış Doktora Tezi, 2017.
Aksüt, Hamza, Belgelerle Pir Sultan, Yurt Kitap Yayın, Ankara 2014
Anadolu'da Halk Ayaklanmaları, Hacı Bektaş Anadolu Vakfı Yayınları Ankara 2001.
Aslanoğlu, İbrahim, Pir Sultan Abdallar, Erman Yayınevi, İstanbul 1984.
Avcıoğlu, Doğan, Türklerin Tarihi, 5. Kitap, Tekin Yayınları, İstanbul 2015.
Başgöz, İlhan, İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi, Ararat Yayınları, İstanbul 1969.
Bayrak, Mehmet, Pir Sultan Abdal, Yorum Yayınları, Ankara 1986.
Bayrak, Mehmet, Pir Sultan Abdal, Yorum Yayıncılık, Ankara 1986.
Bayrak, Mehmet, Pir Sultan Abdal, Yorum yayınları, Ankara 1986.
Bozkurt, Fuat, Aleviliğin Toplumsal boyutları, Tekin Yayınları, İstanbul 1993.
Bozkurt, Fuat, Aleviliğin Toplumsal Boyutları, Yön Yayınları, İstanbul 1990.
Celaleddin Ulusoy, Hacı Bektaş Veli ve Alevi Bektaşi Yolu, Hacıbektaş 1986.
Celalzade Mustafa, Selimname (haz. A. Uğur, M. Çuhadar), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
Danişmend, İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C, I., Türkiye Yayınları, 1971.
Derviş Ahmed Aşıki, Aşıkpaşazade Tarihi, Kamer Yayınları, İstanbul 2016.
Elvan Çelebi, Mehakıbü'l Kudsiye (der. Ahmet Y. Ocak) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
Erdem, İlhan, Olcaytu Han'ın ölümüne kadar İlhanlılarda Yaşam, Siyasal Kültürel Gelişmeler ve Yakın Doğuya Etkileri, Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara 2000, S., 31 C., 20, s. 27.
Eyuboğlu, Sabahattin, Pir Sultan Abdal, Cem Yayınevi, İstanbul 1983.
Fuat, Memet, Pîr Sultan Abdal Yaşamı Sanatçı Kişiliği Yapıtları, DE Yayınevi, 1977.
Gökbilgin, M. Tayyib, "15. ve 16. Asırda Eyalet-i Rum", Vakıflar Dergisi, 1965 C., VI, s. 51-52
Gölpınarlı, Abdülbaki, Pir Sultan Abdal, Hayatı, Sanatı, Şiirleri, Varlık Yayınları, İstanbul 1976.
Hammer, Osmanlı Tarihi, C. II. (çev. Mehmet Ata), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.
Haydar Çelebi, "Ruznamesi" Tercüman Matbaası İstanbul 1976].
Hoca Sadeddin, Tacü't-tevarih, C. II. (haz. İ. Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1992.
İbn Bibi, Anadolu Selçuklu Devleti (çev. Mürsel Öztürk) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

İdris-i Bitlisî, Selimşahname (çev. Hicabi Kırlangıç), Hece Yayınları, Ankara 2016.
Kocadağ, Burhan, "Pir Sultan Abdal Olayı", Ehlibeyt Dergisi, Sayı: 14, s. 11 Nisan 1989.
Lütfi, Ahmet, Osmanlı Adalet Düzeni, Marifet Yayınları, İstanbul 1979.
Müneccimbaşı Tarihi, Sahaif-Ül Ahbar fi Vekayi-fi asar C., II. (çev. İsmail Erünsal) İstanbul 1974.
Ôzkırımlı, Atilla, Pir Sultan Abdal. Cem Yayınevi, İstanbul 1990.
Öz, Baki, Osmanlı'da Alevi Ayaklanmaları, Can Yayınları, İstanbul 2003.
Özkırımlı, Atilla, Alevilik Bektaşilik ve Edebiyat, Cem Yayınları, İstanbul 1985.
Peçevî İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1992.
Rumlu Hasan, Ahsenü't-Tevarih, (çev. Cevat Cevan) Ardıç Yayınları, Ankara 2004.
Solakzade Tarihi (haz.Vahit Çabuk) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
Sümer, Faruk, Safevi Devletinin Kuruluşunda Yer Alan Türkmenleri Rolü, Ankara 1976.
Şeref Han b. Şemseddin Bitlisî, Şerefname (neşr. V. Veliainof Zernof, Tahran 1999.
Tansel, Selahattin, Yavuz Sultan Selim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016.
Tansel, Selahattin, Topkapı Sarayı Arşivi, Milli Eğitim Basımevi Ankara 1969, 6320 (18).
Tekindağ, Şahabeddin (1967), Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı, Belgelerle Türk Tarih Dergisi, s. 39-41.
Tekindağ, Şehabeddin, Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi, Edebiyat Fak. Matbaası, İstanbul 1968.
Timuroğlu, Vecihi, İnançları Uğruna Öldürülenler, Yurt Kitap Yayın, Ankara 1991.
Uluçay, Çağatay, Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu. Tarih Dergisi 2011, C. VI. Sayı. 9, s. 55.
Ulusoy, Celalettin, Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşi Yolu, Hacıbektaş 1986.
Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Osmanlı Tarihi, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
Vakayi-i, Sultan Bayezid ve Seliim Han, s. 72-73
Yaşar Yücel, Ali Sevim, Türkiye Tarihi, C., II., Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1991.
Yetkin, Çetin, Etnik ve Toplumsal Yönleriyle Türk Halk Hareketleri ve Devrimler, May Yayınları İstanbul 1974.

Yıldırım, Cengiz, Şah İsmail Safevi Kızılbaş Devleti, Dorlion Yayınları, Ankara 2020.
Yürükoğlu, Reha, Okunacak En Büyük Kitap İnsandır, Tarihte ve Günümüzde Alevilik, Alev Yayınları, . İstanbul 1990.

ARAP EDEBİYATININ AZERBAYCAN TÜRKÇESİNE ÇEVİRİ TARİHİNDEN

ON THE HISTORY OF TRANSLATING ARABIC LITERATURE INTO AZERBAIJANI

ИЗ ИСТОРИИ ПЕРЕВОДА АРАБСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ НА АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ЯЗЫК

Prof.Dr.Makbule SABZİYEVA*

ÖZ

Bu çalışma, Arap edebiyatından Azerbaycan Türkçesine yapılan edebî çeviri geleneğinin tarihsel ve edebî bağlamlar çerçevesinde oluşumunu ve gelişimini incelemektedir. 20. yüzyılın başlarında Ahund Mir-Muhammed Kerim'in, Corci Zeydan'ın romanlarını çevirmesiyle başlayan bu süreç, Seyid Nizamî'nin 1936 yılında modern Arap edebiyatını tanıtan makalesiyle ilk akademik ivmesini kazanmıştır. 1950'lerden itibaren ise çeviri faaliyetleri; Afro-Asya anti-emperyalist hareketlerinin ve Taşkent ile Delhi konferansları gibi önemli tarihsel dönüm noktalarının etkisiyle hız kazanmış ve Sovyet bağlamında yaygın bir nitelik almıştır. İlk aşamada, Mamed Ekber ve Hacı Hacıyev gibi isimlerin Rusça dili aracılığıyla gerçekleştirdikleri dolaylı çeviriler (örneğin Mısır Hikâyeleri, Arap Hikâyeleri), Mısır, Suriye ve Irak edebiyatlarındaki toplumcu gerçekçiliği ve ulusal kurtuluş mücadelelerini Azerbaycanlı okuyucu kitlesiyle buluşturmuştur.

1970'lere gelindiğinde ise T. Süleymanov, Aida İmanguliyeva ve M. Karayev (örneğin Güzelliğin Kalbi, İnsan ve Kuş) gibi şarkiyatçıların öncülüğünde, doğrudan Arapça kaynaklardan yapılan çevirilerle yeni bir dönem başlamış ve bu durum edebî ilişkileri tematik açıdan zenginleştirmiştir.

Makale, 20. yüzyılın ortalarında kurulan bu entelektüel ve edebî köprülerin, Mısır ile Azerbaycan arasında bağımsızlık sonrası dönemde gelişen ikili devlet diplomasisi ve kurumsal akademik işbirliği için tarihsel bir temel oluşturduğu sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Azerbaycan Türkçesi, Çeviri Tarihi, Mısır Edebiyatı, Edebî Aktarım.

* Anadolu Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Eskişehir/TÜRKİYE (makbulesabziyeva@anadolu.edu.tr)

ABSTRACT

This study examines the formation and development of the literary translation tradition of Arabic literature into Azerbaijani Turkic within its historical and literary contexts. The process, which originated in the early 20th century with Ahund Mir-Muhammed Kerim's translations of Jurji Zaydan's novels, gained its initial academic momentum through Seyid Nizami's 1936 article introducing modern Arabic literature. From the 1950s onward, translation activities accelerated under the influence of Afro-Asian anti-imperialist movements and key historical milestones such as the Tashkent and Delhi conferences, assuming a widespread character within the Soviet context. In the initial phase, indirect translations mediated through Russian by figures such as Mamed Akper and Hacı Hacıyev (*Egyptian Stories, Arabic Stories*) introduced social realism and national liberation struggles in Egyptian, Syrian, and Iraqi literatures to the Azerbaijani readership.

By the 1970s, a new era of direct translation from the original Arabic sources emerged under the leadership of orientalists including T. Suleymanov, Aida Imanguliyeva, and M. Karayev (*Heart of the Beauty, Man and Bird*), enriching literary relations thematically. The paper concludes that the intellectual and literary bridges established in the mid-20th century laid the historical groundwork for post-independence bilateral state diplomacy and institutional academic cooperation between Egypt and Azerbaijan.

Key Words: Arabic Literature, Azerbaijani Turkic, History of Translation, Egyptian Literature, Literary Transfer.

АННОТАЦИЯ

В данной статье в историко-литературном контексте рассматриваются формирование и традиции художественного перевода произведений арабской литературы на азербайджанский язык. Процесс, истоки которого восходят к началу XX века и связаны с переводами романов Джурджи Зейдана, выполненными Ахундом Мир-Мухаммедом Керимом, получил свой первый академический импульс в 1936 году с выходом статьи Сеида Низами, познакомившей читателей с современной арабской литературой. Начиная с 1950-х годов, на фоне роста национально-освободительного движения в странах Азии и Африки, а также под влиянием Ташкентской и Делийской конференций, переводческая деятельность приобрела системный и массовый характер. На первом этапе опосредованные переводы через русский язык, выполненные Мамедом Акпером и Гаджи Гаджиевым (*«Египетские рассказы», «Арабские рассказы»*), открыли азербайджанскому читателю социалистический реализм и темы борьбы за независимость в литературах Египта, Сирии и Ирака.

С 1970-х годов под руководством ученых-востоковедов, таких как Т. Сулейманов, Аида Имангулиева и М. Караев, начался новый этап прямых переводов с арабского языка-оригинала (*«Сердце красавицы», «Человек и*

птица»), что существенно обогатило тематический диапазон литературных связей. В работе делается вывод о том, что культурный и интеллектуальный мост, заложенный в середине XX века посредством литературы и перевода, сформировал исторический фундамент для официальной государственной дипломатии и академического сотрудничества между Египтом и Азербайджаном в период независимости.

Ключевые Слова: арабская литература, азербайджанский язык, история перевода, египетская литература, литературный трансфер.

Arap edebiyatının Azerbaycan Türkçesine edebi tercüme geleneklerinin temelleri henüz 20. yüzyılın başlarında atılmıştır. 1908-1914 yıllarında Ahund Mir-Muhammed Kerim-Hacı Mir Caferzade tarafından, Arap edebiyatında tarihsel roman türünün kurucusu Lübnan asıllı Hristiyan Mısırlı yazar Circi Zeydan'ın (Jurji Zaydan; 1861-1914) üç eseri Azerbaycan Türkçesine çevrilmiştir (Babaşlı, 2012). Daha sonra Azerbaycanlı okurlar, Arap edebiyatının diğer birçok örneğiyle tanışma fırsatı bulmuşlardır. Süreli yayınlar bu doğrultuda belirli bir çalışma yürütmüştür. Her şeyden önce bu durum, Arap yazarlar hakkındaki bilgilere ilişkindir. Bu bakımdan, 1936 yılında "Edebiyat" gazetesinde gazeteci ve mütercim-araştırmacı Seyid Nizami tarafından yayımlanan "Çağdaş Arap Edebiyatı Üzerine" makalesi büyük bir ilgi uyandırmaktadır. Seyid Nizami, bu makalede yeni Arap şiiri ve nesri hakkında kısa bilgiler vermektedir. Makale, Mısır ve Arap coğrafyasındaki modern edebiyatı (Mısır şairi Mahmud Sami el-Barudi (1839-1904), Mısır yazarlarından Circi Zeydan (1861-1914), Muhammed Hüseyin Heykel (1888-1956), Mısırlı oyun yazarı, şair, edebiyat eleştirmeni ve modern Arap edebiyatında hikâye türünün kurucusu ve öncülerinden biri olan Muhammed Teymur'u (1892-1921), Taha Hüseyin'i **(**1889-1973), Selam Musa'yı (Salama Moussa; 1887-1958), Valiüddin Yeken'i (Waliy al-Din Yakan; 1873-1921 vb.) Azerbaycan okuyucusuna derli toplu şekilde tanıtan ilk ve öncü metinlerden biri olarak kabul edilmektedir. Makalede Arap edebiyatının birçok önde gelen temsilcisinin adını anmakla birlikte okuyucuları Circi Zeydan ve M. Heykel'in bazı eserleriyle tanıştırmaktadır. Yazar; Taha Hüseyin'in, 11.yüzyıl Suriye kökenli Mısırlı büyük Arap şairi, filozofu, dilbilimcisi ve edebiyatçısı Ebu el-Ala el-Ma'arri'ye (Ebü'l-Alâ el-Maarrî; 973-1057) adanmış monografisinden bahsetmekte, Arap edebiyatında hikâye türünün kurucusu olan Muhammed Teymur'u "Arap romantizminin önde gelen temsilcilerinden biri" olarak nitelendirmekte ve onun birkaç eserinin adını vermektedir. Makalede Selam Musa ve Valiüddin Yeken gibi yazarlardan da bahsedilmektedir. Makale, her ne kadar dönemin imkânları dahilinde bazı yüzeysel veya eksik bilgiler içerse de Azerbaycan'da modern Arap edebiyatının tanınması ve çeviri geleneğinin oluşmasında tarihsel bir ilk adım niteliği taşımaktadır (1936, 26).

Kısa bir aradan sonra, 1950'li yıllardan başlayarak Azerbaycan basınında zaman zaman yeniden Arap edebiyatı örnekleri görünmeye başladı. 1950-1960'lı yıllarda Asya ve Afrika'da yaşanan olaylar, Arap ülkelerindeki ulusal kurtuluş hareketinin yükselişi, Arap edebiyatı ve sanatının niteliksel olarak yeni gelişimi, Azerbaycan'da Arap kültürüne ve edebiyatına olan ilgiyi artırdı. Böylece Arap edebiyatı eserlerinin Azerbaycan Türkçesine edebi tercümesinin gelişiminde yeni bir dönem başlamış oldu. Dönemin önemli toplumsal-siyasi olaylarıyla bağlantılı olarak yayımlanan bu örnekler, bir ölçüde Sovyet yazarlarının bu olaylara olan tutumunun bir ifadesiydi. Arapçadan edebi çeviride sistem olmamakla birlikte çevrilen eserlerin tematik kapsamı oldukça sınırlı bir karakter taşıyordu. 1956 yılında "Edebiyat ve İncesanat" gazetesi, orijinalinden çevrilmiş yalnızca bir öykü (Mahmud Teymur. Seyyah/Traveller) yayımlamışken (1956, №21, s.3) 1958 yılında aynı gazetenin 27 Eylül tarihli 6 numaralı nüshası ve ayrıca "Azerbaycan" dergisi okuyucularını 18 Arap yazarının yaklaşık 20 eseriyle tanıştırmıştır (1958, №6; 1958, №9). Bu da Azerbaycan'la Mısır arasındaki edebi ilişkilerin gelişiminde yeni bir aşamanın eşiğinde atılan yararlı bir adım olduğunu göstermektedir.

1957 yılında Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yayınevi tarafından "Mısır Öyküleri" derlemesi yayımlanmıştır. Bu öyküler, Azerbaycanlı yazar, gazeteci, yayıncı ve mütercim-araştırmacılar Məmməd Əkbər (1910-1982) ve Hacı Hacıyev (1919-1982) tarafından Rusçadan Azerbaycan Türkçesine çevrilmiştir. Hacı Haciyev kitaba bir önsöz yazmıştır. Derlemede Mahmud Teymur, Muhammed Teymur, Abdurrahman eş-Şarkavi, Bint eş-Şati gibi tanınmış Mısırlı yazarların eserlerini Azerbaycanlı okurlarla buluşturmuş ve Azerbaycan-Mısır edebi ilişkilerinin gelişiminde önemli bir köşe taşı olmuştur. Öykülerin tematiği oldukça geniştir. Mısırlı fellahların (çiftçilerin) zorlu yaşamı, kadınların haksızlığa uğraması, toplumdaki cehalet gibi konular bu öykülerde kırmızı çizgi olarak geçmektedir.

Arap edebiyatının Azerbaycan Türkçesine çeviri işi belirli bir ivme kazanmışsa da 1950'li yılların sonuna kadar çok yavaş ilerlemiş ve dağınık karakter taşımıştır. Arap edebiyatının Azerbaycan'da geniş çapta basılması ve yayılması 1958 yılından sonra başlamıştır.

Dönemin konjonktürü gereği doğu halklarının kültür ve sanatlarının karşılıklı etkileşiminin ve zenginleşmesinin güçlenmesine, edebi ilişkilerin gelişmesine ivme kazandıran unsur; Asya ve Afrika yazarlarının emperyalizm ve sömürgeciliğe karşı ortak mücadele cephesini oluşturması olmuştur. Bu hususta Delhi Konferansı ve özellikle Taşkent Konferansı önemli bir rol oynamıştır. Taşkent Konferansı ile bağlantılı olarak Azerbaycan Devlet Yayınevi Azerneşr, 1958 yılında Asya ve Afrika ülkeleri yazarlarının 14 kitabını yayımlamıştır; bunlardan biri de "Arap Öyküleri" derlemesidir ("Arap Öyküleri", 1958).

Mısır, Suriye, Lübnan ve Irak yazarlarının 45 eserini içeren "Arap Öyküleri" derlemesi, 1958 yılında Arapçadan yapılan çeviriler arasında hem hacim hem de konu çeşitliliği bakımından en kapsamlısıdır. Derlemenin önsözünde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Asya ve Afrika ülkelerindeki siyasi durum değerlendirilmekte,

çağdaş Arap edebiyatının sorunları, gelişme yolları, tarihsel meseleleri ele alınmakta, Arap ülkelerindeki çeşitli edebi akımlardan bahsedilmekte ve yeni gerçekçi Arap edebiyatının en tanınmış temsilcileri hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Derlemedeki öyküleri Azerbaycan Türkçesine çevirenlerin arasında Sabit Rahman, Yusif Şirvan, Halida Hasilova, Rafael Nağıyev, İsmayıl Şems'in isimleri de bulunmaktadır. İsmayıl Şems'in doğrudan Arapçadan çevirdiği iki öykü hariç, diğer tüm öyküler Rusçadan çevrilmiştir. Derlemeye giren örnekler, 1950'li yıllarda yani Arap edebiyatında gerçekçi akımın doğduğu ve önemli toplumsal-siyasi olaylar bakımından zengin olan dönemde kaleme alınmıştır. Şunu belirtmek gerekir ki, başlangıç aşamasında ve bu yıllarda iki-üç eser dışında Azerbaycan Türkçesine yapılan tüm çeviriler Rusçadan yapılmıştır. Bu durum, 1950-1960'lı yıllarda Azerbaycan'da yüksek nitelikli Arapça uzmanlarının yetersiz sayıda olmasıyla açıklanmaktadır. Eserlerin Rusçadan çevrilmesi, bir yandan Azerbaycan Türkçesine çevrilen eserlerin tematik alanını sınırlandırırken diğer yandan dolaylı çeviri nedeniyle materyalin edebi niteliğini oldukça düşürmekteydi ve Rusçaya kıyasla Azerbaycan Türkçesine daha yakın olan Arap dilinin tüm inceliklerini aktarma imkânını kısıtlıyordu.

Ulusal kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesi konusu, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda Arap edebiyatında giderek daha sağlam bir yer edinmiştir. Yıllar geçtikçe bu konuda giderek daha fazla eser üretilmiştir. Arap tarihinin belirleyici bir dönemi olarak kabul edilen 1950'li yıllarda çağdaş Arap yazarlar kendi halklarının yaşamındaki tüm olaylara karşı özellikle bir duyarlılık göstermişlerdir. Bu dönemde Arap ülkelerinde zamanın ruhuna uygun, niteliksel olarak yepyeni eserler gün yüzüne çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında, derlemede yer alan öyküler Arap ülkelerindeki ulusal kurtuluş hareketinin çeşitli aşamalarının birer edebi yansımasıdır. Kitapta Abdurrahman el-Hamisi'nin (Abd al-Rahman al-Khamisi) "Öç Günü Gelecek", Abdurrahman eş-Şarkavi'nin (Abd al-Rahman al-Sharqawi) "Yazın Güvercin Avı", Muhammed Sıdkı'nın (Muhammad Sidqi) "Amina", Vasfi al-Bunni'nin (Wasfi al-Bunni) "Guta'nın Merkezinde" ve "İki Gün", Muhammed İbrahim Dakrub'un (Muhammad Dakroub) "Dışarıdan Bakış" eserlerine yer verilmiştir. Derlemede yer alan Mahmud Teymur'un "Naciye", Abdurrahman el-Hamisi'nin "Nebaviye", Şihada Ubeayd'ın (Shahada Ubayd) "Kıskançlık", İsa Ubeayd'ın (Isa Ubayd) "Köy Trajedisi" gibi öykülerde Doğu kadınının trajik kaderi bir ana tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhammed Teymur'un "Düğün ve Yas", Abdurrahman eş-Şarkavi'nin "Tatlı Düş", İbrahim Abdul Halid'in "Küçük Bir Yer", Yusif Cevher'in "Bu İğrenç" adlı nesir örnekleri, Arap halkının gerçek yaşamını yansıtmaktadır. Bu eserler sayesinde Azerbaycanlı okur, Arap halkının toplumsal yaşamının genel tablosu, tarihi, gelenekleri, psikolojisi ve deneyimleriyle tanışmıştır.

1958 yılında Azerbaycanlı okur, Arap edebiyatı örneklerinin yer aldığı bir başka kitapla daha tanışır. Mısırlı yazarların 4 öyküsünün dahil edildiği "Barış ve Dostluk" adlı derlemenin hazırlanması özellikle ciddi bir sanatsal çalışma gerek-

tirmiştir. Kamil Omar "O İki Kez Ölüyor" *(çev. Resul Rza),* Maamin ash-Shinawi "Ah, Keşke Bu Hep Olsaydı" ve "Geriye Bak Sevgilim" *(çev. T. Aliyev, R. Ahundov),* Zeynab Muhammed Huseyn "Ben Köle Değilim" *(çev. İ. Soltan)* kitaba dahil olan öykülerdir (1958).

Mısırlılar özgürlüğüne kavuşmuş, düşmanları kendi topraklarından kovmuştur. Mısır halkı, kazandığı bağımsızlığı koruma kararlılığıyla doludur. Ancak sadece kendi özgürlüğüyle yetinmemekte, tüm Doğu'yu mücadeleye çağırmaktadır.

"Bir daha asla köle olmayacağım,
Kölelik zincirlerini kırdım.
Özgürlüğü severim kendi hayatım gibi,
Doğulu kardeşim, uzat bana
O cesur, yiğit elini.
Son acımasız savaşların ağır saatinde,
Kadim Doğu'nun belini doğrultalım,
Rastgele birilerinin önünde
Bir daha asla baş eğmesin diye."

"Ben Köle Değilim"

1958-1961 yılları arasında "Azerbaycan" dergisi ve "Edebiyat ve İncesanat" gazetesi, okuyucuları 30'dan fazla Arap yazarın şiir ve nesir eserleriyle tanıştırmıştır. Bu eserlerde Doğu yaşamına özgü tipik tablo ve kesitlerle toplumda hüküm süren haksızlıklar gözler önüne serilmekte, bu haksızlıkların ortadan kaldırılması için yürütülen mücadele yolları sanatsal bir dille yansıtılmaktadır. Gerek tek bir bireyin yaşamında gerek tüm toplumda olsun, iyilik ve kötülük güçlerinin mücadelesi, aralarındaki ölüm kalım savaşı yukarıda adı geçen tüm eserlerdeki keskin çatışmaların temelini oluşturmaktadır.

Bu yıllarda birçok Arap yazarın Azerbaycan'a gerçekleştirdiği ziyaretler, Azerbaycan Arap edebi ilişkilerinin gelişmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Yusif es-Sibai, Mursi Saadeddin, Abdurrahman el-Hamisi gibi tanınmış Mısırlı yazarlar ile gazeteciler Halid Muhiddin ve Lütfi el-Huli Azerbaycan'da konuk olmuşlardır.

1966 yılında, 30 Ağustos 1 Eylül tarihleri arasında Bakü'de Sovyet Asya ve Afrika Yazarları ile İlişkiler Komitesi'nin ortak toplantısı düzenlenmiştir. Bakü'ye Doğu'nun çeşitli ülkelerinden 30'dan fazla temsilci gelmiştir. Bunların arasında önde gelen Mısırlı şair Yusif es-Sibai de yer almıştır.

Arap edebiyatının barış, ulusal bağımsızlık mücadelesi, insana saygı ve adalet konularındaki örneklerinin Azerbaycan'da çevrilmesi ve yayımlanması düzenli bir nitelik kazanmıştır. Bir dizi önemli devlet etkinliği, karşılıklı ziyaretler ve Arap ile Azerbaycanlı yazarlar arasındaki dostane ilişkiler, Arap edebiyatı eserlerinin yeni ve ilgi çekici çevirilerinin ortaya çıkmasını teşvik etmiştir.

1970'li yıllar, doğrudan Arapçadan yapılan çevirilerin bu dönemde gelişme göstermesi bakımından da önem taşımaktadır. 1970 yılında orijinalinden çevrilen ilk öykü derlemesi yayımlanmıştır. "Güzelin Kalbi" başlığını taşıyan derlemeye

Mahmud Teymur, Cibran Halil, Edmon Sabri gibi tanınmış Arap yazarların 14 öyküsü dahil edilmiştir. Bu derlemedeki öyküleri Q. Süleymanov çevirmiştir.

1970'li yıllarda, Arap yazarların orijinalinden çevrilen öyküleri içeren "İnsan ve Kuş" (çev.A.İmanguliyeva, M.Karayev) adlı bir kitap daha yayımlanmıştır. 1970'li yıllarda Bakü Devlet Üniversitesi ve Azerbaycan SSC İlimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü, Arap dili ve Mısır edebiyatı araştırmalarında birer merkez haline gelmiştir. Bu dönemde Azerbaycanlı Arapçılar ve çevirmenler, Mısır nesrini doğrudan Arapça orijinallerinden inceleme ve çevirme olanağını genişletmiştir. 1990'larda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Mısır, Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan Arap ülkelerinden biri olmuştur. 26 Aralık 1991'de Mısır, Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıdı ve 1992 yılında Bakü'de Mısır Büyükelçiliği açıldı. Aynı yıl iki ülke arasında kültür ve dışişleri protokolleri imzalandı. 1994 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Kahire'ye gerçekleştirdiği tarihi ziyaret, modern ilişkilerin miladı kabul edilir. Bu ziyaret sırasında ticaret, haberleşme, konsolosluk ve kültür alanlarında kapsamlı anlaşmalar imzalanmış; Mısır, Karabağ sorununda Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü açıkça destekleyen bir tutum sergilemiştir. 2000'li yıllardan itibaren iki ülke arasındaki ilişkiler siyasi, ekonomik ve kültürel boyutlarda derinleşmiştir. 2005 yılında Bakü'de Mısır Kültür Merkezi kurulmuş; Kahire ve Bakü'de karşılıklı "Kültür Günleri" düzenlenmiştir. Mısır'da Azerbaycan dili ve edebiyatı üzerine kürsüler (Ayn Şems Üniversitesi gibi), Azerbaycan'da ise Arap dili üzerine akademik bölümler güçlendirilmiştir. Mısır ve Azerbaycan; BM, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve Bağlantısızlar Hareketi gibi platformlarda birbirlerini aktif olarak desteklemektedir. İki ülke arasında ikili ticaret hacmi artış göstermektedir.

Mısır ve Azerbaycan halkları arasındaki dostluk, Azerbaycan aydınlarının bir kısmının Bağdat ve Kahire'de bilimsel yönden kendilerini geliştirdikleri Orta Çağ'a kadar dayanmaktadır. Yakın çağda Mısır-Azerbaycan ilişkileri 1950-60'lı yıllardaki yoğun edebi çeviri dalgası ve Asya-Afrika Yazarlar Birliği hareketinin ardından yeni ivme kazandı ve 1970'lerden başlayarak Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte devletler arası ilişkiler daha kurumsal ve akademik bir zemine oturmuştur:

Mısır edebiyatının Azerbaycan Türkçesine çevrilmesi geleneğinin oluşum süreci koşullu olarak üç aşamaya ayrılabilir: Birinci aşama, çevirilerin Rusçadan yapıldığı 1958-1970 yıllarını kapsamaktadır. İkinci aşama ise çevirilerin orijinal dilden yapılmaya başlandığı 1970 yılından itibaren başlamaktadır. Çevrilen edebiyatın tematiği açısından ikinci aşama çok daha zengin olmuştur. Bu aşamada sadece siyasi içerikli eserler değil; Azerbaycanlı okurları Mısırlıların yaşamı, günlük hayatı, tarihi, kültürü, ahlakı ve etiği ile tanıştıran birçok novella, öykü, şiir ve manzum eser de çevrilmiştir. Azerbaycan'da Mısır edebiyatının edebi çevirisi konusunda büyük bir çalışma yürütülmüştür. 20. yüzyılın ortalarında Mamed Akper, Hacı Hacıyev ve T. Süleymanov gibi mütercimlerin edebiyat ve çeviri kanalıyla Mısır ve Azerbaycan arasında kurduğu edebi ve entelektüel köprü, üçüncü aşama-

da, yani 1990'lardan sonra resmi devlet diplomasisine dönüşmüş ve Mısır-Azerbaycan dostluğunun tarihsel zeminini oluşturmuştur. Son yıllarda iki ülke arasındaki bağların güçlenmesi, Mısır'ın ilerici şahsiyetlerinin Azerbaycan'ı ziyareti, kültürlerin ve edebiyatların yakınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Azerbaycan'da Arap yazar ve şairlerinin edebi eserlerinin çevirisine bugün de büyük önem verilmektedir. Bu makalede, bu geleneğin oluşumunun ilk aşamasında Azerbaycan Türkçesine çevrilen eserlerin yalnızca küçük bir kısmından bahsettik. Elde edilen başarılar az değildir ve bunların ardında büyük bir gelecek görünmektedir. Arap ülkelerinin çoğunda tesis edilen elverişli siyasi ortam, edebiyatların karşılıklı zenginleşme sürecinin derinleşmesi, karşılıklı anlayışın artması, halklar arasında barış ve dostluk fikirlerinin pekişmesi bunu ifade etmemize imkân tanımaktadır.

KAYNAKÇA

Arap Öyküleri. (1958). Azerneşr, Bakü.

Babaşlı, Memmedeli. (2012). *Ahund Mir Muhammed Kerim Mir Caferzade el-Bakövi'nin Hayatı ve Eserleri.* Nurlar Nəşriyyatı. Bakı.

Güzelin Kalbi. Öyküler. (1970). (Çev. Q.Suleymanov). Gənclik nəşriyyatı, Bakı.

"Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti. (1958) Bakı, № 6, 27 Eylül.

"Azerbaycan" dergisi. (1958). Bakı, № 9.

*İnsan və quş: Ərəb hekayələri (*1970). (çev.A.İmanguliyeva, M.Karayev) Azerneşr, Bakı.

Misir Hekayələri. (1957). (Çev. Məmməd Əkbər, Hacı Hacıyev). Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yayınevi, Bakı.

Misir Yazıçılarının Hekayələri. *Sülh və Dostluq.* (1958). Uşaqgəncnəşr, Bakı.

Nizami, Seyid. (1936). *Çağdaş Arap Edebiyatı Üzerine.* "Edebiyat" gazetesi, Sayı: 26.

Teymur, Mahmud. (1956) *Səyyah.* Ərəb dilindən tərcümə edəni: T. Süleymanov. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, Bakı, № 21 (850), 19 may.

Конференция писателей стран Азии и Африки в Ташкенте. (Taşkent'te Asya ve Afrika Ülkeleri Yazarları Konferansı), (1959). Tashkent: Goslitizdat UzSSR / AN UzSSR.

Materialı Pervoy Vsesoyuznoy Konferentsii Vostokovedov (Материалы первой Всесоюзной конференции востоковедов. (1959–1960). Tashkent, İzd-vo AN UzSSR.

KASTAMONULU ÂŞIK KEMÂLÎ VE YAYIMLANMAMIŞ ŞİİRLERİ

ASHIK KEMÂLÎ FROM KASTAMONU AND HIS UNPUBLISHED POEMS

АШИК КЕМАЛИ ИЗ КАСТАМОНУ И ЕГО НЕОПУБЛИКОВАННЫЕ СТИХОТВОРЕНИЯ

Furkan KAMAL[*]

ÖZ

Âşık Edebiyatı, on dokuzuncu yüzyılda güçlü âşıklar yetiştirmesi bakımından Türkiye'de en parlak devrini yaşamış, bu yüzyılda pek çok büyük âşık yetişmiştir. Kastamonu, Selçuklular daha sonra da Osmanlılar zamanında hem edebiyat hem de âşık edebiyatı için bir kültür merkezi olmuştur. Bunun nedeni, Kastamonu'nun âşıklar için bir uğrak yeri olmasıdır. Pek çok âşık, saz şairi Kastamonu'ya uğramadan geçmemiştir. Bu saz şairlerinden biri de Erzurumlu Emrah'tır. Erzurumlu Emrah'ın Kastamonu'da kaldığı yıllarda âşıklığa özenen ve bu konuda çalışmaları olan Kastamonulu iki âşık vardır. Biri Meydanî, diğeri ise Kemâlî'dir. Bu iki âşık, Emrah'a çırak olmuş Erzurumlu Emrah da onları yetiştirmiştir. Böylelikle bir Emrah kolu meydana gelmiştir. Bu makalede, söz konusu âşıklardan Kastamonulu Âşık Kemâlî 'nin 4 yeni şiiri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İhsan Ozanoğlu, Kastamonulu Âşık Kemâlî, Kemâlî'nin yeni şiirleri.

ABSTRACT

In terms of producing accomplished *ashik* (minstrel-poets), Ashik Literature experienced its most flourishing period in Turkiye during the nineteenth century, when numerous distinguished *ashiks* emerged. During the Seljuk and later Ottoman periods, Kastamonu became a cultural center for both literature in general and Ashik Literature in particular. This was due to Kastamonu being an important stopover for *ashiks*. Many *ashiks* and minstrel-poets did not pass through Kastamonu without stopping there. One of these minstrel-poets was Emrah from Erzurum. During the years Emrah spent in Kastamonu, there were two local *ashiks* from

[*] Bursa Uludağ Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Yüksek Lisans Öğrencisi. Bursa/TÜRKİYE
(furkankamallll@gmail.com)

Kastamonu who were inspired by the tradition of *becoming ashik* and pursued studies in this field. One was Meydanî, and the other was Kemâlî. These two *ashiks* became apprentices of Emrah, who in turn trained them. Thus, a distinct Emrah school/branch (*Emrah kolu*) emerged.

In this article, four previously unidentified poems by Ashik Kemâlî from Kastamonu, one of the aforementioned *ashiks*, have been identified and presented.

Key Words: İhsan Ozanoğlu, Ashik Kemâlî from Kastamonu, Kemâlî's newly identified poems

Giriş:

Kastamonu Tekke şiirinin de geliştiği önemli merkezlerden biridir. Kastamonu'da aşıklık geleneği klasik kültür ve musiki unsurları yanında tarikat edebiyatları unsurları ile de karışmıştır (Günay, 1993:38).

Aşık edebiyatında Kemâlî mahlasını 18 şair kullanmıştır (Atlı, 2017:29-43). Bu şairlerden biri de Kastamonulu Âşık Kemâlî'dir. Kastamonulu Âşık Kemâlî üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların öncüsü Talat Mümtaz Yaman'ın 1935 yılında yayınladığı "Kastamonulu Âşık Kemâlî Hayatı ve Eserleri" adlı eseridir. Yaman'a göre Kemâlî'nin gerçek adı Mustafa'dır, 1821 yılında doğmuştur. Babasının adı Mantaroğlu İbrahim'dir. Mustafa, medresede eğitime başlamışsa da tamamlayamamıştır. Babasının yanında bakırcılık sanatıyla uğraşmıştır. 17-18 yaşına gelince aşıklığa özenip bu sanatı bırakmıştır. Hemşehrisi Âşık Meydânî ile aşık meclislerinde bulunmuş ve Anadolu'yu dolaşmışlardır. Kemali çok kez İstanbul'a gider, Tavuk Pazarında çalar, bir defa da sarayda bulunur. Abdülaziz'in sünnet düğününde üç yüz âşık arasına girerek sarayda 18 gün kalır. Kemâlî'nin bir kız, bir oğlan iki çocuğu olmuştur. 1935 yılı itibariyle kızı ölmüş, oğlu Hasan sağdır. Hasan'ın mesleği eskiciliktir. Kemâlî, bir gözünün kör olması sonucu 71 yaşında 1892 yılında vefat etmiştir. Ahmet Dede kabristanına gömülmüştür. Mezar kitabesini de öğrencisi ve dostu Fevzi yazmıştır (Yaman, 1935:7-16).

Âşık Kemâlî hakkında en kapsamlı çalışma Sagıp Atlı'ya aittir. Atlı, 2017 yılında yayımladığı eserinde Kemâlî'nin bir divançesini incelemiştir. 93 adet şiirin yer aldığı eserde Kemâlî'nin hayatı, edebî kişiliği üzerinde oldukça ayrıntılı durulmuştur. Eserin birinci bölümünde Türk edebiyatındaki Kemâlî mahlaslı şairler hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölüm Kemâlî'nin hayatı, aşıklığı, şairliğine ayrılmıştır. Üçüncü bölümde Kemâli'nin şiirleri şekil ve muhteva yönünden incelenmiştir. Dördüncü bölüm metinlere ayrılmıştır. Eserin sonuna metnin tıpkı basımı da ilave edilmiştir (Atlı, 2017).

Âşık Kemâlî hakkında en son çalışma Eyüp Akman'a aittir. Akman, 2024 yılında yayınladığı "Kastamonulu Âşık Kemâlî ve Oğlu Âşık Hasan Hakkında Yeni Bilgiler" adlı makalesinde Kemali'nin, kaynaklarda farklılık gösteren doğum tarihini Osmanlı nüfus defterlerindeki bilgilerden hareketle tespit etmiş ve Kemali'nin yaklaşık iki yüz yıllık şeceresini çıkartmıştır. Bu bilgilere göre Kemali 1821 değil, 1827 doğumludur. Ölüm tarihinde ise bir sorun yoktur. Onun ölümü üzerine çırağı Kastamonulu Aşık Fevzi mezar kitabesini yazmıştır. Buna göre Kemali Baba Hicri 1309, Rumi 1892 yılında vefat etmiştir. Kemali'nin babası İbrahim de 1795-1845 yılları arasında yaşamıştır. Kemali'nin oğlu Hasan da 1856 doğumlu olup 1939 yılında vefat etmiştir (Akman, 2024).

Akman, oğlu Hasan hakkında şunları yazmıştır: "Onun âşıklığına dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Mesleği eskicilik imiş. İhsan Ozanoğlu âşık edebiyatı ile ilgili araştırmalarını yaparken Hasan'dan gelenek hakkında bilgiler almıştır. Çünkü Hasan, babası Kemâlî'yi en yakından tanıyan birisidir. Babasını ve ondan duyduklarını anlatması dahi mühimdir. Bu bakımdan kendisi âşık olmasa da âşıklık geleneği hakkında bilgi sahibi olması onu üstat yapmış olmalıdır. Ozanoğlu da muhtemelen bundan dolayı ona üstadım demiştir. Âşıklığına gelince, yine Ozanoğlu gerek âşıklık hakkındaki bilgisinden ve gerekse babası Âşık Kemâlî'den dolayı ona da âşık demiş olabilir. Sonuç olarak, yeni belge ve bilgiler, Hasan'a ait şiirler ortaya çıkıncaya kadar Kemâlî'nin oğlu Hasan'a "âşık" veya "şair" dememiz mümkün görünmemektedir" (Akman, 2014:5).

Kemali'nin oğlu Hasan her ne kadar şiir yazmasa da babası gibi aşıklık bilgi birikimine sahiptir. O da aşağıda bahsedeceğimiz Âşık İhsan Ozanoğlu'nu yetiştirmiştir. Böylelikle bir aşık kolu oluşmuş olmaktadır. Başta Erzurumlu Emrah, onun çırağı Kemali, onun çırağı oğlu Hasan, Hasan'ın çırağı İhsan Ozanoğlu. Maalesef Kastamonu'da Ozanoğlu'ndan sonra bir aşık yetişmemiş ve gelenek sona ermiştir.

İhsan Ozanoğlu son dönemde Kastamonu'da yetişmiş büyük bir âşık olmakla birlikte iyi bir kültür araştırıcısı, iyi bir derlemecidir. 1907-1981 yılları arasında yaşamıştır. İyi bir tahsil görmüş, Arapça ve Farsçaya hâkim biridir. Hem aşık tarzında hem de klasik tarzda şiirleri vardır. 100 kadar basılı eserinin yanında el yazması ve risaleler hakkında beş yüzden fazla çalışması bulunmaktadır. Ozanoğlu hakkında çok çalışma yapılmıştır. Fakat onun eserlerini derli toplu olarak veren çalışma Elif Değer'in hazırladığı yüksek lisans tezidir. Bu tezde Ozanoğlu'nun hem hayatı hakkında bilgi verilmiş hem de eserleri kronolojik olarak incelenmiştir (Değer, 2020).

Aşağıda vereceğimiz ve makalemize konu olan şiirler İhsan Ozanoğlu'nun Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesinde yer alan dosyalarda yer almaktadır. İhsan Ozanoğlu 1965 yılında, Kastamonu kültürünün muhtelif alanlarını ihtiva eden araştırmalarını ve bazı belgeleri bir araya getirerek klasörler oluşturmuştur. Bu dosyalar 101 adettir. Bunlar şu an Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu dosyaların 11-30 arasındakiler "Edebî Vesikalar" adını taşır.

Ozanoğlu, her dosyadaki belgeye bir numara vermiştir. Edebi vesikaların yer aldığı ilk dosya olan on birinci dosya 1024 numara ile başlarken, son dosya olan otuzuncu dosya 2566 numarayla biter. Böylece toplam 20 dosyada 1542 parça manzum veya mensur eserin yer aldığı belge bulunmaktadır. Bu belgelerin çoğu eski harflidir. İşte bu dosyaların on yedincisinde Âşık Kemali'nin eski harfli, Latin harfli el yazısı halinde ve daktilo edilmiş şiirleri vardır. Bu şiirler küçük kağıtlara, teksirlere veya defter parçalarına yazılmış, bu kağıtlar dosyaya yapıştırılmıştır. Dosyanın tam adı şöyledir: İhsan Ozanoğlu "Kastamonu Müzesi Arşivi Edebi Vesikalar Dosyası XVII(No:1413-1470), 1965.

Aşağıda verdiğimiz 1 ve 2 numaralı şiirler, Sagıp Atlı'nın Dîvânçesinde olduğu gibi, Remel Bahri'nin alt cüzü olan Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün ve Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün vezinleriyle kaleme alınmıştır. Diğer 3 ve 4 numaralı şiirler ise Hecez Bahri'nin alt cüzleri olan Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün ve Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün vezinleriyle kaleme alınmıştır. Bu durum bizlere, şiirlerin Kemâlî'ye ait olduğunu ispatlar niteliktedir. Çünkü Sagıp Atlı'nın yayınladığı Dîvânçede, Kemâlî'nin şiirlerinde aruz vezinlerinin Remel, Hecez, Muzâri' ve Recez bahirlerinin alt cüzleri kullanılmıştır. Toplamda 75 şiir aruz vezni ile yazılmıştır bkz. (Atlı,2017: 63-103).

Sagıp Atlı'nın Divançesinde yer almayan Kemâlî'nin şiirleri şunlardır:

-1[1]-

1-Ben esîr-i bâdeyem dostlar demim yâd eyleyin
Kabrimi meyhâne enkâzı ile bünyâd eyleyin

2-Gasl olunmaz mâ ile gerçi şehîdân-ı vegâ
Yıkayın meyle beni bir mezheb îcâd eyleyin

3-Kabrime kandîl içün bir köhne sâgar vakf idün
Şu'le-i nâr-i 'arakla her dem îkâd eyleyin

4-Türbedâr olsun bana bir rind-i mey-hûr garîb
Nezd-i serhoş-ânîde ol pîre imdâd eyleyin

5-Neyle meyle bir alay mahbûb ile her dem gelüp
Bezm-i cem âyînin kabrimde mu'tâd eyleyin

6-Ya(…)mest eyleyüp bûy-i türâbım 'âlemi[2]
Bâde-nûşânı bu nev' neşve ile irşâd eyleyin

[1] Bu şiir, ilgili dosyada 1414 numara ile kayıtlıdır.
[2] Yazmada ilgili dizenin ikinci kelimesi silik durumdadır.

7-Yâdigâr olsun bu nazmım evliyâ-yı sâgara
Per açup uçdu *Kemâl* ardınca feryâd eyleyin

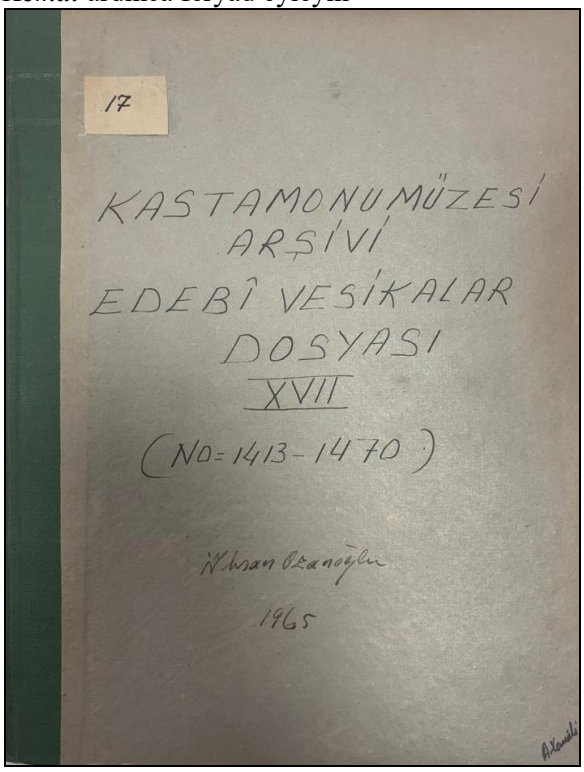

Foto 1: *İhsan Ozanoğlu "Kastamonu Müzesi Arşivi Edebi Vesikalar Dosyası XVII(No:1413-1470), 1965*

-2-[3]

1-Gel ey sâkî kadehin ile mesrûr olalım
Bâde sun dest-i kerem-sâz ile meyhûr olalım

2-Ney ü mey bâde vü sâkî ü masnûn sâzla
Bu gice cem idelim meclis-i ma'mûr olalım

3-Fâş ederse n'ola erbâb-ı hased bezmi
Ko hemân ehl-i tabi'at deyü meşhûr olalım

[3] Bu şiir, ilgili dosyada 1415 numara ile kayıtlıdır.

4-Sokulur gözüne bâde dedi düşük perîsi
İki gözlü olup da ya niçün dûr olalım

5-Yâr sihr itdi *Kemâlî'ye* demişler duydum
Gâhice kâm alalım da yine mahmûr olalım

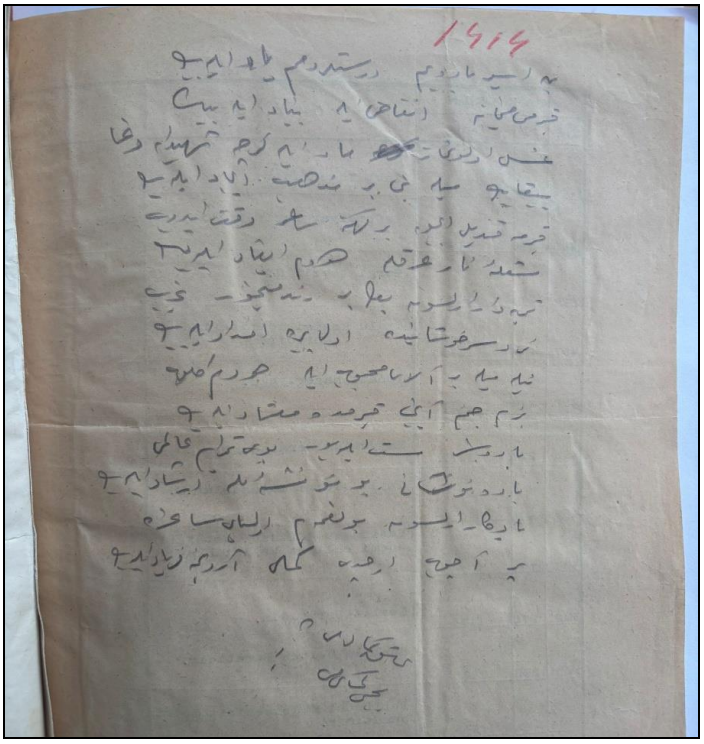

Foto 2: İhsan Ozanoğlu'nun, Kastamonu Yazma Eserler Müzesi Arşivi Edebi Vesikalar dosyası 1414 no'lu şiir orijinal metninden alınmıştır.

3[4]

1-O şûhun gamze-i gaddarı tîr-i kasd-ı can eyler
O tîre şimdi mecrûh âşıklar nişân eyler

2-Düşürdümse dil-i dîvâneyi pîr-i hünkâra
(…)himmeti çok mürdegâni zindegân eyler[5]

[4] Bu şiir, ilgili dosyada 1438 numara ile kayıtlıdır.
[5] Yazmada ilk kelime okunamamıştır.

3-Gülistân-i cihânda teşne dil eğlenmez aldanmaz
Fakat meyhânede bir sagarı pîr-i mugân eyler

4-Güruh-ı naciyân matem tutar mah-ı muharremdir
Hüseyn vak'asıyla çeşm-i hûnâbım revân eyler

5-Ne mümkündür *Kemâlî* farisî şiiri eylemek tanzîr
Meâlinden haberdâr olmayan sürç-i lisan eyler

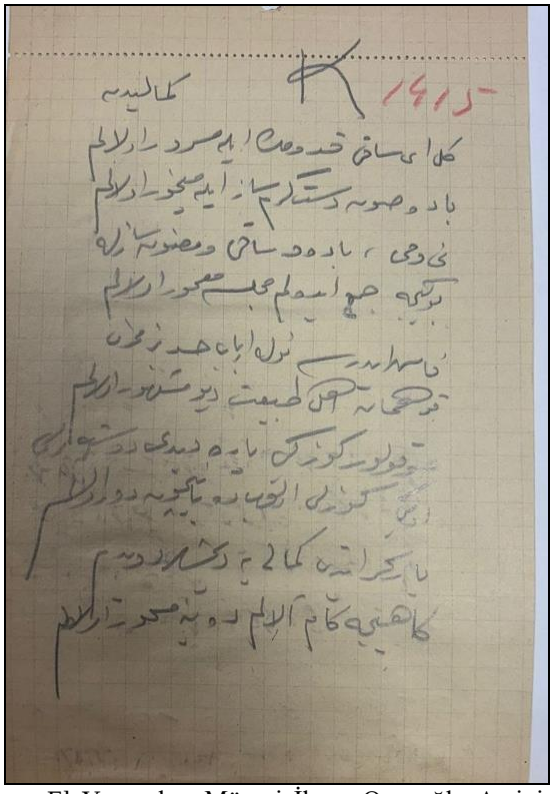

Foto 3: Kastamonu El Yazmaları Müzesi İhsan Ozanoğlu Arşivi Edebi Vesikalar Dosyası 1415 no'lu şiir orijinal metninden alınmıştır.

4[6]

1-Ey sûfi bize rü'yet-i dîdâr gerekdir
Âşık olan elbetde temâşa edecektir

[6] Bu şiir, ilgili dosyada 1442 numara ile kayıtlıdır.

2-Zâhirde ve bâtında bizim sevdiğimiz hûb
Emsâli bulunmaz me beşerdir me melekdir

3-Gel eyle ta‘akkul ile imânını takip
Halk eyleyen elbetde bu eşyâları yekdir

4-Kimse çekmez cevrini ey hûb-ı dilâra
Gel gayrıya çekdirme cefânı bana çekdir

5-Her dilde kıraat olunur nâmı Kemâlî
Şâ‘irler içinde hele hayli pezevenkdir

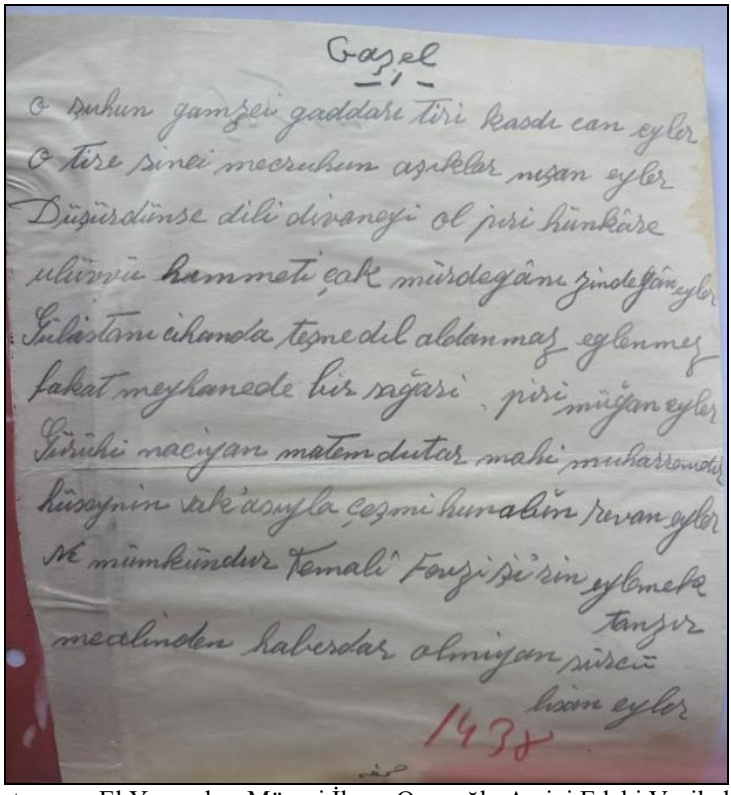

Gazel
-1-
O şuhun gamzesi gaddarı tiri kasdı can eyler
O tire sinei mecruhum aşıklar nişan eyler
Düşürdünse dili divaneyi ol piri hünkâre
ulüvvü hemmeti çak mürdegânı zindegân eyler
Gülistanı cihanda teşne dil aldanmaz eğlenmez
fakat meyhanede bir sağarı piri müğan eyler
Şürûhi naciyan matem dutar mahi muharremdir
hüseynin teşnelerçün çeşmi humalın revan eyler
Ne mümkündür temalî Fevzi Bey'in eylemek tanzir
mealinden haberdar olmiyan nüktesi bihan eylor
1438

Foto 4: Kastamonu El Yazmaları Müzesi İhsan Ozanoğlu Arşivi Edebi Vesikalar Dosyası 1438 no’lu şiir orijinal metninden alınmıştır.

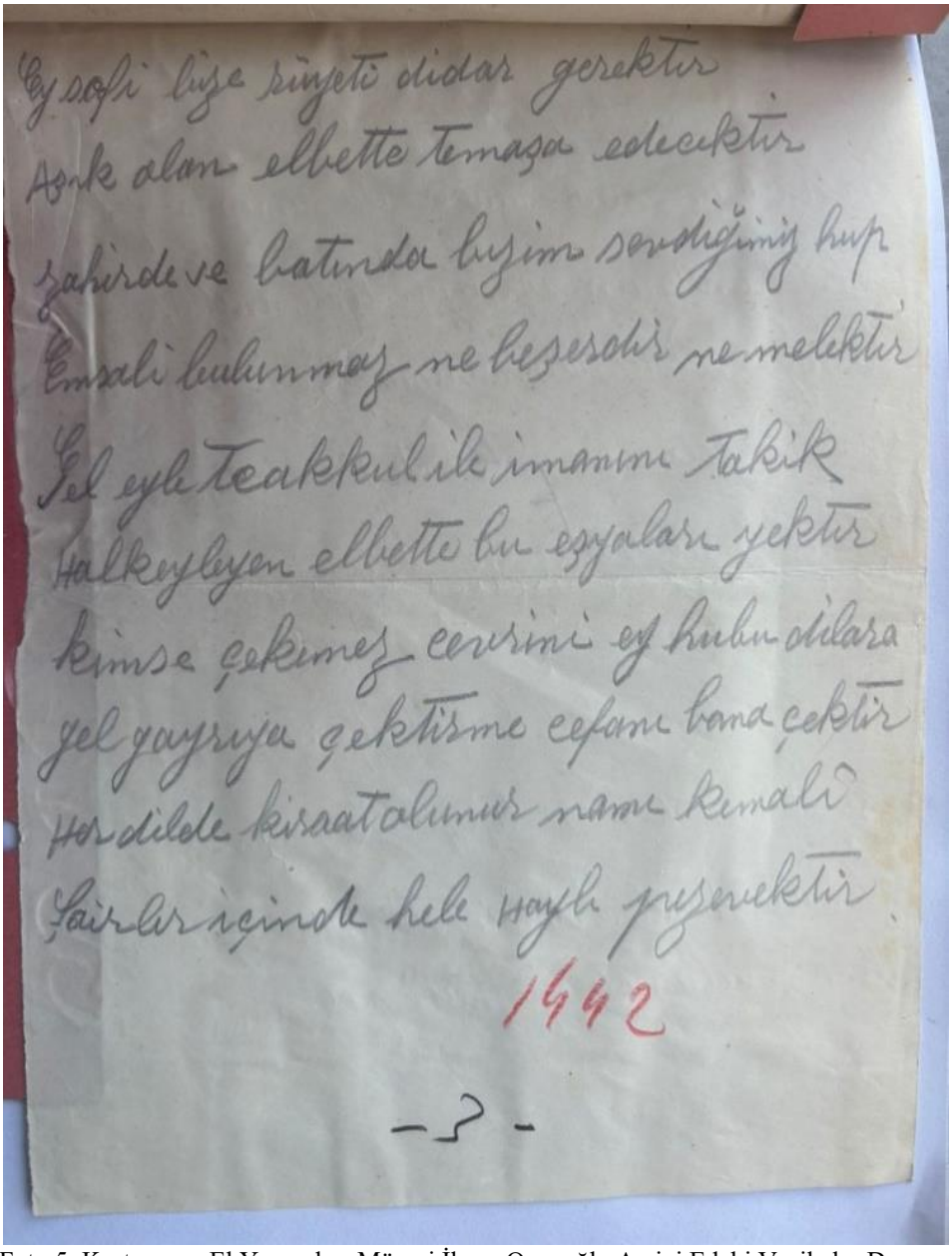

Foto 5: Kastamonu El Yazmaları Müzesi İhsan Ozanoğlu Arşivi Edebi Vesikalar Dosyası 1442 no'lu şiir orijinal metninden alınmıştır.

Şiir No	Vezin	Temalar	Kafiye- Redif	Dil & Üslup Özellikleri	Dikkat Çeken Unsurlar
1	Aruz-Remel	Mey, rindlik,mezar ritüeli	Musarra kafi-yeli	Ağırsöz varlığı; rindâne söy-leyiş	Mezarın meyhane enkazı olarak tasviri özgün ve çarpıcıdır.
2	Aruz-Remel	Sâkî, bezm, aşk	Redifli uyak	Sohbet ve içki meclisi termi-nolojisi yoğun	Hasede mey-dan okuyan tavır baskın.
3	Aruz- Hecez	Muharrem matemî, irfan	Klasik kafiye düzeni	Tasavvufî göndermeler ve mersiye tonu	Hüseynî matem vurgusu şiiri yoğunluk taşır.
4	Aruz- Hecez	Tevhid, irfanî görüş	Sade kafiye	Didaktik ve iman merkezli söylem	Son beyitte beklenmedik mizahî dil görülür.

Tablo 1: Şiirlerin Teknik ve Tematik Çözümlemesini Göstermektedir.

Sonuç

Aşık Kemali, Erzurumlu Emrah'ın çırağıdır. O da ustası gibi hem aruzlu hem de heceli şiirler yazmıştır. Aruzla yazdığı şiirlerinin dili oldukça ağırdır. O, şiirlerde genellikle dînî ve tasavvufî konuları ele almıştır. Heceli şiirlerinin dili ise oldukça sadedir. Yukarıda verdiğimiz şiirler de aruz ölçüsüyle yazılmıştır. Bu şiirlerin Kastamonulu Âşık Kemâlî'ye ait olduğunu ispatlayan delillerden biri; bu şiirlerin, Kastamonu El Yazmaları Müzesi'nde yer alan İhsan Ozanoğlu'nun oluşturduğu "Kastamonu Müzesi Arşivi Edebi Vesikalar Dosyası XVII(No:1413-1470), 1965" adlı dosyada yer alması iken diğer delil ise bu dosyada yer alan Kemali mahlaslı pek çok şiirin Sagıp Atlı tarafından yayınlanan Kemâlî Divançesi'nde de yer alıyor olmasıdır. Bu da bize gösteriyor ki Ozanoğlu dosyasında ve Divançe'de yer alan şiirler, Kastamonulu Aşık Kemali'ye aittir.

Bu makale bir tahlil ve kıyas içermemektedir. Bu makale ile Kastamonulu Aşık Kemali'nin şiir külliyatına ve bilim dünyasına dört yeni şiir kazandırılmıştır. Sagıp Atlı'nın Dîvânçe'sinde aruz vezninin kullanıldığı şiir sayısı 75 iken, yukarıda yayımlanan Âşık Kemâlî'nin şiirleriyle bu sayı 79'a yükselmiştir.

KAYNAKÇA

AKMAN, Eyüp (2024). "Kastamonulu Âşık Kemâlî ve Oğlu Âşık Hasan Hakkında Yeni Bilgiler", TÜRKBİTİG Kültür Araştırmaları Dergisi, 4/1, 2024

ATLI, Sagıp (2017). Kastamonulu Âşık Kemâlî ve Divançesi, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

DEĞER, Elif (2020). İhsan Ozanoğlu ve Halkbilim Alanındaki Eserleri. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kastamonu Üniversitesi.

MATMAZEL NORALİYA'NIN KOLTUĞU'NDA MODERNİTE ELEŞTİRİSİ: "BEN KUDUZU"NDAN ŞAHSİYETİN İNŞASINA

THE CRITIQUE OF MODERNITY IN MADEMOISELLE NORALIYA'S ARMCHAIR: FROM "MY RABIES" TO THE CONSTRUCTION OF PERSONALITY

КРИТИКА МОДЕРНА В РОМАНЕ «КРЕСЛО МАДМУАЗЕЛЬ НОРАЛИИ»: ОТ «БЕШЕНСТВА ЭГО» К СТАНОВЛЕНИЮ ЛИЧНОСТИ

Merve CURA*

ÖZ

Bu çalışma, Peyami Safa'nın "*Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*" adlı romanı kapsamında ferdiyetçilik krizini işlemektedir. Yazara göre insanın içine düştüğü varoluşsal kriz bir 'ben kuduzu'dur. Makalede; Ortaçağ sonrası yükselen modernitenin insanı kendi dar benliğine hapsettiği ve bunun sonucu olarak bireyin toplumda kendi yerini bulamadığı savunulmaktadır. Romanın kahramanı Ferit'in, pansiyonun karmaşasından Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda cisimleşen mistik huzura kavuşması; benliğin şahsiyete yenilişi ve 'ben'in ilahi varlık içinde kendini bulması süreci olarak analiz edilmektedir. Çalışmanın sonucunda hürriyetin sadece siyasi bir oluşum değil, bireyin kendi sınırlarını bilmesiyle ulaştığı bir **liyakat** olduğu vurgulanmaktadır. Gerçek kurtuluşun, insanın kendi benliğini aşarak daha üstün bir varlığa, yani Allah'a yönelip onda yok olmasıyla (fena) mümkün olduğu belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Peyami Safa, Fena, Liyakat, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu, Ben kuduzu.

ABSTRACT

This study addresses the crisis of individualism within the framework of Peyami Safa's novel *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* (The Armchair of Mademoiselle

* Kastamonu Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi
(baykush96@gmail.com)
https://orcid.org/0009-0002-5127-7379

Noraliya). According to the author, the existential crisis into which human beings fall is an "ego-rabies" (*ben kuduzu*). In this article, it is argued that modernity rising after the Middle Ages imprisons human beings in their narrow selfhood, resulting in the individual's inability to find their place in society. The journey of the novel's protagonist, Ferit, from the chaos of the boarding house to the mystical peace embodied in Mademoiselle Noraliya's armchair is analyzed as a process in which the self surrenders to true personality and the "ego" finds itself within the divine entity. As a result of the study, it is emphasized that freedom is not merely a political construct, but a merit achieved through an individual's recognition of their own limits. It is stated that true salvation is possible only when a human being transcends their own ego, turns toward a higher power—namely God—and attains self-annihilation (*fana*) in Him.

Key Words: Peyami Safa, Fana, Merit, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu, Ego-rabies.

АННОТАЦИЯ

Данное исследование рассматривает кризис индивидуализма в рамках романа Пеями Сафа «Кресло мадемуазель Норалии» (*Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*). По мнению автора, экзистенциальный кризис, в который погружается человек, представляет собой «бешенство эго» (*ben kuduzu*). В статье утверждается, что модернизм, возникший после Средневековья, затачивает человека в узкие рамки его собственного «я», в результате чего индивид не может найти свое место в обществе. Переход главного героя романа, Ферита, от хаоса пансиона к мистическому покою, воплощенному в кресле мадемуазель Норалии, анализируется как процесс поражения самости перед подлинной личностью и обретения «я» внутри божественного бытия. В результате исследования подчеркивается, что свобода — это не просто политическое образование, а заслуженное состояние (достоинство), достигаемое путем осознания индивидом собственных границ. Указывается, что истинное спасение возможно лишь тогда, когда человек преодолевает собственное эго, обращается к высшему Существу — то есть к Богу — и растворяется в Нем (*фана*).

Ключевые Слова: Пеями Сафа, Фана, Достоинство (Лиякат), Кресло мадемуазель Норалии, Бешенство эго.

GİRİŞ

Peyami Safa'ya göre modern dünya bir yıkım dönemidir. Çünkü Peyami Safa'ya göre ben; Allah'ta, millette ve insanlıkta yok olmadıkça kendini var edemez. Yazar bunu 'ben kuduzu' olarak kitabında işlemiştir. Ben kuduzu; ferdiyetin şahsiyete galip gelmesiyle ortaya çıkmış bir kavramdır. “Orta Çağ'ın bozumundan son-

ra, şiddetli bir ferdiyetçilik hâlinde, ben'in hortladığını görüyoruz. Zamanımızın büyük işaretlerinden biri de bu ben kuduzudur." (Safa, 2025: 285.syf) Orta Çağ'ın çözülüşüyle birlikte ortaya çıkan şiddetli ferdiyetçilik, insanı sadece kendisiyle sınırlandıran ve sadece kendisine hizmet eden bencil bir dünya görüşüne sürüklemiştir. Matmazel Noraliya'nın koltuğu ise insanı ben kuduzundan, insanın sadece kendini dinlemesinden koruyacak olan kurtuluşun yoludur. Eser bize, insanın kendi iç yolculuğunun Allah'ta biteceğini ve bunun varoluşsal bir süreç olduğunu hatırlatmaktadır.

Peyami Safa, bu varoluşu Noraliya'nın yaşantısında gözler önüne sermektedir. Noraliya'nın hayatında ve defterlerinde temaşa ve fena merhalelerini açıkça takip ederiz. Matmazel Noraliya, kendisini Allah'tan ayıran karanlık duvarların benlik olduğunu anlayınca, onu atıp kâinatın ruhuyla birleşmek özlemini içinde duymuştur. Peyami Safa'nın ifadesiyle Matmazel Noraliya'nın koltuğu bütün benlere isyanın sembolleşmiş hâlidir. (Safa, 2025: 284.syf) Matmazel Noraliya'nın Koltuğu bir makamın sembolü değil; bir vazgeçişin ve bir isyanın sembolüdür. Normalde koltuk iktidarı ve "ben"i temsil ederken Noraliya'nın koltuğu dünyevi olan her şeyi reddedmenin bir cismi hâline gelmiştir. Makalenin ana temasını oluşturan "ben kuduzu" ve liyakati temsil eden hürriyete ulaşmanın arayışını Ferit'in bedensel ve ruhsal hayat hikâyesinde görmek mümkündür. Yapıtın olay örgüsü, Ferit'in görünen dünya hapishanesinden, metafizik olana yani görünenin arkasındaki gerçeğe ulaşmanın ekseninde gerçekleşir.

Veremde kaybettiği ailesinin üzüntüsünü ve kendi psikolojik buhranını yaşarken taşınmış olduğu pansiyonda insanların labirentleriyle karşılaşır. Pansiyon kişileri; ölmüş kocasıyla konuştuğunu düşünen Fatma, yangında eşini kaybetmiş Eda hanım, Eda hanımın konuşmayan ve olacakları önceden tahmin eden kızı Zehra, katil kimliğini gizlemeye çalıştığı için kendisini romatizmalı tanıtan Tosun Bey gibi karakterlerden oluşmaktadır. Bu kişiler modern dünyanın bölünmüş ruh hâlini temsil etmektedirler.

Bir Labirent Olan Pansiyondan Kurtuluşa Geçiş "Matmazel Noraliya'nın Koltuğu"

Ferit, annesi ve iki ablasını veremden kaybetmiştir; kardeşi Nilüfer de hastadır ve Necmiye teyzesinin yanında kalmaktadır. Ferit psikolojik bir bunalımın içerisindedir. Geceleri rüyalar görmekte, kendi kendine konuşmakta ve yaşadığı bu duruma anlam verememektedir. Bir pansiyona taşınır, pansiyonda kalan kişilerin durumu da Ferit'ten farksızdır. Pansiyonda her gece tuhaf olaylar olmaktadır. Ferit pansiyondaki kişilerle tanışmıştır, onlarla diyalog içerisindedir. Pansiyonun sahibi Vasfi Bey dindar bir adamdır ve kurallara sıkı sıkıya bağlıdır. Pansiyonun kişilerinden olan Fatma, gençtir ve kocasını kaybetmiştir; kocasının her gece onu ziyaret ettiğini düşünmektedir. Ve pansiyonda geceleri çıplak gezen bir kadın bulunmaktadır. Pansiyondaki Eda Hanım kocasını yangında kaybetmiştir, iki çocuğu vardır ve çocuklarından Zehra konuşamamaktadır. Zehra birtakım olayları önceden tahmin

etmektedir. Pansiyon kişilerinden Tosun Bey'in romatizması vardır, ayağa kalkamamaktadır. Pansiyonun önemli kişilerinden biri de felsefe öğretmeni Aziz Bey'dir, her durumda Ferit'in yanındadır. Aziz Bey doğru zamanda doğru soru ve cevaplarla Ferit'e yardımcı olur. Ferit'in bir de sevgilisi Selma vardır; Ferit'in psikolojik bunalımı içerisinde ilişkileri gelgitlidir. Ferit'in ruh hâliyle bedeni arasında bir benzerlik vardır. Romanda geçen birkaç cümleyle bunu şöyle ifade edebiliriz. "Birden bire nefes darlığı artmıştı. Kısa ve şiddetli bir tereddüt geçirdi, tramvaydan indi. Geriye doğru koşuyordu. Tıkanacak gibi oldu ve durdu." 86.syf Ruh hâli bu karmaşa içerisindedir sürekli kendi kendine sorular sormakta ve bir çıkış aramaktadır. Teyzesi Necmiye, kardeşi hasta olmasına rağmen ona iyi davranmamaktadır; zengin ama cimridir. Ferit aklından ve bir keresinde de Tosun Bey'e onu öldürmek istediğini söyler. Bir gün Zehra işaretlerle birinin öleceğini söyler ve Ferit'in aklına türlü ihtimaller gelir. Necmiye teyze öldürülmüştür ve bunun haberini alır. Ferit ve kardeşi çok şaşkındır daha birkaç gün önce onu öldüreceğinden bahsederken bu gerçekleşmiştir. Ferit birkaç gün sonra teyzesinin Tosun Bey tarafından öldürüldüğünü öğrenir. Tosun Bey, her şeyi onların iyiliği için yaptığını itiraf eder. Teyzesinin evi ve paraları artık Ferit ve kardeşinindir. Aziz Bey bu olaylardan sonra sinirleri bozulduğu için Ferit'e adaya gitmesini teklif eder. Pansiyonun kargaşası ve teyzesinin ölümü Ferit'i büsbütün bunaltmıştır.

Kitabın ikinci bölümünde Ferit, Aziz Bey'in önerisi üzerine adada bir ev tutmuştur; bu ev Matmazel Noraliya'nın evidir. Matmazel Noraliya, on beş yaşına kadar babaannesi tarafından büyütülmüştür. Müslüman geleneklerine göre yetiştirilmiştir ve babannesi ona Nuriye diye seslenmektedir. Matmazel Noraliya kendisine hep Nuriye diye seslenilmesini istemiştir ama isteği hiçbir zaman olmadığı için şimdi de olmamıştır. Hep Matmazel Noraliya olarak anılmıştır. Noraliya, annesinin baskıcı tavırlarına rağmen babaannesinin ona öğrettiklerinden vazgeçmemiştir. Matmazel Noraliya günün birinde âşık olmuştur ama annesinin karşı gelmesi üzerine sevdiği kişi ile kavuşamamıştır. Bundan sonra Matmazel Noraliya tamamen evine kapanmış hatta odasından hiç çıkmamıştır. Odasında; iki pencere arasında ufak siyah maroken kaplı, arkası yarım daire biçiminde, kolları geniş ve yassı hiçbir stili olmayan bir koltukta 32 yıl oturmuştur.

" -Ben bu koltukta otuz iki sene oturdum. Kaçtım insanlardan. Her şeyi sildim. Ruhumun dibine indim. Ve... Onu gördüm. Şimdi... Sen de göreceksin." (Safa, 2025: 231.syf)

Bu koltukta her türlü hastaya şifa olmuş ve sufi hayatı yaşamıştır. Noraliya inançlı yardım sever ve tasavvuf ehlidir. Ferit bu eve taşındıktan sonra bir gece uyurken, gel sesiyle irkilir. Uyanır ve sesi takip eder, onu çağıran Matmazel Noraliya'dır. Manevi bir buluşmadır bu, koltuğa oturduktan sonra Ferit tüm iç sıkıntılarından kurtulur, ruhunun varlığına ulaşır. Bundan sonra Ferit; sevgilisi Selma, Aziz Bey ve kardeşi ile birlikte normal ve mutlu bir hayata başlayacaktır.

Ben'in Merhaleleri

Peyami Safa için benliğin erimesi (fena), bir bitişin değil, yüce bir varoluşun başlangıcıdır. Yazar fena olayını şöyle açıklar. *"Ben'nin, Allah'da yok olmaya koşması azizleri, insanlıkta yok olmaya koşması dahileri, millette yok olmayan koşması kahramanları yaratmıştır. Bütün bu ideallerde müşterek olan şey ben'in fenasıdır."* (Safa, 2025: 285.syf) Safa'nın, 'fena' kavramına getirdiği özgün yorum göze çarpmaktadır. Yazara göre yok olma durumu kelime anlamıyla ortadan kalkmak değildir. İnsanın cüzî iradesinden vazgeçip, kullî olana teslim olması; emrinde olma hâline gelmesidir. Ferit'in romanın sonunda ulaştığı huzur ben'in, fena'ya teslim olmasından kaynaklanmaktadır.

> Peyami Safa'ya göre ben'den sıyrılarak yeni bir kimlik kazanmak bireysel bir arayış değildir. Toplumsal oluşumun ve bu oluşumda meydana gelen her türlü felaketten uzak durmanın tek yoludur. 'Ben' biz olmayı öğrenemezse kişi benliği içinde kaybolacaktır. Bu kayboluş toplum içinde kimlik sorununu ve ruhsal yıkımı beraberinde getirecektir. Yazar bunu şu şekilde ifade etmektedir: "Zamanımızda, Noraliya gibi Allah'da kendini kaybedenler azdır. Harplerin, benliğini öldürmesini bilmeyen insana, yüksek bir hedef uğrunda yok olmayı öğreten kanlı bir terbiye olduğuna işaret ediyordu. Dava bu değil mi? "Ben" kendisini "biz"e ve "biz"den daha üstün bir perspektife doğru aşmalıdır. Yoksa benlerin çarpışması ve boğuşması içinde parçalanma mukadderdir. Fertten millete, milletten insana, insandan Allah'a doğru aşmanın merhalelerini idealleştirmeyen ve kendi ölçüsünü yalnız kendisinde bulan insanın nasibi bugünkü dünya felaketinden başka nedir?" (Safa, 2025: 285.syf) Bu açıdan bakıldığında, Ferit'in, Noraliya'nın koltuğuna oturarak ulaştığı huzur, sadece kendine ulaşmış olmanın bir yansıması değildir. Aynı zamanda bu huzur; benlerin savaşından çıkıp bizi faydaya götürecek olan idealin emrinde olma liyakatine erişmiş olmaktan ileri gelmektedir.

Şahsiyetin Esareti

Peyami Safa'ya göre hürriyetin yanlış anlaşıldığı bir dünyadayız. İnsan kendi hürriyetini ancak iradesine sahip çıkarak kazanabilir. İnsanın hürriyetini şahsiyetiyle birlikte geliştirmesi onu nefis merhalesinden fena merhalesine taşır. Bu fena merhalesi, aslında bir irade kahramanının ulaştığı en yüksek teslimiyet boyutudur. Yazara göre insan doğarken şahsiyete ve hürriyete sahip olamaz; her ikisini de ancak yaşadıkça ve liyakati doğrultusunda kazanabilir. Burada dikkat edilmesi gereken temel husus ferdiyet ve şahsiyet ayrımıdır: Ferdiyet biyolojik bir varlığı ifade ederken, şahsiyet onu aşan ve emri altına alan sosyal bir kimliktir.

Yazara göre Hürriyet kanunların birey ile devlet arasına çizdiği bir sınır değildir; aynı zamanda ruhu ve iktisadı bir araya getiren temel bir kavramdır. Safa; ferdiyetin, şahsiyete yenilişi herkeste aynı derecede gerçekleşmediğini savunur.

Hürriyet liyakâta bağlıdır ve herkes için eşit bir hak olarak düşünülemez. Bu durum insanın toplum içerisindeki yerini belirler. İnsanın kendi yolunda gösterdiği irade zaferiyle kazanmış olduğu yüksek derecedir.

Safa'ya göre; Türk kadınına verilen hürriyeti köylü kadını reddetmiştir. Köylü kadını hurafelerinin esiridir, hâlâ erkeği görünce yere çömelmesi bunun bir göstergesidir. Kanunlar onu bu kölelikten kurtaramamıştır ve ortaya çıkarması gereken şahsiyetine kavuşturamamıştır. Oysaki münevver Türk kadını inkılaptan daha önce yeniliği kabul etmiştir. Bu mesele hürriyetin herkesçe kabul ettiği bir yasal süreç değil, bir şahsiyet meselesidir. Ferit nasıl ruhunun karanlığından ben'ini eriterek kurtulduysa, toplumun hurafelerden çıkması bu 'fena'nın emri altına girmesiyle mümkün olacaktır.

Maddeden Maneviyata Bir Bakış

İnsan madde planında da kazandığı para kadar hürdür. Çalışma, sermayeye esiridir; çalışan da çalıştırana bağlıdır. Böyle bir ekonomik dünyada hürriyet, sadece sermayenin hürriyetidir. Kendi kurumlarını öteki sosyal kurumlardan da, insan ruhundan da, ayrı bir oluşum sanan hukukçular siyasi hürriyeti psikolojik hürriyetten ayrı düşünüp; sadece birey ile devlet arasındaki bağlantıya hapsetmişlerdir. İnsanın siyasi hürriyeti iktisadi ve ruhi hürriyetinden ayrı düşünülemez. Hürriyet meselesi tek bir bütündür, parçalanamaz. Safa'ya göre; hürriyetin şahsiyetle bağı koptuğunda nitelik, niceliğe kurban edilir yazar bunu şu şekilde ifade etmektedir: "Hürriyetin şahsiyetle münasebetini aramayan hukukçu, yalnız fertle devlet arasındaki münasebet planında kalınca, aptalla zekiye, bilgisizle âlime, görgüsüzle görgülüye aynı rey hakkını tanımak zorunda kalır. Böyle bir hürriyet ve müsavat anlayışıyla iki ahmak bir dâhiden üstündür. On cahili dokuz âlime tercih eden bir sistemde bilginin demogojiye mağlup olmasına şaşar mısınız?" (Safa, 2025: 289.syf)

Günümüz insanının da en büyük sorunu budur. Modern sistemin ürettiği insanlar, düşünen insanın önünde konumlandırılmaktadırlar. Çünkü modern düşüncenin yarattığı görüntü dünyasında, insanın ben'inden başkasına yer yoktur. Çünkü değerler dünyası yıkılmıştır ve onun karşısına insan oturtulmuştur. İnsanı merkeze koymayı insan için yapmış olsalar da insanın düşmanı artık kendi ben'inden başkası değildir. Safa'nın zamanını aşan tahlilleri, sadece romanın yazıldığı dönemin insanlarına bir uyarı değil, günümüz insanı için de geçerliliğini koruyan evrensel bir mesajdır. Düşünen insanın önünde konumlandırılanların sadece kendine hizmet eden 'ben' odaklı kişiler olması, Safa'nın bu uyarısını doğrular niteliktedir. Ferit'in pansiyonun aynalarından ve kendi kuruntusundan kaçması, kurtuluş yolunun ancak manevi değerlerde olduğunu gösterir. Modern düşüncenin kurduğu 'ben' dünyasından kaçabilmek, ancak ben'in merhalelerinden kurtulmakla mümkündür. İşte bu zorlu yolculuk, sonunda ferdin kendi iç huzuruna ve gerçek hürriyetine kavuşmasını sağlamaktadır.

Sosyal Hürriyet, Hür Liyakat

Yazar, ferdiyetçi liberalizmin; "ben" ve "biz" davasında ben'in haklarını savunurken bugünkü sosyal huzursuzluğun temelindeki bencilliği yarattığını savunur. Hristiyan ve İslam tasavvufu ona karşı olmuşlardır. Ben'in hürriyeti, ben'in mülkiyeti, ben'in kazanç hırsı ve ben'in kibri. İdeolojiler insan merkezci olmasından dolayı; insana aşkınlık katan bu maneviyatın kutsallığından mahrumdurlar. Bu yüzdendir ki kendilerine inanan insanlara ilahi vecdi ve coşkunluğu hiçbir zaman verememişlerdir.

"Yalnız, ideolojiler antroposantrik mahiyetlerinden dolayı, insanı aşan yüksek bir manevi prensipten mahrum oldukları için, müminlerine dinlerin verdikleri büyük vecdi ve ideal coşkunluğunu verememişlerdir. Hatta komünizm gibi dine yalnız bigâne kalmayıp düşman kesilen ideolojilerin kütleye verdiği hassasiyet, parti ve sendika coşkunluğundan fazla olmamıştır." (Safa, 2025: 290.syf)

Safa, burada belirttiği gibi komünizm gibi sistemlerin de bir seçimden öteye gidemediklerini savunmaktadır. Onlarınki sadece bir heyecandır, taşıdıkları bir değer ve ya hizmetleri yoktur. Bu durum Ferit'in hikâyesinde de böyledir. İnsana soğuk gelen materyalizmin içinde aradığı coşkunluğu bulamaz. Bu coşkunluğa Matmazel Noraliya'nın Koltuğu sayesinde ulaşır. Çünkü Matmazel Noraliya kendini insanlığın hizmetine adamıştır bunu da kendi ben'i için değil inandığı manevi değerin insana verdiği vecd hâlinde yapmıştır.

Modern dünya, insana kendini hedef göstererek onu kendi çıkmazına hapsetmiştir. Maddi değerlerin yükselmesi ile manevi değerlerin yitimi bir olmuştur. Çünkü insanın kendisi için mekânda hızlı bir mesafe katetmesi bir ilerleme değildir. Bunu ilerleme sanan modern düşünce, benliğin kıskacında insani değerleri kaybetmiştir. Peyami Safa ise bunu şu şekilde ifade etmektedir: Modern sistem insanı kendi etrafında dönen bir atlıkarıncaya benzetmiştir. Ben'in kendi etrafında dönmesi kendini bir yanılgıya düşürmüştür. Evet, insan atlıkarıncadadır ama bir mesafe alamamaktadır sadece kendi etrafında dönmektedir. Ve uçakla göğe çıkan insanın ruhu yerde sürünmektedir bu liyakat kavramının yerini kendini sığ bir faydacılığa bıraktığını göstermektedir. Ferit yaşamak için yaşamaktan kaçınmış; hayatın gayesini hayatta yemenin gayesini yemekte arayan bu döngüden Matmazel Noraliya'nın temsil ettiği o aşkın değerlere yani manevi aydınlığa ulaşarak kurtulmuştur.

Ben'inin tatmin edildikçe artan ve her gün biraz daha maddi bir mahiyet alan isteklerini karşılamaktan başka neye çalışıyor? Eğer bugün, eski Yunan düşüncesinin tazelenmesine borçlu olduğumuz bir klasik temelli kültürümüz ve rönesans dehalarından gözlerini ayırmayan güzel sanatlarımız varsa, belki de, Eflatun otomobile ve Michel-Angelo uçağa binmediği içindi. (Safa, 2025:291)

Safa'ya göre modern ilerleme anlayışı bizi yanıltmamalıdır. İnsanlık uçağa binip mekânda sürat kazandıkça ruhsal planda yer çekimine yenik düşmüş ve yerde sürünmeye başlamıştır. Yazarın Eflatun ve Michelangelo örnekleri, gerçek mesafe-

nin maddi imkânlarla değil, o imkânların görüntüsünden uzak bir iç derinlikle oluştuğunu ifade etmektedir.

Aydınlığın Dönüşüm Sembolü "Matmazel Noraliya'nın Koltuğu"

Makalenin temel düşüncesi olan; "İnsan nasıl hürleşir ve nasıl liyakat sahibi bir şahsiyet olur?" Sorusuna cevabı Peyami Safa şu şekilde cevap vermektedir:

İki bin sene sonra bugünkü kültürümüzden ve sanatımızdan adi bir pragmatizm ve daha soysuzlaşmış bir sürrealizmden başka bir şey kalacağına emin misiniz? Ben eminim. Çünkü Matmazel Noraliya'nın koltuğu vardır. Bu, bir isyanın ve insan düşüncesi kadar yeni bir aydınlığın sembolüdür.

Aziz gülümseyerek ilave etti:

- Matmazel Noraliya'nın koltuğunda insanlığın otuz iki sene değil sizin gibi yarım dakika oturması kâfi. Asırların hazırladığı bir istihale için, bir ân yeter. (Safa, 2025:291-292.syf)

Hayatın, farkına varmaktan ve ben'i terbiye edip şahsiyet kazanmaktan başka bir amacı yoktur. Bu amaç insanı hedefleri doğrultusunda manevi bir doyuma ulaştıracaktır. Safa, modern düşüncenin ve kültürün insanın içine düştüğü sahte bir faydacılık bataklığı olduğunu düşünmektedir. Bu bataklıktan çıkmanın yolu tıpkı Ferit'in Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'na oturması gibi insanlığın da bu koltuğa oturmasıyla mümkün olur. Bu koltuk sadece bir eşya değil insanın kendinden sıyrılıp aşkın ruha büründüğü bir liyakat makamıdır. Noraliya'nın defterindeki o meşhur ifade; *"Bu dünyada kendisini iyiliğe ve güzelliğe veren bir tek kişi de kalsa, insanlar yine bahtiyar olurlar"* düşüncesi şahsiyetin makamının kemiyetle değil keyfiyetle ilgili olduğunu kanıtlamaktadır. Aslında Aziz'in vurguladığı yarım dakikalık oturuşa günümüz dünyasının da ihtiyacı vardır. Bu yarım dakikalık oturuş asırların hazırladığı bir dönüşümden başka bir şey değildir. Ferit Matmazel Noraliya'nın koltuğunda sadece yarım dakika oturmuş ve ruhunun aynasını seyretmiştir. Bu temaşa; Ferit'in yolunun, kendi ben'lik sınavının bir hediyesi olarak verilmiştir. Modern düşüncenin ulaşamayacağı bu huzur manevi değerlerde, şahsiyetin hürriyetinde ve liyakattedir. Bu liyakat insanın yaşamı boyunca vereceği sınavların ve bir anlık dönüşümün kazandırdığı aşkın bir boyuttur. Bu boyuta nefsin sınavları doğrultusunda ulaşabiliriz.

Sonuç

Sonuç olarak Ferit'in aklı; şüphelerle, ve kuruntularla uyuşmuşken, felsefi düşüncesi sayesinde ruhunun karanlıklarından kurtulmayı başarmıştır. Safa'nın bu eseri bizlere gösterir ki; hürriyet ancak şahsiyetle kazanılabilir, şahsiyeti kazanmak ise ancak nefsin terbiyesiyle mümkün olacaktır. Gerçek ilerleme insanın farkındalık seviyesine ulaşmayla başlar. Ferit yaşadıklarına kapılıp düşünmeseydi, düşünüp sorgulamasaydı. Belki de o derinliğe hiç ulaşamayacaktı. Çünkü ben'in savaşı derin düşünce ile sağlanmaktadır. Kendini sorgulamayan bir insanın kendi beni'ne kapılması yadırganamaz bir gerçekliktir. İşte felsefe, tam da bu yüzden aklın canlı

kalması ve insanı kaybolduğu yoldan kendi yoluna koyması için ben'in disiplinidir. Sonuç olarak Ferit'in aklı; şüphelerle, ve kuruntularla uyuşmuşken, felsefi düşüncesi sayesinde ruhunun karanlıklarından kurtulmayı başarmıştır.

Safa'nın bu eseri bizlere gösterir ki; hürriyet ancak şahsiyetle kazanılabilir, şahsiyeti kazanmak ise ancak nefsin terbiyesiyle mümkün olacaktır. Gerçek ilerleme insanın farkındalık seviyesine ulaşmayla başlar. Ferit yaşadıklarına kapılıp düşünmeseydi, düşünüp sorgulamasaydı. Belki de o derinliğe hiç ulaşamayacaktı. Çünkü ben'in savaşı derin düşünce ile sağlanmaktadır. Kendini sorgulamayan bir insanın kendi beni'ne kapılması yadırganamaz bir gerçekliktir. İşte felsefe, tam da bu yüzden aklın canlı kalması ve insanı kaybolduğu yoldan kendi yoluna koyması için ben'in disiplinidir.

KAYNAKÇA

Safa, P. (2025) *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
Uludağ, M. E. *"Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda Gerçekleşen Psikolojik Aktiviteler"*. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi.*

KÜLTÜR EVRENİ DERGİSİ
ISSN: 1308-6197
Yayın İlkeleri

1) Kültür Evreni Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

2) Kültür Evreni Dergisinde [halk bilimi, dil bilimi, müzik, edebiyat, Türklük bilimi, mitoloji] alanında makalelerin yanısıra; söyleşi (sohbet, röportaj), eleştiri, tanıtım ve haberler yer alabilmektedir.

3) Kültür Evreni Dergisinde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında, sosyal medyada (internette) yayımlanmamış olacaktır.

4) Kültür Evreni Dergisinin dili; Türkiye Türkçesi, Türk dilinin diğer lehçeleri (Azeri Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kırım Türkçesi vb.), İngilizce ve Rusça'dır.

5) Kültür Evreni Dergisinde, 4. maddede belirtilen dil ve lehçelerde yayımlanacak yazı ve makaleler; Lâtin, Kril ve Arap elifbası ile kaleme alınabilir. Ancak, makalede (yazıda); Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce özet (abstract) ve anahtar kelimeler (keywords) ile genel kaynakça Lâtin harfleri ile yer alır.

6) Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan yazılara, Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler ile İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

7) Türkiye Türkçesi dışında; Türk dilinin diğer lehçelerinde kaleme alınmış yazılara, Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile o lehçeyle özet ve o lehçeyle anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

8) İngilizce kaleme alınmış yazılara, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

9) Rusça kaleme alınmış yazılara, Rusça özet ve Rusça anahtar kelimeler, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

10) Özetler, hangi dilde ve hangi lehçede olursa olsun; 100-250 kelime arası ve tek paragraf olmalıdır. Tek cümlelik özetler kesinlikle kabul edilmeyecektir. 100 kelimenin altında veya 250 kelimenin üstündeki özetler de kabul edilmeyecektir.

11) Özetler; hangi dil ve hangi lehçede olursa olsun, makaledeki bilginin kısaca bir tanımıdır. Makalenin ana kısımlarının (giriş, bulgular ve yöntem, sonuçlar, tartışma ve öneriler) her birinin kısa bir özetini içermelidir. Okuyucunun makalenin içeriğini; kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine, kendi ilgi alanlarıyla ilişkisini saptamasına ve böylece makaleyi bütünüyle okumaya ihtiyaç duyup duymayacağına karar vermesine imkân vermelidir.

12) Özetlerde; araştırmayı yapılmaya değer kılan neden ve çözülmeye çalışılan proplem belirtilir. Araştırma sürecinde kullanılan yöntem, kapsam, zaman, yer ve verilen özellikler belirtilir. Kapsama alınan ve kapsam dışı bırakılan değişkenler açıklanır. Elde edilen en önemli sonuçlar sunulur. Bulgular rakamsal olarak ortaya konulur. "Çok, az, büyük, biraz" vb. gibi belirsiz ifadeler kullanılmaz. Elde edilen sonuçların önemi ve araştırma alanına kattığı bilginin önemi belirtilir. Sonuçların genellenebilir olup olmadığı, potansiyel olarak genellenebilir olup olmadığı ya da belirli bir duruma

bağlı olarak ortaya konulup konulmayacağı belirtilir. Bilgiler genellikle birer cümle olarak verilir, bulgu ve sonuç kısmı birkaç cümleden oluşabilir. Uygun bağlaçlar kullanılarak bütünlük sağlayacak şekilde düzenlenir. Cümleler açık ve anlaşılır olmalıdır. Cümlelerde geçmiş zaman kipi kullanılır. Özette; tablo, şekil, atıf ve referans kullanılmaz.

13) Anahtar kelimeler (keywords), yayının elektronik ortamda taranmasına, dizinlenmesine yardımcı olduğu gibi yayına hazırlama süreçlerinde hakem ve editörlere katkı sağlamaktadır. Anahtar kelimeler, ilişkili terimler dizini (gömü=thesaurus), dizin (index) vb. araçlardan seçilmeli, rastgele verilmemelidir. Bilgiye erişimde anlamlı olabilecek darlık ya da genişlikte seçilmelidir. Terimlerin ve kavramların seçimi mümkün olduğunca erişimi anlamlı kılacak biçimde yapılmalıdır. Anahtar kelime sayısı makalenin erişimine imkân verecek alanları içerecek sayıda (en fazla 5) olmalıdır. Özellikle edebiyat alanında makalede incelenen yazar ve eser adlarının erişim öğesi olduğu unutulmamalıdır.

14) Yazıların (makalelerin) başlıkları 12 kelimeyi aşmamalıdır. Başlık, makaleyi betimleyici olmalı, makalenin temel kavramlarını, tartışmalarını ve savını (tezini, iddiasını) yansıtmalıdır.

15) Bir makale hangi dilde ve lehçede kaleme alınmış olursa olsun; Türkçe başlık, İngilizce başlık, Rusça başlık mutlaka olmalıdır.

16) Makalelerin (yazıların) yazım sırası şöyle olmalıdır:

a) Yazının Başlığı

-Türkçe başlık

-İngilizce başlık

-Rusça başlık

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o başlık önce yazılmalıdır.

b) Özetler

–Türkçe özet ve anahtar kelimeler

-İngilizce özet (abstract) ve anahtar kelimeler (keywords)

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o dildeki özet ve anahtar kelimeler önce yazılmalıdır.

c) Makale Metni

d) Kaynakça

e) Ekler (varsa)

f) Geniş özet (summary) (isteniyorsa)

17) Yazılar, (Microsoft World) programıyla gönderilecektir. Yazı, Türkçe veya İngilizce ise, Times New Roman; Azeri lehçesinde ise, Times Roman Azlat (veya benzeri); Rusça ise Times Cyr (veya benzeri) olmalıdır. Gönderilen yazının yanında, yazının fontları mutlaka olmalıdır. Yazının içinde resim, nota vb. var ise baskıya uygun yüksek çözünürlülükte gönderilmelidir.

18) Yazılar (makaleler), başlıklar, özetler, metin, dipnotlar, kaynakça vb. dahil minimum 2000 kelimeden az olmamalıdır. Yani, Kültür Evreni dergisinin sayfa standardına göre 5 sayfadan daha az olmamalıdır.

19) Makale metninin içindeki alıntılar ve göndermeler; yazar soyadı, yayın yılı, sayfa numarası biçiminde parantez içeride belirtilecektir. Mesela; (Boratav 1987:9)

20) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve aynı yazı karakteriyle daha küçük punto ile yazılacaktır.

21) Metin içinde belirtilen alıntılar ve göndermelerin yeri; "KAYNAKÇA" başlığı altında soyadı başta olmak üzere alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. "KAYNAKÇA" yazının (makalenin) en sonunda ve eklerden önce verilecektir.

a) Kitaplar için;

[KÖPRÜLÜ, M.Fuat(2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Makale ve bildiriler için;

[ASAN, Veli: (1995)."Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılarda Musahiplik", *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Yazılar; e-posta (e-mail) olarak **(kulturevreni@gmail.com)** mail adresine gönderilecektir. Arzu edilirse yazılar; derginin **(www.kulturevreni.com)** sitesinde "makale gönder" menüsüne tıklanılarak ve ilgili alanlar doldurularak da gönderilebilir.

23) Dergi Temsilcilerine aracılığıyla gönderilen makaleler, yine mutlaka **(kulturevreni@gmail.com**) e-postası kanalıyla iletilecektir.

24) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar; hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili en az iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya yayımlanmayacaktır. Düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla geri gönderilecektir. İncelenmek üzere yazı gönderilen uzmanların (hakemlerin) adları yazarlara, yazarların adları, uzmanlara (hakemlere) kesinlikle bildirilmeyecek, gizli tutulacaktır. Çift taraflı körleme ilkesi (double blind referee) bozulmayacaktır. Hakemlerin yazı ile ilgili verdiği karar Yayın Kurulu'nda değerlendirilecektir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı veya değişikliklerin neler olması gerektiği Yayın Kurulu tarafından kararlaştırılacaktır.

25) Dergimize gönderilen yazılara yayımlandığında herhangi bir telif ücreti ödenmeyecektir.

UNIVERSE CULTURE JOURNAL
ISSN: 1308-6197
Publication Principles

1) *Universe Culture* published four times a year is an international peer rewieved journal.

2) *Universe Culture* journal includes scientific articles about [folklore, linguistics, music, literature, Turcology and mythology]. In addition, interview (chatting, conversations), critique, book-review and news are avaliable for publishing in this journal.

3) Previously unpublished articles should be submitted to the *Universe Culture* journal: at the any printed, net and magnetic facilities.

4) The languages of the *Universe Culture* journal are Turkey Turkish, the other dialects of Turkish (dialects of Azerbaijani, Kazakh, Uzbek, Kyrgyz, Turkmen, Crimean Tatars etc.), English and Russian.

5) Writings and articles which will be published (with 4th article will be mentioned in the specified languages and dialects) is to be written in Latin, Cyrillic and Arabic alphabet. The article (writing) should be include abstract, and key words Turkish and English and also general bibliography in Latin letters.

6) The article in Turkey Turkish should be include Turkish and English abstract and key words.

7) The article in other dialects of Turkic language should be include abstract and key words in Turkish, English and language of main text abstract and key words.

8) The article in English should be include English and Turkish abstract and key words.

9) The article in Russian should be include Russian, English and Turkish abstract and key words.

10) Abstract should include at least 100 upmost 250 words and in form of one paragraph in any language. Abstracts as only one sentence not be accepted. Abstract, the top ofless than 100 words or 250 words will not be accepted.

11) Abstract, no matter in which language and dialect; is a brief description of knowledge in the article. Abstracts schould also include a brief abstract of each main part in the article (introduction, findings and methods, results, discussion and proposals). Therefore abstracts schould be comprehensible enaugh for the readers to have an idea about the article with precision in a short time and to determine the relationship between their own interests. So that, the abstract schould enable the readers to decide about the necessity to read the entire text.

2) In abstracts; reason that is worth investigating and the problem to be solved are indicated. In the research process; method, scope, time, place and the specified properties are also indicated. Included and excluded variables are explained. The most significant results are presented. Results can be demonstrated numerically. Non-specific statements such as “So, little, big, little” etc. are not used. The importance of the results and their contribution to the research area are indicated. There are also indications about whether these results can be generalizable or potentially generalizable or whether to be put forward due to a particular situation. Information is usually

given in one sentence. Some of the findings and conclusions may consist of a few sentences. Sentences are arranged so as to ensure integrity using appropriate connectors. Sentences should be clear and understandable. Past tense is used in sentences. In abstract; tables, figures, cited and references are not used.

13) Key words also make contributions to the referees and editors in publication process as well as to the publications scanned in electronic media and indexing process. Key words schould be chosen from associated terms index (burial = thesaurus), index and so on but not chosen randomly. For accessing to information they schould also be selected having significantly stenosis or sizes. The choice of the term and concept of access as possible should be done in a way that makes sense. The number of keywords that will allow the article to include access to a number of areas (up to 5) should be. Especially in the field of literature, the names of authors and works analyzed in the article should be noted as an item for the access to the work.

14) The titles of articles (writings) should not exceed 12 words. The title should be descriptive for the article and schould reflect the article's basic concepts, discussions and arguments (thesis, the claim).

15) Regardless in which language and dialect the article is written; there must be Turkish, English and Russian title located.

16) Title of article must be in order as follow:

a) Writings the title

- Turkish title
- English title
- Russian title

Note: The text should be written in which language and dialect is written before that title.

b) Abstracts

-Turkish abstracts and key words

-English abstracts (summary) and key words

Note: The text must be written in languages and dialects, which was written in the abstract and key words in that language before.

c) Article Text

d) Bibliography

e) Appendices (if applicable)

f) Large abstract (summary) (if required)

17) Articles will be sent to the MS World program. Text, in Turkish or English schould be in Times New Roman; In the Azerbaijani dialect, in Times Roman Azlat (or similar); in Russian in Times Cyr (or similar). Besides the type sent, type of fonts should also be included. In the article if there are pictures, musical notes etc. they schould be submitted with high resolution in accordance with printing.

18) Writings (articles), titles, abstracts, text, footnotes, bibliography etc. including not less than a minimum of 2000 words. So, according to the standards of *Universe Culture* journal, writings (articles) should not be less than 5 pages.

19) Citations and references in the article text; author's name, year of publication, page number format will be indicated in parentheses. For example; (Boratav 1987: 9)

20) Footnotes will be used for illustration only and will be written with the same font and smaller font size.

21) Location of quotations is specified in the text under the title of **"Bibliography"**. Those are listed in alphabetical order in that the surname of the auther mainly located. **"Bibliography"** will be given at the end of the text (article), before appendices.

a) For the books;

In the bibliography: [Köprülü, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,vs. 209-210.]

b) For the articles and proceedings;

In the bibliography: [ASAN, Veli: (1995). "Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılarda Musahiplik", *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Articles will be delivered to the e-mail of journal through the journal's website of **(www.kulturevreni.com)** by clicking "article Send"in which "Submission Form" is available to be filled. So the articles attached with this form will be sent to the journal through e-mail **(kulturevreni@gmail.com)** to the absolute way.

23) However articles submitted to the Journal of Representatives, will also be sent to the current e-mail channel.**(kulturevreni@gmail.com)**

24) Articles submitted for publication to the Journal will be delivered by at least two referee experts related to the subject penned in the texts thus according to the reports of these experts articles will be published or not. In case of corrections articles will be returned to the owners in order to make those corrections. The name of experts and the name of authors will not be divulged each other and will be kept confidential. Double-sided blanking principle (double-blind referee) will be kept. Decisions of the arbitrators over the articles shall be assessed on the Editorial Board. The Editorial Board will decide whether these articles will be published or what changes schould be made.

25) There will be no royalty payment after the publishment of these articles.

ЖУРНАЛ “МИР КУЛЬТУРЫ”
ISSN: 1308-6197
Требования по изданию

1) Журнал “Мир культуры” являеться реферированным журнаном и выходит в год четыре раза.

2) В журнале “Мир культуры”, наряду со статьями из области [фольклора, языковедения, музыки, литературы, тюркологии, мифологии] будут издавatся статьи из сферы (разговорной речи, репортажей), критики, презентации и информирования.

3) Статьи, которые будут печататься в журнале “Мир культуры”, не должны быть изданы в других органах печати и социальной сети (интернет).

4) Статьи, в журнале “Мир культуры”, будут печататься на современном турецком языке, английском, русском языках и на разных диалектах турецкого языка (Азербайджанский, Казахский, Узбекский, Киргизский, Крымский и т.п).

5) Во всех статьях, издаваемых в журнале “Мир культуры” в указанном в 4-ой статье языках, можно исползовать латинский, арабский шрифт писменности и кирилицу. Однако, аннотации (abstract) и ключевые слова (keywords) должны быть латинскими буквами.

6) Статьи, издаваемые на современном турецком языке, с аннотацией и ключевыми словами, объязательно должны иметь аннотацию и ключевые слова на английском языке.

7) Кроме статей на современном турецком языке, все статьи издаваемые на диалектах турецкого языка, должны иметь аннотацию и ключевые слова на современном турецком , английском языках и на указанных диалектах.

8) Статьи, издаваемые на английском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на английском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова и на турецком языке.

9) Статьи, издаваемые на русском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на русском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова на турецком и английском языках.

10)Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны состояться из 100-250 слов без абзаца. Категорически не будут приниматся аннотации с одним предложением и менее 100 или более 250 слов.

11)Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны содержать краткий смысл самой статьи. В нём должны быть выделены основные черты введения, новинки, методов исследования, диспута, предложений и р10заинтересовать читателя. По нему читатель должен определить, стоит ли ему дочитывать до конца всю статью и связана ли она с его специалностью.

12)В аннотациях правильно должна быть поставлена проблема и указана путь его решения, чётко должны быть определены методы, сфера, время, место и данные исследования, уточнены разницы между выдвинутой проблемой и похожими ему, указаны самые значительные итоги, открытия должны быть определены в цифрах, неопределённые выражения, подобные как “много, мало, большой, немножко” не должны приниматся, отчётливо должны определены

значительные итоги и их вклад в науке. Информация должна быть уложена в одном предложении, а новинка и итог можно сформулировать в нескольких предложениях. Предложения должны быть чёткими и ясными. В них должна принимается форма прошедшего времени. В аннотациях не приниминяются картины, рисунки, ссылки и рекомендации.

13)Ключевые слова помогают членам редколегии и научному совету в процессе издании, в поисках по интернету и индексации. Ключевые слова должны определены строго из числа применяемых терминов (thesaurus), (index) и т. п. Принципом их отбора должна быть упрочение доступности главного смысла статьи. Количество ключевых слов должно быть не более пяти. В статьях из сферы литературы следует соблюдать доступность к заглавию и автору произведения.

14)Заглавие статьи не должна превышать 12 слов. Оно должно включать в себя основные понятия, идеи и обсуждение статьи.

15)Все статьи, без исключения, должны иметь заглавия на турецком, анлийском и русском языках.

16)Правила писания статьи

g) Заглавие статьи

-Заглавие на турецком языке

-Заглавие на английском языке

-Заглавие на русском языке

Примечание: сначала пишеться заглавие на том языке, на котором написана статья

h) Аннотации

–Аннотация на турецком языке и ключевые слова

-Аннотация на английском языке и ключевые слова

Примечание: сначала пишеться аннотация и ключевые слова на том языке, на котором написана статья

i)Текст статьи

j)Источники

k) Приложения (если имеются)

l)Обширная аннотация (по требованию)

17) Статья должна высылатся по программе (Microsoft World). Статьи на турецком и английском – по программе Times New Roman, на азербайджанском диалекте - Times Roman Azlat (или т.п.), на русском - Times Cyr (или т.п.). Вместе со статьёй должны высылатся фонты. Рисунки, ноты и т.п. из статьи должны высылатся соответственно с высокой растворимостью.

18)Статья, включая заглавие, аннотация, текст, сноски, источники и т.п. должна состоятся не менее из 2000 слов, т.е. по стандартам журнала “Мир культуры” не менее 5 страниц.

19) Заимствования в тексте пишутся в скобках следующим образом (фамилия автора, год издания, номер страницы. К примеру (Boratav 1987:9)

20)Сноски должны приниматься только для разьяснений. Они пишуться малым шрифтом, а основной текст крупным шрифтом.

21) Место заимствований и препровождений в тексте; В “источниках” сначала указывается фамилия автора и список определяется по алфавиту. “Источники” пишуться в конце стятьи, перед примечаниями.

a) для монографий

[KÖPRÜLÜ, M.Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,* Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Для статей и докладов

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılarda Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Статьи должны отправлятся по **e-posta (e-mail)**. На электронной странице **(www.kulturevreni.com)** клыкая над **“makale gönder”** надписью и заполняя форму **“Makale Gönder Formu”.** Готовая стятья, вместе с заполненной формой исключительно должна отправляется по адресу **(kulturevreni@gmail.com)**

23) Представительям журнала статьи должны отправлятся тоже исключительно по адресу **(kulturevreni@gmail.com)**

24) Каждая статья, принятая для публикации, будут отправлятся двум специалистам, членам совета редколегий для рассмотрения и она будет печататся на основе заключения указанных специалистов. В случае отрицательного заключения статья не будет опубликована. Для исправления ошибок статьи будут отсылаться к авторам. Члены совета редколегий не будут осведомлены по именам и фамилиям авторов статей, информация будет конфидециальным. Принцип двусторонней конфидециальности (double blind referee) будет сохранён. Заключения специалистов будут переданы членам редколегий. Окончательное решение о публикации статьи будет приниматся редколегией.

25) Авторы статей не будут вознаграждаться.